Kno

Digitized by Google

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

INVESTIGATIONES LINGUAE

SIVE

DUO OPERA CELEBRIS DOCTI PRAGENSIS

SALOMONIS LEWISOHN.

SUB TIT.

SICHA BEOLAM HANSCHAMOTH

ET

BETH HAOSSEF

Illustrata et aucta a poeta judaico

A. B. LEBENSOHN.

Cum multis utilibus adnotationibus

ab editore

JUDELO BEHAK.

WILNA

TYPIS RUBINI ROMM, CAES. REG. PRI. TYPOGRAPHI;

MDCCCIL.

378. 85.

מחקרי לשון

כולל שני ספרים

שיחה בעולם הנשמות, ובית האסף

להרב החכם הנעלה

מוה' שלמה לעוויזאהן מפראג

עם הערות ונוספות הרבה מאת הרב המשורר החכם

מוה' אד"ם הכהן לעבענזאהן נ"י

גם הרבה הערות מועילות מאת המוציא לאור

ווילנא

בדפוס ר' יוסף ראובן בר' מנחם מן ראם

שנת תר"ט לפ"ק

МЕХКЕРЕ ЛАШОНЪ

т. е.

Грамматическія изслѣдованія Соч. Ш. Левисона.
издано иждивеніемъ Іудела Бегака и помноженное новыми примѣчаніями.

ВИЛЬНО, въ Типографіи Р. М. Ромма.

1849.

Печатать позволяется съ тѣмъ, чтобы по напечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число Экземпляровъ Вильно 27 Декабря 1848 года.

Исправляющій должность, Ценсора
И. ФОКЪ

אמר המביא לבית הדפוס:

בין גדולי חכמי הלשון אשר הופיעו אור תבונה במחקר ודקדוק לשוננו הקדושה, ואשר דבריהם היו לנו לעינים בתהלוכות השפה, כלליה ודקדוקיה — הנה הוא גם הרב החכם הנודע בשערים פאר חכמי המליצה והשיר מוה׳ש ש ל מ ה ל ע ו ו י ז א ה ן ז״ל, המפורסם בחבוריו הנפלאים במליצת לשוננו ומחקרי ארצנו, ואשר לו גם עשר ידות בשארי לשונות שונות. והנה זה לו עוד שני ספרים יקרים המפיקים אור על דרכי הבנינים והשתעפות השרשים, הוא ספר שיחה בעו״הנ וספר בית האסף: הראשון הוא הבונה עליותיו (כמאמר הא׳) על שבעת העמודים המה שבעה הבנינים אשר עליהם השען השפה העבריה, ועוד שארי חקירות בלשון (כעוד שני מאמרים), מדובר בדרך שיחה בין שני חכמים מפורסמים מדור ראשון ואחרון ראשי חכמי ב׳ דרכי הלמודים בידיעת לשוננו הקדושה, דרך הישנה והחדשה, והס׳ השני גם הוא במחקר הדקדוק והמליצה, והתחקות על השתעפות כמה שרשים, ועוד בו גם מאמר מחקרי בדקדוק לשון המשנה אשר לא נודע לנו עד כה עוד מאמר זולתו. ובראותי כי שני ספריו אלה כבר ספו תמו, וזה השני כמעט אין גם אחד במדינתנו, וליוקר ערכו הביאו מארץ אשכנז לעירנו ידידי החכם השלם מוה׳ יצחק אייזיק בן־יעקב נ״י, אמרתי לקחת את שני הספרים האלה להיות לאחדים בידי ולהוציאם שנית לאור, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל — אפס אם אמרתי להדפיסם אך כאשר המה, מבלי הוסיף או העיר עליהם מאומה, ידעתי כי יהיו עוד לפני איזה מעיינים כדברי הספר החתום, באשר הרב המחבר דרכו בספריו אלה לחדד לשונו בחידות ולשכל את ידיו במעט מילין דעה להכביר; ומלבד כי הענינים בעצמם עמוקים ורחבים עד כי לא על נקלה יבא הקורא עד תכונתם, עוד גם ילאה הקורא להבין את שיחותיו ולמצוא את חידותיו, ולזאת ראיתי כי טוב גם להאיר עוד את דבריו, ולפענח עוד את חידותיו

העמוקות , לבל ינהגו עוד את הקורא בכבדות — ובקרבי אל המלאכה הנכבדה הזאת בקשתי לי לעזר את ידידי הרב המשורר חכם מפורסם כמוה׳ אד״ם הכהן לעבענזאהן נ״י, לשום גם הוא את עינו עליהם , ולהרחיב את הדברים אשר קצר בהם המחבר ולבאר את כל הסתום במו · והנה מלבד כי מלא אחרי להשלים את חפצי בזה , עוד גם הוסיף עליהם דברים רבים בהלוכות הבנינים , חדשות ונפלאות אשר לא שערום המדקדקים , עד כי יכילו כל דבריו כשני הספרים האלה גם יחד — וגם מעט מאשר הערותי גם אני על דברי המחבר ראיתי כי נגע בהם גם הוא , והמרתי שלא להתגדר עוד בם ועזבתים , אחרי כי בכלל דבריו דברי ואתו הרוב, ורק מעט מהנה אשר נשארו לי לבדי הצבתי לי אותן לבדנה, ואך במאמר דקדוק לשון המשנה אשר עליו הערותי אני לבדי , הרחבתי בו יותר להכילו גם מיד חכם א׳ אשר אמר להשיגהו — והנה קראתי לשני הספרים האלה עם כל ההערות והנוספות אשר עליהן לאחרונה בשם הכולל אותם כולם יחד : מ ח ק ר י ל ש ו ן .

ולמען ידע הקורא את המקום בתוך הספר אשר עליו ימצא די באר או העיר בסוף הספר, שמתי ציונים בס׳ הראשון ע״פ אותיות א״ב (הקטנות והסגורות בחצאי מרובע) לאות לפני הקורא כי פה המקום לשום עינו בסוף הספר בהערה הבאה עליו שם , וכן שמתי אותות כאלה (סגורות בחצאי לבנה) במאמר דקדוק לשון המשנה , להורות ג״כ את המקום אשר יריתי אבן פנתי להעיר עליו בסופו — ויש אשר התחדשו ונוספו במשך ימי ההדפסה ולא בא על כן עליהם האות בתוך הספר , ואלה מצויינים שם ע״פ הסימנים אשר בספר או לאיזה צד בו יפן הקורא — וגם זו״ז פקחתי עיני להתקן גם ציוני המקראות וגם לציינם במקומות אשר חסרו עד כה , לבעבור הקל על המעיין —

והקורא אשר יקרב הלום וילמוד דרכי הבנינים בעיון נמרץ , ידע חקי יסודותם אשר להם בלשוננו הקדושה — ולטובה יזכרני גם אני ·

המביא לביה״ד

אמר אר"ם הכהן הן המוציא לאור כני עמנו בארצנו את הספר היקר הזה שיחה בעולם הנשמות, ומשנהו בית האסף, אשר הסב את שמותם לשם מחקרי לשון, הביאו אלי לשום עיני עליו ולפתות כמעט את חידותיו העמוקות, וגם הוא יעשה כן. ואעבור עליו כפי אשר השיגת ידי במעט העתות אשר יכלתי להאציל לו. כהתימי — השיבותי אל לבי את רחב לב המחבר ואת אשר עשה — ואת אשר נגזר עליו ועלינו בעלותו בעלומיו — והנה לשמו זלזכרו תאות נפשי לתת לו את בת שירתי הצעירה כימי חייו על האדמה, ותסב את פניה אל מקומו, ותאמר לשלמה:

אָז — עֵת עוֹדְךָ חַי לעווויזאהן אִתָּנוּ
דִּבַּרְתָּ אֶל עַמְּךָ מֵעַל שָׁמַיִם
וּשְׂפַת קָדְשֵׁנוּ כִּי זָקְנָה אָז לָנוּ
וַתְּחַדֵּשׁ רוּחָהּ בְּנִשְׁמוֹת הַשְּׁתַּיִם —
עַתָּה כִּי גַם אַתָּה בְּנִשְׁמוֹת שָׁמָּה
הִיא חַיָּה בִּדְבָרְךָ פֹּה בָּאֲדָמָה

וּבְעוֹדְךָ גַּם חַי לעווויזאהן! גָּדַלְתָּ
וּלְדוֹרְךָ וּלְךָ — אַךְ אָז לֹא נוֹדַעְתָּ
עַל כֵּן אָז רוּחֲךָ עַל רוּחוֹת אָצַלְתָּ
וּבְיַד דוד גַּם יואל רָאמוֹת הִשְׁמַעְתָּ
עַתָּה כִּי נִכַּרְתָּ כָּהֵם גַּם אַתָּה
דַּבֵּר עִמָּנוּ אַתָּה אֲשֶׁר מַתָּה! —

מֵלִיץ לְישׁרוּן! וּכְמַלְאַךְ אֱלוֹהַּ
תָּבִין אוֹתָמוֹ דִּבְרֵי אֵל בָּרוּחַ
אַתָּה אִמְרֵי קָדְשׁוֹ תִּשָּׂא גָּבוֹהַּ
תְּפַח רוּחַ חַיִּים בִּכְתָב עַל לוּחַ

VIII

וַתְּלַמֵּד הַמְּלִיצָה בִּמְלִיצַת שֶׁפֶר
וּלְשׁוֹן סִפְרֵי קֹדֶשׁ בִּלְשׁוֹן כָּל סֵפֶר

וּמֶחְקְרֵי אֶרֶץ אַתָּה כִּי חָקַרְתָּ
(אַרְצֵנוּ הִיא — וּמִי בָנוּ יַחְקְרֶנָּה)
מִי מֵחוֹקְרֶיהָ לֹא אוֹתוֹ עָבַרְתָּ
עֵדָה סִפַּרְתְּךָ — מִי לֹא יְעִידֶנָּה
וּמֶחְקְרֵי לָשׁוֹן גַּם סֵפֶר זֶה קְרָאנוּ
לַנְּשָׁמוֹת הָיָה וַיְהִי עַתָּה לָנוּ —

הֵן נֶאֱסַף אֵלָיו גַּם בֵּית הָאֹסֶף
קָטֹן כָּמוֹהוּ — אֲבָל מָה גָּבְהוּ!
לַמִּצְעָר דִּבַּרְתָּ — הָהּ! וּבַל תּוֹסֵף
סַפֹּת בַּנֹּעַר — הִתַּמְּהוּ וּתְמָהוּ! —
הוֹפִיעָה לְעוויזאהן! הוֹפַע נָא עַתָּה
אוֹר שִׂיחָתְךָ עָלַי — עַתָּה כִּי מַתָּה —

עַתָּה כִּי אֵין עוֹד לְעוויזאהן בֵּינֵינוּ
וּמֵאִיר אוֹר חָדָשׁ כָּזֶה עוֹד אָיִן
עַתָּה לִיהוּדָה נוֹדֶה נָא אַחֵינוּ!
כִּי הֵאִיר אוֹר זֶה שֵׁנִית אֱלֵי עָיִן
אַךְ לִשְׁלֹמֹה — אֲשֶׁר חָלַם וִילָדָם
תַּאֲוַת נֶפֶשׁ כָּל בַּעַל נֶפֶשׁ אָדָם.

שיחה בעולם הנשמות

בין הרב ר׳ דוד קמחי ובין החכם ר׳ יואל בריל

כוללת שלשה מאמרים

בחקירות עיוניות נשגבות בדקדוק לשון עבר

הוצאה לאור

מאת

שלמה לעווזאהן

Digitized by Google

דברי המוציא את השיחה לאור

אליכם אנשים חכמים ונבונים יודעי בינה! אליכם מלתי אערכה! לכם אשר סתרי לשוננו הקדושה תבינו, לכם עתה גדולות אגידה! נפשכם השוקקה, במים נאמנים וחיים אשר מפלג אלהים וממעינו שאבתים, השביע אשביע. הנה מיום אשר החלותי להבין בספרים, ובתורת אלהים ובספרי נביאיו קראתי, מאז ועד עתה שפתנו הקדושה והנבחרת כחותם על לבי שמתיה, בה כל מעיני, ולתכליתה תמיד חקרתי, ובכל ספרי המדקדקים הישנים והחדשים מראשיתם ועד אחריתם בהשכל רב השכלתי; אולם בבניני הפעלים — וביותר בבנין פִּעֵל ובבנין הִפְעִיל אשר לפעמים יוציא הראשון את בנין הקל, ולפעמים יוציאו השני, ולפעמים יוציאוהו שניהם יחד, ולפעמים יתדמו גם שניהם אל בנין הקל, ועוד רבים מדיני הבנינים אשר בם נבוכו כלם — בכלם לא מצאתי לנפשי מרגוע, כל הימים עליה יגון בלבי שתי, נפשי המשתוחחת עלי בקרבי הומיה, כי בלבי אמרתי ובנפשי דמיתי: האם לבעל מניח לשון עבר, לא יהיו דרכים נבונים בשמושי בניני הפעלים, להשתמש בכל בנין ע"פ חקו המונח לו? אין זה כי אם בחסרון ידיעתנו הם נסתרים מנגד עינינו, ומי יתן ואמצאם אנכי ועד תכליתם אבואה! והנה כעת — לפי מחשבתי — נגלה לי הרז הסתום הזה, ולכן אמרתי להודיעהו

אל אנשים מבני מדע זולתי, אולי גם המה דברי יצדיקו — והנה חלקתי את השיחה לשלשה מאמרים; במאמר הראשון, בארתי את שמושי בניני הפעלים באר היטב; ובמאמר השני, אבאר הרבה שמות הנמצאים בספרי הקדש, והמדקדקים לא ידעו נכונה מה הם, ואנכי אקרא להם שם חדש והוא שֵׁם הַפְּעֻלָּה הנגזר מהבנין הקל, ומהם נוכל לבנות פעלים אם גַם במקרא לא מצאנום, וזה מועיל להרחיב את הלשון במאד מאד; ובמאמר השלישי, העירותי את לב הקורא בספרי הקדש, אשר ימצא לפעמים במליצתם מלות ארמיות ולא למגרעות יחשבן; כי למען הגדיל את תפארת המליצה התערבו בין המלות העבריות, וכמוהן נמצא לפעמים במליצה שמות חדשים אשר לא ימצאו בהגדה פשוטית, כמו חמה* לבנה, וכל זה ליפות את המליצה מכל צד וצד. זה תוכן השיחה אשר אני נותן לפניך היום קורא נעים! ועתה אבקש מכם אנשי אמת יודעי בינה! הבינו נא אל דברי אלה! אולי שגיתי ותבינו לי, ואם ייטיבו דברי בעיניכם, והיה זה שכרי.

פראג בחדש תשרי תקע"א לפ"ק

שלמה לעווזאהן

שיחה בעולם הנשמות

בין הרב ר׳ דוד קמחי, ובין החכם ר׳ יואל ברי״ל:

מבוא

ר׳ דוד קמחי (אחרי שובו מהוכיח את נפשות בני הדקדוק אשר בעולם הנשמות) ור׳ יואל ברי״ל נפגשים יחד בראש הדרך העולה אל נוי מנוחות המדקדקים האחרונים בעת אשר יפתחו שערי קדים לקול רנת כוכבי בקר · —

ר׳ דוד קמחי מדבר ראשונה ואומר: כשמחת הלך רש נודד ללחם, כי יופיע לעיניו אל יפעת קרני השחר אוצר חמד מבין אבני מלונתו; כן תחולל יום שמחות לי זאת לפירת הבקר אשר ממרחק שבת עם מוזר הנהני אל מחזה פניך אחי נחמד לבי! אשר יקרת לי זה הרבה (נופל על צואריו ומחבקו) ·

ר׳ יואל ברי״ל · כמשוש נפש עיף נחר מצמאה כי ישאוהו ברכים כושלות אל נחל עדן מטיף מקור חיים; כן תשאני אתה אחי מקור עדן חכמה ומתק ריעות אשר לנאה לך נפשי זה כמה — עוד לא עברו שבעה ימים מיום הפרדי ממך בשבתנו יחד איש נגד פני רעהו בהתעלסנו יחד לשפוך איש את שיחו בחיק

עמיתו — אכן מה ארכו לי ימי גלמוד אלה! אשר ישבתי בודד מבלי התענג בחברתך איש משכיל. ראיתי כי כאשר ינעם אל איש הולך נכאות שבת בדד אחרי הבדלו מעדרת בוגדים; כן ימר לאיש משכיל שבת נעזב אחרי הפרדו מחברת רעהו אשר יאהבהו כנפשו.

רד״ק. גורלך גם גורלי היה רעי כאח לי! — אם בשפל ארץ מקום כסא שקר וכזב ומשוש בוגדים תלמדנה יחד נפשות ישרי לבב למדת עולם; אף כי פה מול מחזה שדי במקום היות יושר — נחת, וכאב — רמיה. גם בעת רחקי ממך כל הגיוני לבי אך בך נקשרו, כל עת אשר שמתי את לשוננו הקדושה אל מטרת חקירתי (רבת עשיתי זאת בימי פרידתנו), גדלה תאותי היות פיך עם פי, כאשר גדלה תשוקתי למלוא את צפוניה. והנה זה מועד שובי ממרחק הליכותי, אמרתי אחישה מפלט לי מסערת רגשות לבי אשר כהמית נער יהמה אל דודיך; על כן העיפותי את פעמי מול נוה מנוחתך, והנה הקרה אלהים אותך לפני על אם הדרך.

ר״י ברי״ל. האל אשר בדברו חסד אל אמת יפגיש — האל אשר על פיו צדק ושלום ישקו — אף הוא נפש צודקת אל נפש ישרה ברוחו יקריב — ועתה אל נתמהמה פה אחי על אם הדרך, לכה נלכה נא יחד אל נוה מנוחתי, או אל אחד אהלי שקט אשר תראה; כי נפשי נכספה לשמוע מפיך את אשר הקרה אלהים אותך על הדרך. —

רד״ק. את אשר הקרה אלהים לפני בימי פרידתנו אלה, יקר הוא מכל הון ומכל חרוץ נבחר — (ר׳ יואל ברי״ל משתאה ומביט בפניו). קום אחי נלכה נא יחד אל האהל אשר שם על ראש

הפסגה

הפסגה הנשקף על פני הנהר, הן שם ישב רוח לא שפיים, ואל האהל הזה תקבלנה לפעמים נפשות המשכילים האוהבות לשוח ולשמוע כל דברי חכמה · דע כי זה שבעת ימים מיום הפרדי ממך עד שובי הנה קבלתי חקירות יקרות בדקדוק לשון עבר, ואותם אודיע לך כיום למען שמח את נפשך בהמה; אולי יבואון כיום עוד שמה נפשות זכות אשר ישמחו לשמוע את הדברים אשר אחדש כיום בדקדוק לשון עבר, כי גדולות ונאורות אני מטיף כיום בדקדוק הלשון הזה, (וילכו שניהם האהלה).

ר"י בריל. כן ילו היולד מתוגה חדוה, וממר מתוק, ימי הפרידה אשר מרו גם מרו, הלאניחו נטעי נעמנים אשר שבעתים נתענג כיום בהמה · דע אחי! כי גם אנכי לקטתי אורות מגדי חקירת הלשון מעת הפרדי ממך עד שובך הנה — למחי חמד המה — ראשית בכורי פרי חקירותי אשר חקרתי בדקדוק לשון עבר מעת היותי פה בעולם הנשמות, ולמי אביאם ראשית מנחה אם לא אל — קמחי? אכן טרם אלפני אתה את אשר מלאת, אל תאחר מהאיר את עיני במאור חקירותך, כי כמטר איחל על דבריך · —

המאמר הראשון

מדיני הוראת כל בנין מבניני הפעלים

רד"ק · הלא תדע גם אתה אחי! כאשר לב כל משכיל נאמן בלשון עבר הוא יודע, כי עוד נשאר חלק גדול בדקדוק לשון עבר אשר לא ישרו ובארו המדקדקים כראוי בכללים נכונים ואמתיים, עם כל העמל אשר עמלו בזה כל מחקרי הלשון

הראשונים

הראשונים עם האחרונים, כי לשוא עמלו כל המדקדקים אשר היו עד היום הזה למצוא כללים נכונים אשר יפרידו הוראת כל בנין מחבירו, ואשר יגבילו גבול נכון בעד שמוש כל בנין, יען כי מצאנו ערבוב ובלבול גדול בשמושי הבנינים בספרי הקדש · כי כן מצאנו בהרבה פעלים בנין הפעיל לבדו מוציא את בנין הקל, ובמקצת הפעלים משפט ההוצאה הוא אל בנין פִּעֵל לבדו, ובפעלים אחרים רבים ישתתפו שניהם יחד להוציא את בנין הקל — וכן מצאנו בהרבה פעלים בנין הפעיל (אשר משפט המצאו לא יהיה רק בהוצאת הקל תמיד) בא בהוראה אחת עם הקל, או תחת הקל — ומיום עמדי על דעתי לא האמנתי אנכי כי ימצא באמת ערבוב ובלבול גדול כזה בחלק אחד מלשון עבר המכוננת בכל שאר חלקיה ע"פ סדר נכון ומיוסד מאד; ולמה יגרעו הבנינים להסתבך בשמושיהם זה בזה אשר לא כן מצאנו בכל שאר חלקי הלשון? ולמה לא הניחום מניחי הלשון על חקותיהם תמיד מבלי להחליף ולהמיר את שמושיהם זה בזה, כאשר לא החליפו בד"מ בנטית השמות את שמושי היחסים להשתמש ביחס הגבול שבו תחת יחס הגבול שאליו וכדומה? — אמת גם אנכי לא מצאתי דרך נכון לצאת מן המבוכה הגדולה אשר מצאנו בשמושי הבנינים בספרי הקדש; על כן הוריתי גם אני בספרי לאמר: כי הבנינים אינם שומרים את חקותיהם בהרבה פעלים, אבל בסתר לבי לא שקרתי באמונתי אשר האמנתי תמיד ביקרת לשון עבר; כי את זאת חשבתי תמיד כי חק נכון ומוסד נתן מאת מניח לשון עבר אל הוראת כל בנין בפ"ע, וערובי שמושי הבנינים אשר מצאנו בספרי הקדש כלם יתהוו על פי טעמים והקים ידועים אשר נעלמו ממנו באורך הזמן כאשר גלה ממנו רוב יקרת הלשון, ומה חשבת אתה בזה אחי?

ר"י

ר״י בריל · כמוך שפטתי גם אני , כי לא ראה מניח לשון עבר להפוך את סדר הבנינים ולערב את שמושיהם זה בזה מבל טעם וסבה ידועה ! והנה אנכי הייתי הראשון מן המדקדקים החדשים אשר אזרתי כגבר חלצי , והתחזקתי להבריק מעט אור בתוך המאפל העב הזה ; כי בספרי **עמודי הלשון** הואלתי להבדיל בין הוראת בנין פִּעֵל להוראת בנין הפעיל ; אף כי לא עלתה בידי מחשבתי, כי נגד החק אשר ראיתי להורות, כי תמיד יהי׳ הבדל מה בין בנין פִּעֵל לבנין הפעיל כאשר ישתתפו שניהם יחד להוציא את בנין הקל , מצאתי בפעלים רבים את שניהם מתאחדים יחד להוציא את בנין הקל מבלי אשר ידעתי להבדיל מאום ביניהם , ולא בשתי להודות את חסרון ידיעתי בזה ; אבל בכל זאת כוונתי להועיל בדברי בהודיעי אל מדקדקי לשון עבר לבל יתלו את החסרון הזה בלשון , רק בקוצר ידיעתנו ממנה , ואולי יעורו על ידי זה עוד אנשי רוח לדרוש ולהעמיק בענין זה יותר , למען מצוא דרך סלולה בין נבכי המים האדירים האלה , ולהוציא את דיני הבנינים מתהומות השכחה אשר נשקעו בהם זה ימים רבים · ונפשי קותה לשמוע מפי אחרים את אשר לא מצאתי אנכי בחקירתי , ואת אשר התאויתי מאד לדעת ·

רד״ק · את אשר תתאו נפש ישרה , תגיענה יד יוצר כל אבי כל מישרים — ואנכי אעיר לך כיום את האופל אשר כסה זה ימים רבים את יפעת חלק גדול כזה בלשון , ואורך : כי עם כל תערובת שמושי הבנינים אשר מצאנו בספרי הקדש , בכל זאת נקבע חק נכון ומוסד אל הוראת כל בנין אשר לא תעבור אותו לעולם , ואת אשר האמינו לפנים כי זה הוא הגרוע בכל חלקי הלשון, נבוך כנבכי ים בלי סדרים , ידעו כעת כי בכל חלקי הלשון

לא

לא העמיק העברי לדרוש אחרי הבדל המושגים ולהבדיל ביניהם בלשונו, כאשר העמיק בפעלים לדרוש ולחקור היטב אחרי הבדל המושגים הנבדלים זה מזה בהבדלים דקים הנגלים רק לעין המשכיל המעמיק, ולכונן על פי הבדל המושגים האלה את בניניו, אשר יבדלו בהוראותיהם זה מזה כפי אשר יבדלו המושגים · ומה רב הפלא אשר תטיף ההשכלה העמוקה בענין זה, אל נפש החוקר המשכיל! כאשר יראה כי תערובת שמושי הבנינים כאשר תמצא באחד הפעלים, היא יוצאה מאת הבדלי המושגים אשר יתפרדו מן הפעל הזה עצמו, כפי אשר יתפרדו הבדים מגזע העץ — את כל זאת אורה אותך כיום בטוב טעם ודעת! — **יום שמחות יהי זה אל כל דורשי לשון עבר!** — יום בו יודע כליל תפארת לשוננו הקדושה אשר לא נראתה בגאון כל חמדתה מיום גלותה מעל אדמתה! — יודע כי כלה יפה היא, כבת מלך בהדרה, כלילת חן ומלאה חמד רב, אין בה דופי! אין בה עולתה! — ואלי יהי זה יום זכרון תודה לפני אלהים אשר כפלים עשה עמדי להסד, כי אחרי אשר הטה חסדו עלי להוליא לאור נכון את כל תעלומות האלה, גם חבלים הפיל לי בנעימים להורותם כיום ראשינה אל איש זך השכל, וחכם כולל בידיעת לשון עבר כמוך, כי מה מתוק לאיש נבון דבר להטיף את עמקי מזמותיו אל אזן חכם לב אשר יחכם בקולר מלין היולאים מפי החוקר, תחת אשר לא יועילו רבבות אמרים אל נפש אויל מתחכם, כי קלרה יד רוחו הכהה מהבין את תכלית עומק הדברים, והוא לא כן ידמה בנפשו — והנה זאת האחת אנכי מבקש מאתך רעי המשכיל! כי אתה תליע לפני בשאלות כוללות את כל דבר הקשה אשר יקשה בהוראת בניני הפעלים, אל כל משכיל החפץ לעמוד על יושר

מדות

מדות שמושיהם, כאיש אשר יבוא לשאול מענה מאת רעהו בענין הרחב והעמוק הזה — ואנכי אשיב לך על כל השאלות אשר תסדר אתה לפני בדברים אשר תנוח דעתך בהמה.

ר"י ברי"ל. השאלות אשר ישאל כל שואל החפץ לעמוד על יושר מדות שמושי הבנינים בלשון עבר הן שלש —

השאלה הראשונה היא: מדוע מצאנו במקצת הפעלים בנין פִּעֵל מוציא לבדו את בנין הקל, כמו מן כָּבָה לָמד תאמר כִּבֵּה לִמֵּד בהוצאת בנין הקל, לא הִכְבָּה הִלְמִד; ובפעלים אחרים רבים יוציא בנין **הפעיל** לבדו את בנין הקל, כמו מן נָפַל לא תאמר בהוצאת בנין הקל רק הִפִּיל, וכן מן אָבַל הֶאֱבִיל ? — הכי יש הבדל בין פעלת העצם המוציא אשר יבא עליה בנין פִּעֵל לפעלת העצם המוציא אשר יבא עליה בנין **הפעיל** ? ומה הוא זה ההבדל ?

השאלה השניה היא: אם נאמר כי פעלת העצם המוציא אשר יבוא עליה בנין פִּעֵל אחרת היא בענינה מפעלת העצם המוציא אשר יבוא עליה בנין **הפעיל**, ויש הבדל עצמותי ביניהם, מדוע מצאנו כמה פעלים אשר ישתתפו בהם הַפִּעֵל **וההפעיל** כאחד להוציא את בנין הקל ? כמו מן בָּעַר תאמר בִּעֵר את האש, או הִבְעִיר את האש; וכן מן נָהַל תאמר בהוצאת בנין הקל נִהֵל או הִנְהִיל ? וכאלה הרבה מאד.

השאלה השלישית היא: מדוע מצאנו כמה בניני **הפעיל** המתדמים בהוראתם אל בנין הקל או כי הם באים תחת הקל ? כמו בנין הפעיל הִשְׁמִין המתדמה בהוראתו אל בנין הקל שָׁמַן, הפעל הודות אשר לא יבוא לעולם כי אם בבנין **הפעיל** ? הלא בנין הפעיל עיקר הנחתו תהיה רק להוציא את בנין הקל ?

רד"ק

רד"ק · היטבת לשאול אחי כבן משכיל המסדר את שאלותיו בטוב טעם ודעת ע"פ מערכת הענינים; והנה אנכי אשיב לך על כל שאלותיך אשר שאלת אחת אל אחת, עד כי משפטי הוראת כל בנין יהיו נכונים בידך, מוסדים ביסודות חזקות אשר לא ימוטו לעולם — ועתה הסכת ושמע את אשר אדבר אליך:

בתשובת השאלה הראשונה, והוא: דע כי הפעלה היוצאת מעצם הנושא למען הוציא פעלה אחרת בעצם אחר, תפעל על אחד משני דרכים. או 1) כי פעלת העצם המוציא, היא חלה על העצם האחר כל זמן עשות זה את פעלתו, ובכלות פעלת העצם המוציאה תכלה גם כן פעלת העצם האחר, ועל דרך זה העצם המוציא הוא **גומר** בפעלתו האחת את פעלת העצם האחר. או 2) כי העצם המוציא הוא רק מעורר על ידי פעלתו את כח העצם האחר לפעול פעלה מה, אשר לא תכלה עדן בסור מעליו פעלת העצם המוציא, רק היא נגמרת אחרי אשר כלתה כבר פעלת העצם המוציא הזאת אשר עוררה את כחו לפעול — ועל דרך זה העצם המוציא הוא גורם בפעלתו את פעלת העצם האחר —

והנה מניחי לשון עבר הניחו שני בניינים, בנין פִּעֵל ובנין הִפְעִיל, להוציא את בנין הקל, כפי אשר תהיה פעלת העצם המוציא על אחד משני הדרכים האלה אשר הזכרתי; כי אם תהיה פעלתו על הדרך הראשון אשר הזכרתי, אז הבוא תמיד בבנין פִּעֵל, כמו בפעל כִּבָּה שהבאת בשאלתך, הנה האיש אשר יוציא על ידי פעלתו את הכביה בנר או בגחלת, כאשר כלתה פעלתו כלתה גם כן פעלת הכביה בעצמים האלה, לכן יקרא הוא הַמְכַבֶּה לא הַמַּכְבֶּה; וכן התלמיד הלומד מרבו לא ילמד תורת רבו רק בעוד אשר יְלַמְּדֵהוּ זה, וכאשר תכלה פעלת הרב

המלמד

המְלַמֵּד הכלה ג"כ פעלת התלמיד הַלּוֹמֵד. וכן הוא הדין בפעל אָלַף אשר אחד הוא בענינו עם הפעל לָמַד — ואם אמנם תהיה פעלת העלם המוליא על הדרך השני אשר הזכרתי אז תבוא תמיד בבנין הפעיל, כמו בפעל נָפַל, הנה האיש אשר ידחה איש אחר העומד על גגהבית עד כי יִפֹּל לארץ נאמר כי הוא הִפִּילוֹ לארץ, כי הנפילה לארץ היא נגמרת אחרי אשר כלתה כבר פעלת הדחיה; וכן הנותן לרעב לחם לאכול הוא מַאֲכִיל את הרעב, כי הרעב אוכל את הלחם אחרי הפסק פעלת הנתינה א] . —

ובתשובת השאלה השניה אשר שאלת, הנני אומר לך: דע כי תמצא לפעמים בנין הקל הכולל לפי הנראה בהוראתו רק פעלה אחת, וכאשר תשכיל היטב תמצא, כי ה ת ח ל ת ה פ ע ל ה אשר יורה אותה בנין הקל זה, היא כמו פעלה בפני עצמה הקודמת תמיד אל ה מ ש כ ת ה פ ע ל ה הנחשבת גם כן לפעלה אחרת בפני עצמה, ובלשונות העמים הניחו עליהם שני פעלים למען סמן כל אחת בפעל מיוחד, והעברי יכניס את שתיהן בבנין קל אחד אשר ישתמש בו פעם על הוראה זאת ופעם על הוראה אחרת; כמו בבנין קל קום הוראתו לפעמים על התחלת הקימה אחרי הישיבה (אויף שטעהען) כמו וישישים קָמוּ עמדו (איוב כט ח'), ולפעמים על המשכת הקימה (שטעהען, בעשטע-הען) כמו ועתה ממלכתך לא תָקוּם (ש"א יג י"ד) — בנין קל חָיָה הוראתו לפעמים על התחיה אחר המות (אויף לעבען) כמו יִחְיוּ מתיך נבלתי יקומון (ישעיה כו י"ט), ולפעמים על המשך החיים אשר יחיה החי בטרם ימות (לעבען) כמו לא אמות כי אֶחְיֶה (תהלים קיח י"ז); וכן בבנין קל יָדַע הוראתו לפעמים התחלת ידיעת דבר מה אשר לא ידענו עד הנה (ערפאהרען), כמו

וידע

וַיֵּדַע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (ש"א כג ט'), ולפעמים הוראתו המשכת ידיעת דבר מה אשר לא שכחנו עוד (וויססען) כמו **יֵדְעוּ כי רעבים אנחנו** (מ"ב ז י"ב).

והנה כאשר ירצה העברי להוציא בנין קל כזה, אזי יוכל להשתמש בכל אחד משני הבניינים המוציאים אשר ירצה מבלי הבדל מאום ביניהם. בבנין **פִּעֵל** בבחינת הוראת הקל על התחלת הפעלה **הַנִּגְמֶרֶת** מפעלת העלם המוציא, ובבנין **הפעיל** בבחינת הוראת הקל על המשכת הפעלה **הַנִּגְרֶמֶת** על ידי פעלת העלם המוציא — על דרך משל, המגביה את האיש השוכב על הארץ ומעמידו על רגליו הנה הוא ג ו מ ר בפעלתו מיד את ה ת ח ל ת ה ק י מ ה (דהו אויפשטעהען) ומסבב את ה מ ש כ ת ה ק י מ ה (דהו שטעהען) לכן נאמר על זה השאלה: **וחרבותיה אֲקוֹמֵם** (ישעיה מד כ"ו), **אָקִים את סכת דויד הנפלת** (עמוס ט י"א) ב] וכן המביא רוח חיים בפגר מת, הוא ג ו מ ר בפעלתו את פעלת התחיה (דהו אויף לעבען) ומסבב את המשך החיים אשר יחיה החי הזה אחרי כן בטרם ישוב למות (דהו לעבען), לכן נאמר ה' **ממית וּמְחַיֶּה** (ש"א ב ו'), **אשר הֶחֱיָה את בנה** (מ"ב ח ה') ג]. וכן המגיד לנו דבר חדש אשר לא ידענו עוד, הנה הוא ג ו מ ר בפעלתו את התחלת הידיעה (דיח ערפאהרונג) ומסבב את המשך הידיעה אשר נדע הדבר הזה אחרי כן ימים רבים (דהו וויססען) לכן נאמר **יִדַּעְתָּה שחר מקומו** (איוב לח י"ב), **הוֹדִיעֵנִי ה' קצי** (תהלים לט ה').

והדין הזה נוהג בכל פעלי מקרה, יען כי כל בנין קל מפעלי מקרה, יורה כן על ח ל ו ת המקרה בעלם כן על ה ת מ ד ת המקרה בו, כמו **חָכַם גָּדַל שָׂכַר** (וויזע, גרוסס,

רחויטיג

ראוסיג ווערדען - זיין) לכן כאשר הרצה להוציא את בנין הקל תאמר חָכֵם אוֹ הַחְכֵּם, גַּדֵּל או הַגְדִּיל, שַׁכֵּר או הַשְׂכִּיר.

ומבלעדי אלה, יתכן עוד שיבואו שניהם בנין פִּעֵל ובנין הִפְעִיל להוציא בנין קל אחד, אבל כל אחד נבדל בהוראתו מחבירו ע"פ החק אשר ביררתי לך בתשובתי על שאלתך הראשונה, כמו מפעל מות תאמר בהוצאת בנין הקל מוֹתֵת או הֵמִית, וההבדל ביניהם הוא, כי זה אשר יכה את הבריא והשלם בגופו מכה מות עד כי ימות מהמכה הזאת אחרי זמן מה, יהיה אחרי רגעים מעטים, הוא יקרא מֵמִית (כי לעולם לא ימות איש בריא ושלם בגופו תחת יד המכו מכת מות אף אם יוסר את ראשו בפעם אחת), אבל האיש אשר הוכה כבר מכת חרב והרג ואך ניצוץ חיות אחד הוא נשאר תקוע בלבו, הנה זה אשר יוסיף להכותו עוד ויכבה את שביב הניצוץ החלש הזה הוא יקרא מְמוֹתֵת, כי מיד אחרי פגעו בו הוא מת ובטלו כל חושיו, והוא כאבן דומם. וכן העולל הטמון ברחם אמו אשר לא חי עוד חיים שלמים ואך כלי החיות החלו לפרוח בו, הנה זה אשר יפרוך את בנין גופו כרגע ברחם אמו נאמר עליו כי הוא מוֹתְתֵהוּ ד] — ועל דרך זה הוא ההבדל בין בנין פִּעֵל לבנין הפעיל משרש יָלַד, כי האיש אשר ישכב את האשה ומסבב שתלד את הילד לאחר מספר איזה חדשים הוא הַמּוֹלִיד א) אבל החיה העוזרת וגומרת את פעלת הלידה היא הַמְיַלֶּדֶת — וכן תבדיל על דרך זה בין בנין פִּעֵל לבנין הפעיל משרש נָחַל כאשר תדוק היטב בכתובים ה].

ובתשובת השאלה השלישית אשר שאלת, הנני אומר

הערות מהמוציא את השיחה לאור

א) וכן המכונים את נערי הלידה לפני הלידה ביום הלידה הם המּוֹלִידִים ו]׃

אומר לך: דע כי כל משכיל בלשון עבר ימלא כי מניחי לשון עבר אהבו מאד למעט את שרשי לשונם ולהקטין את מספרם בכל אשר יוכלו, ולזאת תמלא כי הם לא הניחו תמיד שרש מיוחד על כל פעלה המועדת מאד עלמה להכנס בפעל מיוחד ונבדל בשרשו, ואשר הניחו עליה ג"כ בלשונות העמים שרש מיוחד, כי לפעמים אהבו הם יותר לכנות את הפעלה ההיא ע"פ פעלה אחרת תולדתה (אף אם היא אינה תולדתה רק על לד השאלה) אשר הונח עליה כבר פעל ידוע בלשון, ולהשתמש בבנין הפעיל מפעל הידוע הזה, מאשר ישתמש בבנין קל מפעל חדש אשר יקוב בשרשו את הפעלה הזאת — כמו הפעל הִגִּיד אשר הונח על פעלת הדבור, יען כי בדמיון העברי הדברים הם נובעים מהפה, כאשר יזלו מי הנהר המושך את מימיו מן המעין ו]. הפעל הִשִּׂיג אשר הנחתו הראשונה היא על קרבת הרודף אל הנרדף, יען כי הנרדף נָשֹׂג לאחור, כאשר יקרבו רגלי הגר המבקש את רעתו ח]— וכן כל הפעלים הנמלאים רק בבנין הפעיל הם נגזרים על דרך זה מבניני קל מפעלים אחרים, אף כי לא נדע אנחנו בכלם את הוראת הפעל האחר אשר ממנו נגזר זה הפעל בבנין הפעיל, יען כי הרבה פעלים נאבדו ממנו, כל אשר לא נכתבו בספרי הקודש — והנה הפעלים כאלה הם שומרים לפעמים כל אותיות השרש בתמונתם וסדרם, כמו בשני הפעלים האלה אשר הזכרתי, ולפעמים תתחלף בהם אות אחת מאותיות השרש על פי משפט חלוף אותיות המולא ואותיות אה"וי, או כי יתהפכו אותיות השרש כפי מנהג הפוך האותיות בלשון עבר — ומי לא יראה כי הפעל הזרות הוא בנין הפעיל משרש רָאָה, והפעל הוֹעֲל הוא בנין הפעיל משרש עָלָה? ומאלה תקיש על השאר — אבל לא כל

הפעלים

הפעלים הנגזרים על דרך זה מפעלים אחרים יניח העברי תמיד בבנין הפעיל כפי אשר יחויב מצד הוראת השרש לפי עקר הנחתו ; כי לפעמים אחרי אשר נעתק זה השרש ממקום הנחתו הראשונה למען השתמש בו בזה הפעל , יראה העברי כאלו יהיה זה שרש הונח בעצם אל הפעל הזה ויעשה ממנו בנין הקל (ועל פי הרוב יחלוף ויהפוך את אותיות השרש כפי משפט חלוף והפוך האותיות , וכפי חלוף הגזרות , והם נחי פ״י ע״ו ב) ול״ה א׳ בא , ע״ו ל״ה בכפולים) , כמו פעל נָחָה הנגזר מפעל נוֹחַ , כי הוראתו היא נהיגת העצם אל מחוז חפצו אשר יָנוּחַ שמה ט] (הֵנִיחַ) ; הפעל מָרָה הנגזר מפעל מָרֹר כי הוראתו היא המרידה באדון עד אשר יִמְרוֹר רוחו י] (הֵמֵר) ; הפעל קָצֹר הנאמר על קְצִירַת התבואה (הִקְצִיר) ; הפעל צָלַל המורה על פי עקר הנחתו שקיעה , ומורה גם הוא יורה על עשית הַצֵּל, יען כי הצל הנראה על הארץ , הוא כאלו שוקע מהעצמים העומדים אל פני השמש (הֵצֵל) יא] · והנה בכל הפעלים האלה ודומיהם יהדמה בנין הפעיל בהוראתו אל בנין הקל ; כי הפעלה הזאת אשר יורה אותה המדבר על ידי בנין הקל, משפט הוראתה הוא אל בנין הפעיל לפי עקר הנחת השרש ולפי עצם הוראתו בתחלה , כאשר יבין כל משכיל ג) ·

אמנם

ב) אחד משרשי נחי ע״ן וי״ו הנגזר מנחי פ״א יו״ד הוא הפעל בּוֹל הנגזר משרש יָבַל ונאמר מן הכלי על פעלת קבלת הדברים הנכנסים לתוכו, כמו אלפים בת יָכִיל (מ״א ז כ״ו) תחת יַחֲזִיק (עיין דס״צ ד ה׳) כי יכול וחזק הם קרובים בהוראתם יב] .

ג) בקמתי לא בכנים בדבריו רק ארבעה פעלים , כי סמך על רוחב לב שומעו אשר הבין מעצמו את יתר הפעלים הנכנסים תחת המין הזה. ומדרך החוקר המדבר על אוזן חכם לב הוא לפתוח לו את שערי החקירה

אמנם לא כל הפעלים אשר יתדמה בנינם הפעיל אל הקל הם נכנסים תחת המין הזה; ועוד יש לי דברים לדבר אליך ולהמליץ בעד בנין הפעיל הפורץ ומשיג כפי הנראה את גבול רעו הקל · אמנם טרם אקדים לדבר לך בבאור ענין ההתפעל אשר לא בארו עוד המדקדקים כראוי את כל אודותיו, יען כי לא הבינו במקראי קודש כראוי, והתנכלו לשית חסרון מלות בכמה כתובים, אשר לא תחסר כל בם לעין המשכיל אשר ישמע ויבין את דברי. ועתה הטה אזנך אחי יואל! אל הדברים אשר אדבר אליך.

ידוע כי עקר הנחת בנין התפעל הוא בפעלים היוצאים כאשר יעשה הנושא בעצמו פעלה היוצאת על פי ההרגל מעצם הנושא אל עצם אחר; ולזאת יאמרו המדקדקים כי עצם המתפעל הוא פועל ופעול כאחד. ועתה דע! כי העברי יפריד לפעמים בין הפועל והפעול הנראים להתאחד בעצם המתפעל, פעם יראה אותו כעצם פעול לבד מבלי אשר יפעל בו עצם אחר, ופעם כעצם פועל לבד מבלי אשר יפעל הוא בעצם אחר.

והנה על הדרך הראשון ישתמש העברי בבנין נפעל תחת בנין התפעל, כמו וַיִּפָּרְדוּ איש מעל אחיו (בראשית יג י״א),

ותבקע

המוליכה אל מטרת האמת, ואשר אליו יגיע הוא נשען על רוח בינתו לבד; ובאמת החוקר המשכיל אשר לו יד לדרוש ולהעמיק בשרשי הלשון ימצא עוד פעלים רבים הנגזרים על דרך זה מפעלים אחרים תולדתם, ואשר לזאת הסבה יתדמה בנינם הפעיל אל הקל. ומה מתוק לאיש נבון המחקר הזה! המגלה לו את פנימית הלשון, ומראה לו את הוד יפיה, איך היא יודעת לצרף רעיוני שתי פעלות בפעלה אחת אשר יעשה העצם הנושא, ואיך היא תשנה את מכבן שמות הבנינים על פי הצרוף הזה — ובהשאות הדברים אחרי כן כפי ר׳ יואל בריל יזכרו עוד פעלים אחרים כאלה.

וַתִּבָּקַע הארץ בקולם (מ״א א מ׳),כל הגוים נִקְבְּצוּ יחדו (ישעיה מג ט׳) ודומיהם רבים בספרי הקודש; וכל בניני נפעל הבאים על דרך זה ימצא בהם גם הלווי.

ועל הדרך השני ישתמש העברי תחת בנין התפעל בבנין קל אשר יהפך על ידי זה מיוצא לעומד ד), כמו ותרד בת פרעה לִרְחֹץ על היאר (שמות ב ה׳), סָגַר עליהם המדבר (שם יד ג׳), וַיָּשֻׁבוּ אחרי הבצע (ש״א ח ג׳), וַיִּצֶק דם המכה (מ״א כב ל״ה), וַיֵּאָסְפוּ אליו כל זקני יהודה וירושלים (מ״ב כג א׳), תִּפְתַּח ארץ ויפרו ישע וצדקה (ישעיה מה ח׳), חָלַץ מהם (הושע ה ו׳), גם שיבה זָרְקָה בו (שם ז ט׳), חָלַק לבם עתה יאשמו (שם י ב׳), וַתִּשָּׂא הארץ מפניו (נחום א ה׳), יָגוּרוּ יִצְפּוֹנוּ (תהלים נו ז׳), בַּעֲטֹף לבי (שם סא ג׳), עורי רָגַע (בחלוף והפוך משרש קרע) וימאס (איוב ז ה׳), וצור יֶעְתַּק ממקומו (שם יד י״ח) — והלאה הרבה מאד אשר ימצא כל משכיל בספרי הקודש ה).

והנה אם הורגל שמוש בנין קל כזה לשמש תחת ההתפעל,
יוצא

ד) וזאת היא פעלת ההתפעל באמת, כי גדר הפעלים המתפעל לפי עומק הענין הוא: פעם סובל פעלה עומדת, היוצאת על פי ההרגל מפעם כנושא אל פעם אחר — והדברים עמוקים —

ה) והסגלה הזאת היא מיוחדת ללשון צרפת עוד יותר מלשון עברי, כי כמעט רוב פעלים יוצאים הנמצאים בלשון צרפת הם מתהפכים לעומדים בנושא לשמש תחת ההתפעל, כי כן יאמר הצרפתי:

La porte ouvre, les etats assemblerent ensemble, il tourne a tout vent, il arréta au grand chemin, la riviére hausse, le jour baisse, avant le levant du soleil. e. c. —

וביחוד הראה זאת החכם האדון פ ר י ע ד ר י ך ס ו ו ס ן בספר הערך צרפתי — אשכנזי, אשר חבר ברוב-חכמה ודעת.

יוסף לו ברבות הימים גם בנינו הפעיל לעצמו ; ולזאת תמצא כמה במיני הפעיל המתדמים בהוראתם, אל בניני הקל (היוצאים בראשית הנחתם), כי האיש אשר יצא איש אחר העומד במקום גלוי ויוליכהו אל מקום טמון למען אשר יצפון שמה, נאמר כי הוא צְפָנָהו או הִצְפִּינָהו יג) ; האיש אשר יכוף את הכלי מלא שמן למען אשר יִצֹק השמן על הארץ, נאמר כי הוא יוצק או מוציק את השמן ; וכן המשים את הקטן במרחץ נאמר כי הוא רוחץ או מַרְחִיץ את הקטן ; וכן השם ברוך הוא אשר הוא מרגיז את הארץ ומרעישה בעוצם כחו, ועל ידי זה יֶעְתְּקוּ הרים ממקומן אשר הטבעו שמה מימות הבריאה הראשונה, נאמר כי הוא עותק או מַעְתִּיק את ההרים. ומאלה תקיש על השאר — ומן הענין יד) תוכל להכיר ולהבדיל את בנין הפעיל היוצא לשלישי מבנין הפעיל היוצא לשני, כמו **וְהִסְגִּירוֹ הכהן שבעת ימים** (ויקרא יג ה') הוא יוצא לשלישי טו), **ולא הִסְגַּרְתַּנִי ביד אויב** (תהלים לא ט"ו) הוא יוצא לשני.

וראוי שתדע עוד כי ימצאו פעלים רבים, אשר כל אחד משני העצמים אשר תקיף אותם הפעלה יהיה נותן ומקבל את הפעלה ההיא כאחד, באופן שכל אחד מהם הוא הפועל והמפעיל כאחד, כי פעולת ההפעיל היא נקשרת תמיד עם פעולת הקל, ולכן יבוא גם ההפעיל והקל על הוראה אחת (וההפעיל הבא תחת הקל יבוא תמיד ביחס הקל); על דרך משל, ראובן המתקרב מול שמעון ההולך אליו עד כי יגע בשמעון, הנה בנגעו בשמעון שמעון נוגע ג"כ בו, ולכן ראובן הוא הַנּוֹגֵעַ וְהַמַּגִּיעַ, וכן להפך ; ולכן תאמר כי ראובן נָגַע או הִגִּיעַ אל שמעון, וכן להפך. וכן שנים הפוגעים בהליכתם זה אל זה כל אחד מהם הוא הַפּוֹגֵעַ

והמפגיע

וְהַמַּגִּיעַ. וכן הוא מן ההרגל כי הַנּשֵׁק לא יאחר לאוהבו משלם לו גמולו, אך יחזור לשק את הפה אשר נשקהו; ולכן שני אוהבים הנושקים זה את זה נשיקות הרבה כל אחד הוא הַנּוֹשֵׁק וְהַמַּשִּׁיק [ר׳ יואל ברי״ל יניע ראשו אל הדברים האלה ו)] ומאלה תקיש על האחר, כי ימצאו עוד פעלים רבים ממין הזה.

אלה הם חקירותי אשר ערכתי, למען הוציא חלק גדול בלשון עבר מעמק המבוכה אשר הניחוהו בתוכו שקוע כל המדקדקים עד היום הזה; ועתה הודיעני נא אחי יואל! את אשר תאמר נפשך בזה, הכי מצאו דברי אלה חן בעיניך?

ר׳ יואל ברי״ל. מה זה אומר אליך את אשר לא יאמר כל חוקר משכיל בשמעו את דבריך? מי זה מאוהבי לשון עבר אשר ישמע את דבריך ולא יחרתם על לוח לבו? לו נפשות כל משכילי

עמנו

ו) לסמן את יקרת הדברים אשר ישרו מאד בעיניו — ולא אחדל מהעירך פה קורא משכיל! על ההבדל אשר בין תנועת איברי הגוף המתנועעים בגוף האדם, לתנועת כל הדברים החיצונים הנפרדים מהגוף אשר תנועתם באה להם מגוף האדם; כי כאשר יתנועע אחד מן האיברים כמו הראש כעין היד וכדומה בגוף האדם, תנועתו באה לו מכח עצמו לבד ואין חלק בתנועתו אל שאר חלקי הגוף השקטים על מכונתם, והרעיון הפועל בנפש האדם הקודם אל כל מעשה האדם הנעשה לתכלית מה, הוא לבדו יחשב סבת תנועתם כאשר יבין כל בעל שכל ישר; אבל ההפך הוא בתנועת כל הדברים החיצונים הנפרדים מהגוף אשר אין כח בעצמם לנוע, רק תנועתם היא תולדת תנועת אחד איברי האדם, ובהתנועע האבר הזה באדם יתנועעו גם הם — ובגלל זה יְעוֹפֵף איש יודע לחם ובעל קרב בשאון רעש המלחמה את חרבו על פני שונאו למען האבידו; מבלי אשר יְעוֹפֵף את עין מבטו בפני איש חרמו אשר ירצה להשמידו ט) — והמשכיל יבין —

עמנו אשר ישנם פה מול מחזה שדי, אל אהל החכמה הזה כיום נקבצו! או לו קולך עד רחבי ארץ אל משמע אזן כל דורשי לשון עבר הגיע! איך תגדל כיום בעיניהם תפארת לשוננו הקדושה! כי תחת אשר התעיבו לפנים את חלק הפעלים בחלקי לשון עבר כשרש פרה רוש היוצא מבין נטעי נעמנים, ידעו כעת כי גם זה נצר חמד הוא מטע להתפאר, אשר נוטש ועוזב ויהי כנצר נתעב מעת אשר גנת לשון עבר העלה חוח — ואנכי אשר דגול מכל רעיך כיום הייתי לשמוע ראשונה את דבריך אלה, במה אשא לך תודתי איש נלבב? אם לא כי אסדר עתה לפניך את כל דיני הבנינים מהחל ועד כלה על פי החקים אשר כוננת אתה להם ואשר השמעתני כיום, כאלו יסדרם איש המואר במאור חקירותיך על ספר, למען היות למשמרת אל כל תלמיד החפץ ללמוד את דיני הפעלים בלשון עבר — ידעתי כי בזאת תשמח נפשך.

רד״ק. מי זה לא ישמח לשמוע את אשר תטופנה שפתי נבון דבר כמוך?

ר״י בריל. כל המדקדקים אוהבי יושר הסדר בלמוד, מבארים תחלה את דיני כל הבנינים הפועלים בפני עצמם, ואחרי כן דיני הבנינים הפעולים בפני עצמם, ואחרי כן דיני הבנין השביעי אשר הוא בנין התפעל. וכן אעשה כיום גם אני ואומר:

מדיני הבנינים הפועלים

1. §.

כי כל פעלה ראשית הנעשית בעולם, תהיה היא לפי טבעה עומדת תמיד בעצם הנושא או יוצאת על פי ההרגל מעצם

הנושא

הנושא אל עצם אחר, משפט הוראתה הוא אל בנין הקל אשר הוא ראש ואבי כל הבניינים ואליו תתיחס כל פעלה ראשית, והוא יהיה כפי טבע והרגל הפעלה היא גם כן עומד או יוצא, כמו בניני קל שָׁכַב יָשַׁב עָמַד הן עומדים, כי פעלות השכיבה הישיבה והעמידה, הן עומדות תמיד בעצם הנושא לפי טבען ולא יפעלו בעצם אחר. בניני קל קָבַץ צָבַר בָּקַע הם יוצאים, כי פעלות הקבילה הצבירה והבקיעה, הן יוצאות על פי ההרגל מעצם הנושא אל עצם אחר, כי על פי הרוב לא יפעל הנושא בעצמו את הפעלות האלה.

2. §.

והנה הפעלה הראשית הזאת, תוכל להעשות מעצם נושא הקל על שני דרכים. או 1) כי נושא הקל הוא עשה את פעלתו מכחו ומעצמו מבלי אשר יעזרהו או יכריחהו לזה עצם אחר; או 2) כי הפעלה אשר יעשה עצם נושא הקל היא תולדת פעלה אחרת הנפעלת בו מעצם אחר אשר יעזרהו או יכריחהו לעשות את הפעלה הראשית, ולולא פעלת העצם האחר לא היה הוא עושה מאומה. והנה הפעלה השניה הזאת אשר יעשה העצם האחר בעצם נושא הקל למען הוציא ממנו את הפעלה הראשית — הניחו עליה מניחי לשון עבר שני בניינים הנגזרים מן הבנין הקל, והמתיחסים אליו כאשר תתיחס הפעלה השניה אל הפעלה הראשית — ולמה לא היה די להם בבנין אחד לסמן בו כל פעלה שניה כאשר היה די להם בבנין אחד לסמן בו כל פעלה ראשית? — לזאת הסבה —

כי

3. §.

כי כל פעולה היוצאת מעצם הנושא למען הוציא פעולה אחרת בעצם אחר, תפעל על אחד משני דרכים. או 1) כי פעולת העצם המוציא היא חלה על העצם האחר כל זמן עשות זה את פעולתו, ובכלות פעולת העצם המוציא תכלה גם כן פעולת העצם האחר — ועל דרך זה יהיה בנין פִּעֵל תמיד הבנין המוציא, כמו בפעלים כָּבָה לָמַד כאשר נרצה להוציא את בניינם הקל נאמר כִּבָּה לִמֵּד — או 2) כי העצם המוציא הוא רק מעורר על ידי פעולתו את כח העצם האחר לפעול פעולה מה אשר לא תכלה עוד בסור ז) מעליו פעולת העצם המוציא הזאת, רק היא נגמרת ח) אחרי אשר כלתה כבר פעולת העצם המוציא אשר

עוררה

ז) ובהרבה פעלים יהיה, כי בסור פעולת העצם המוציא אשר עוררה את כח עצם נושא הקל לפעול את הפעולה הראשית; לא יסור בכל זאת העצם המוציא בעצמו להיות מצטרף ונדבק אל עצם נושא הקל, כל עוד שלא יעשה הפך הפעולה השניה שעשה, כמו בפעל יָנַק עד"מ הנה האשה הַמֵּינֶקֶת אחרי אשר עוררה על ידי שומת פי הדד בפי התינוק את כח התינוק להיות יונק, לא תפרד אחרי כן מהתינוק, כל עוד שלא תעשה הפך הפעולה שעשתה. והרבה פעלים כמוהו.

ח) ולפעמים יקרה, כי בטרם כלות הפעולה הראשית אשר נגרמה מפעולה השניה הנפעלת מעצם המוציא, ישוב העצם הנזכר לפעול שנית את הפעולה השניה ההיא בעצמה בעצם נושא הקל, ועל ידי זה תמשך ותאוחר גמירת הפעולה הראשית, וזה יהיה על פי הרוב בתכונות נפשיות, ונשתמש עליו בבנין פִּעֵל כפי עומק הכלל המונח, כאשר יבין כל משכיל, כמו וְכִעֲסַתָּה צרתה (ש"א א ו') כעס אחר כעס, כי כלם מְיָרְאִים אותנו (נחמיה ו ט') יראה אשר יראה, רַתַּח רְתָחֶיהָ (יחזקאל כד ה') בהבערה אחר הבערה — ויובן על פי זה עומק מליצת כתוב אחד בשירה המספרת צדקת האל וחסדו אשר יעשה ליום עברות

עוררה את כחו לפעול — ועל דרך זה יהיה בנין הפעיל תמיד הבנין המוציא, כמו בפעלים נָפַל אָבַל, כאשר נרצה להוציא את בנינם הקל נאמר הִפִּיל הֶאֱבִיל.

4. §.

בהרבה פעלים נשתמש בשני הבניינים המוציאים יחד להוציא את בנין הקל, וזה יהיה גם כן על אחד משני דרכים, או 1) כי כל אחד נבדל בהוראתו מחברו על פי החק אשר נתן אל הוראת כל אחד מאת מניחי הלשון, כמו מפעל עור נאמר בהוצאת בנין הקל עוֹרֵר או הֵעִיר; וההבדל ביניהם הוא, כי המְעוֹרֵר את הישן הוא זה אשר יגמור בפעלתו את תכלית היקיצה בגוף הישן כי לא יחדל מהרגיזהו פעם אחר פעם, עד אשר הקיץ גם מהתעוממות הבאות אחרי בטול השנה החזקה ועפעפי עיניו הם עומדים פתוחים; אבל המֵעִיר את הישן איננו מסלק בפעלתו (בכוונה או שלא בכוונה) מגוף הישן רק התרדמה או השנה החזקה אשר בטלה כל חושיו, ואחרי בטול התרדמה יגיע הישן מעצמו לאט לאט עד תכלית היקיצה, כי ימסו מעט מעט חבלי התעוממות מעל עיניו ט) — או 2) כי שניהם הם שוים בהוראתם מבלי הבדל כלל ביניהם, וזה יהיה כאשר יורה בנין קל אחד על שתי פעלות שונות אשר האחת מהנה היא הקודמת והאחרת נמשכת אחריה תמיד. כמו בנין קל יָשַׁב הוא מורה לפעמים על התחלת הישיבה אחרי הקימה (זיך זעטצען) ולפעמים על המשכת הישיבה לפני הקימה (זיטצען); ולזאת כאשר

נרצה

נגד עם בחירו בשלמו על אלף אחת (דברים לב כ"א) יו].

ט) ובגלל זה יהפך סדר שני הבניינים האלה כאשר יזכרו שניהם יחד זה על זה יח], למען הורות על חוזק הפעלה או ליופי המליצה.

נראה להוציא את בנין הקל זה, נאמר או יָשֵׁב בבחינת הוראת הקל על התחלת הישיבה הנגמרת מפעלת העצם המוציא, או הוֹשִׁיב בבחינת הוראת הקל על המשכת הישיבה אשר איננה נגמרת מפעלת העצם המוציא — וכן הדין בכל הפעלים כמוהו .

§. ה.

גם בפעלים אשר יוציא בנין הפעיל לבדו את בנין הקל נשתמש גם כן לפעמים בבנין פִּעֵל, אבל אז תהיה הוראתו על חוזק פעלה ראשית הנכללת ראשונה בבנין קל, כמו דַּלֵּג הוראתו על חוזק פעלת הדליגה יותר מן המורגל (אז יְדַלֵּג כאיל פסח ישעיה לה ו') — אַבֵּל אשר יאמר רק מאבילת האם והחרב — ואם הפעלה מצד עצמה היא קשה או מעולה, וצריך חוזק או עלוי רב אל הנושא לעשותה, יאהב העברי להשתמש בבנין פִּעֵל על פי הרוב יותר מבבנין הקל, כמו צִוָּה בֵּרֵךְ ודומיהם, אבל גם בפעלים האלה העקר הוא בנין הקל (ואם לא ימצא הוא בעצמו בספרי הקודש, הנה השמות הנגזרים ממנו, יעידו על מציאותו י) יט]).

בפעלים

י) בפעלים אשר בא זרות בבנינם הקל, כמו בפעלים שוב נָשַׁל אשר בבנינם הקל ישמש גם כן על הוראת המפעיל, יורה בנין פִּעֵל על חוזק פעלת המפעיל הנכללת בבנין הקל, ושמוש המפעיל לא סר ממקומו בעבור שמוש הקל כן] — והפעלים האלה הם מעטים מאד (ועיין איכה א' ט"ו בבאור החכם ר' אהרן וואלפזאהן נ"י כא]. ועיין גם משלי ה' ג' ואיוב לו כ"ח) ולא יחשב ביניהם הפעל מוש, אף כי אשר מצאנו (בזכריה ג' ט') וּמַשְׁתִּי את עון הארץ ההיא ביום אחד — כי גם שם הוא עומד, כי זה הוא מאמר אבן הראשה אשר תאמר אל עצמה, כי לא תסור מהיות אבן פנת הבית הזה כל ימי עולם, כל ימי היות העון בקרב הארץ (על דרך עד בלתי שמים לא יקיצו, כי לא יחדל העון מקרב הארץ) כי

6. §.

בפעלים ידועים ישמש בנין פִּעֵל להורות על הפך הפעלה הראשית הנכללת בבנין הקל, כמו שֵׁרֵשׁ המורה על עקירת השרשים מן הארץ, הפך שָׁרַשׁ המורה על התפשטות השרשים בארץ — סִקֵּל המורה על הסרת האבנים, הפך סָקַל המורה על השלכת האבנים.

7. §.

הרבה פעלים ימצאו בלשון עבר הנגזרים מבניני קל מפעלים אחרים אשר הם תולדתם, והם יבואו גם כן (או בהשאר אותיות השרש בתמונתם וסדרם, אי בהפוך אותיות השרש, וחלוף אות מאותיות המולא ואותיות אהו"י המתחלפות זו בזו יא)) בבנין הקל, כמו הפעל **צור** הנאמר על הקפת האויב מסביב לעיר

כמאמר אשר יפותח על אבן ראש הממונה ליסוד בנין גדול ומפואר, צריך שיהיה מאמר קצר (חדודי) אשר ירמוז על הבנין אשר יבנה עליו, או על אורך קיומו אשר יקום, או על מועד תכליתו אשר שם לנגד עיניו הבונה, וכדומה (ולא כדברי המפרשים אשר לא ירומו הבית כלל בתוך המאמר המפיתח על אבן היסוד). והנה המאמר הקצר הזה אשר אמר השם לפתח על אבן מאבני יסוד בנין בית שני, היה נכון מאד אל בזמן אשר הוסד בו הבית הזה, כי אז היו רבים החוטאים בישראל, אלה בנשיאת נשים נכריות, ואלה בלקיחת נשך מעניים, ואלה בגזל מתנות כהנים ולויים, ולא היו ראוים אז שיבנה להם בית המקדש, לולא כי השם יתברך הוא אב רחום לישראל המעביר על חטאת בניו, בידעו כי יצר לב האדם הוא רע מנעוריו, וכן יהיה עד בְּרֹאו שמים חדשים וארץ חדשה, כי לא יחדל מהתערב הטוב בטמא, על כן הוא חפץ למען צדקו להגדיל תפארת מקדשו ולהרים קרן משיחו כג]. —

יא) וגם אותיות מ"נ ואותיות ק"צ כג] הן מן האותיות המתחלפות זו בזו

לעיר, יען כי אז הוא צר ליושבי העיר; הפעל מֹשה הנגזר מפעל מוש, כי הנשקע יָמוש מן המים אחרי אשר עזרו לזה המֹושה — הפעל קָטר (ע' סוף §.[כה]) הנגזר מפעל קָדר, כי על ידי פעלת הַקְטִירָה יִקַדֵר האויר. והנה בכל הפעלים האלה ודומיהם יתדמה בנין הפעיל בהוראתו אל בנין הקַל, כי הפעלה הזאת אשר יורה אותה המדבר על ידי בנין הקַל משפט הוראתה הוא אל בשן הפעיל לפי עקר הנחת השרש בתחלה, כמו הפעלים הוֹעל הורות אשר לא יבואו לעולם כי אם בבנין הפעיל, יען כי הם נגזרים מבניני קל עָלה רָאה אשר הם תולדתם יב).

8. §.

ימצאו פעלים רבים אשר כל אחד משני העצמים אשר תקיף אותם הפעלה, יהיה נותן ומקבל את הפעלה ההיא כאחד, באופן שכל אחד מהם הוא פועל ומפעיל כאחד, כי פעלת

כידוע למדקדקים — ונראה כי גם הה"א והתי"ו הן מן האותיות המתחלפות זו בזו לפעמים, בעבור השווי אשר יש להם לסמן את הנקבה בלשון, כמו עד"מ הפעל הַשְׁחֵת הוא הפך הפעל הוֵעל כד] — והמשכיל יבין —

יב) ואל תתמה על המלא חלוף והפוך כאחד באותיות השרש, כי כאשר תשכיל לחקור היטב בשרשי לשון עבר תמצא עוד שרשים רבים, אשר בא באותיותיהם חלוף והפוך כאחד, או כי נתחלפו שתים מאותיות השרש, כי כן יקרא הכנים אשר עליו יָקוּם הדבר, בֵּן או מָכוֹן; והמאמר הנקלב בטורים יְשָׁרִים הנערכים זה אל זה בערך מֵיוּשָׁר יקרא שִׁיר כאשר יקרא גם כן הַמִּישׁור שָׁרון; והשם קִיא הוא מתדמה בבנינו אל השם צֵאָה; וכל לָצון היא לְזות שפתים; וכל יְשׁוּעָה היא יְצִיאָה מן הצרה כו] — והבן!

פעלת ההפעיל היא נקשרת תמיד עם פעלת הקל, ולכן יבואו גם ההפעיל והקל על הוראה אחת, כמו על דרך משל בפעל ריב, הנה שני אנשים אשר יש להם ריב דברים זה עם זה, כל אחד מהם בשפכו דברי תלונות על חבירו, הוא רָב את רעהו; ובהיות שעל ידי זה הוא מסבב שחבירו ישיב לו על תלונותיו ויהיה גם כן רב עמו, לכן הוא גם מֵרִיב את רעהו בריבו, ולכן שניהם הם רָבִים וּמְרִיבִים זה את זה. וכן הדין בכל הפעלים כמוהו יג).

בפעלים

יג) וכן הפעלים העומדים, אשר לפי טבעם לא יפעל אותם נושא הקל בגופו, מבלי אשר יוליא את הפעלה הזאת בעצמה גם בעצם אחר זולתו, אם יש עצם אחר מוכן לו בעת פעלתו, המוכשר לקבל את הפעלה ההיא; יבואו לפעמים בבנין הפעיל בהוראה אחת עם הקל, אחרי כי פעלת ההפעיל היא נקשרת עם פעלת הקל, כמו הֵילִיל הבא תחת יָלַל, כי השומע קול יללה הנוגעת עד הנפש, יתן גם הוא את קולו בבכי — וכן הִצְרִיחַ הבא תחת צָרַח, כי הקול החזק היוצא מפי הצועק בהר או ביער, יוליד בת קול הדומה לו כידוע; וכן בהגלות נגלות עצם מזהיר אשר יופיע בהוד אורו, יקבלו שטחי כל העצמים האפלים אשר למול פניו את יפעת זהרו, ואחרי כלות פעלת הגלותו יזהרו גם הם כמוהו, כז) והבן! — וגם על זאת ראוי להעיר פה את כל משכיל בלשון הקודש, כי מדרך העברי הוא ליחס בדבורו הרבה פעמים, את פעלות חמשת החושים אל איברי החושים בעצמם, לא אל האדם בעל החושים, כמו מלך ביפיו תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ (ישעיה לג יז) תחת תֶּחֱזֶה, תהי נא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת (נחמיה א ו׳) תחת תַּקְשִׁב; וכן השכל והתבונה ייוחסו בדבור העברי הרבה פעמים אל הלב, כמו בני אם חָכַם לִבֶּךָ (משלי כג ט״ו) — ולזאת מצאנו בהרבה פעלים מפעלות החושים ומפעלות השכל, כאשר ייוחסו אל האדם בעצמו (המושל ברוחו ובכל חושיו להטותם אל מה שירצה) יבואו בהפעיל (עיין לעיל הערה וי״ו והשכיל בה היטב) תחת הקל, כמו לוא הִקְשַׁבְתָּ (אזנך) למצותי (ישעיה מח י״ח) (ועיין

9. §.

בפעלים ידועים מפעלי מקרה, גם במקצת פעלים אחרים עומדים, ישתמש העברי, כאשר ירצה להורות על התחלת היות המקרה והפעולה ההיא, לפעמים בבנין הפעיל על הפעולה הראשית; למען סמן וציין היטב את רעיון ההתחלה, כמו תכבסני ומשלג אַלְבִּין (תהלים נא ט') (ווייס ווערדען), אם יַזְקִין (אַלטערן) בארץ שרשו (איוב יד ח'), בְּהַשְׁקִיט (רוהיג ווערדען) ארץ מדרום (שם לז י"ז), הבאים יַשְׁרֵשׁ (ווארצעל פאססען) יעקב (ישעיה כז ו'), מריח מים יַפְרִיחַ (אויף בליעהען) (איוב יד ט"ו), (ועיין שמות טז כ' כ"ד, ועיין גם בתרגום הרמבמ"ן שם, ותראה איך השכיל הוא לתרגם בשני הפסוקים האלה) יד).

בפעלים

משלי ב ב'), ולא הֶאֱזִין (אזנו) אליכם (דברים א' מ"ה), ולא הֵבִינוּ (לבם) עצתו (מיכה ד י"ב) —

יד) וזה נהוג מאד בלשון התלמודיים, כמו האדימו פני המזרח, כתאנים משיבחילו, התחילו להיות פניהם מוריקות — וכל איש משכיל יבין ויכיר, כי הוראת בניני הפעיל בכל הפעלים האלה, אשר היא לסמן ולציין היטב את רעיון התחלת היות הפעולה הראשית, היא מסכמת מאד אל עקר הנחת בנין הפעיל, אשר הוא להוציא תמיד את בנין הקל הכולל בהוראתו את הפעולה הראשית — ודי לחכימא ברמיזא — והנה הרומיים עשו בלשונם מין פעל מיוחד הנגזר מפעלי מקרה ופעלים עומדים, ואשר יורה תמיד על התחלת המקרה והפעולה ההיא (**Verbum inchoativum**) כמו הפעלים: **Albesco, rubesco, floresco,** הנגזרים מן הפעלים: **Albeo, rubeo, floreo.** ומאוד אני תמה על הרמבמ"ן אשר אמר, כי בכל הלשונות הנודעות לו לא ימצא פעל מקרה, כי אם בלשון עבר; ובאמת גם בלשון רומי ימצאו פעלי מקרה רבים, כמו הפעלים:

Albeo, rubeo, caleo, frigeo, e. c.

10. §.

בפעלים הבאים מגזרת נחי ע״ן יו״ד, ידמה העתיד מבנין הקל בתמונתו אל העתיד מבנין הפעיל, אף כי הם נבדלים בהוראתם זה מזה כפי הבדל הוראת בנין הקל מהוראת ההפעיל; כמו בפעלים שִׂישׂ (אשר ימצא לפעמים גם מגזרת נחי ע״ן וי״ו) גִּיל דִּין בִּין, תאמר בעתיד מבנין הקל, כמו בעתיד מבנין הפעיל, אָשִׂישׂ אָגִיל אָדִין אָבִין —

מדיני הבנינים הפעולים

11. §.

כל אחד משלשת הבניינים הפועלים האלה, נגזר ממנו בנין פעול המתיחס אליו בהוראתו — והבניינים הפעולים הם: 1) בנין נִפְעַל הנגזר מן הבנין הַקַּל, 2) בנין פֻּעַל הנגזר מבנין פִּעֵל, 3) בנין הָפְעַל הנגזר מבנין הִפְעִיל. — ולא ימצא בהם הלוי, יען כי לא יתכן לצוות אל עצם אחד לְהִפָּעֵל מאחר, אחרי שזה תלוי ברצון העצם הפועל.

12. §.

ויתכן שיבואו על עצם פעול אחד, שני בניינים פעולים הנפעלים משני נושאים שונים, האחד יבוא במקור, והאחר באחד הזמנים; כמו וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה (ויקרא יט כ׳), כי ענין זה המאמר הוא, לא היה איש אשר נוה אל אחר לפדות אותה, וגם לא פדה אותה איש בפקודת אחר, או מעצמו — וכן הוא ענין המאמר וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ הנמצא ביחזקאל (טז ד׳); וכמוהם ימצאו רבים בספרי הקודש.

מלבד

מדיני בנין התפעל ·

13· §·

מלבד הבניים הפועלים והפעולים , ימלא עוד בנין אחר , אשר עליו יאמרו המדקדקים כי הוא פועל ופעול כאחד — ויקרא בִּנְיַן הִתְפַּעֵל ; ועקר הנחתו הוא בפעלים היוצאים , כאשר יעשה הנושא בעצמו פעלה היוצאת על פי ההרגל מעצם הנושא אל עצם אחר , כמו הִשְׁתַּמֵּר הִתְבַּקַּע הִתְפָּרֵד ·

14· §·

אמנם לא בבנין התפעל לבדו ישתמש העברי על הוראה הזאת , כי העברי יפריד לפעמים בין הפועל והפעול הנראים להתאחד בעצם המתפעל , פעם יראה אותו כעצם פעול לבד מבלי אשר יפעל בו עצם אחר , ופעם כעצם פועל לבד מבלי אשר יפעל הוא בעצם אחר —

15. §.

ולזאת ישתמש לפעמים בבנין נפעל תחת בנין התפעל , כמו כל הגוים נִקְבְּצוּ יחדו (ישעיה מג ט׳) , לשמע אזן יִשָּׁמְעוּ (יִקָּבְצוּ) לי (תהלים יח מ״ה) — וכל בניני נפעל הבאים על דרך זה ימצא בהם גם הנוי ·

16. §.

ולפעמים ישתמש תחת בנין התפעל בבנין קל, אשר יהפך על ידי זה מיוצא לעומד , כמו כי שָׁמְטוּ טו) הבקר (ש״ב ו ז׳)

חבי

טו) השרש שמט עקר הוראתו הוא נסיחת דבר ממקומו (עיין אוצר השרשים שרש שמט) ובא גם על ההריגה , כמו נִשְׁמְטוּ בידי סלע

חֲבִי כמעט רגע עד יעבר זעם (ישעיה כו כ׳), טֻבְּעוּ בארץ שעריה (איכה ב ט׳) —

17. §.

והנה אם הורגל שמוש בנין קל כזה לשמש תחת ההתפעל, יוסף לו ברבות הימים גם בניגו הפעיל לעצמו, אשר ידמה בהוראתו אז אל בנין הקל היוצא על פי ראשית הנחתו, כמו בפעלים הנזכרים, ודומיהם רבים.

אלה הם חקי בניני הפעלים בלשון עברי, מזוקקים מסיגי כל זהות אשר הסירות אתה איש קמחי! במצרף חקירותיך אשר חקרת ואשר השמעתני כיום — ועתה לא נגשה עוד כעורים באפילה, לבלתי השתמש בכל פעל, כי אם בבנין אשר ימצא ממנו בספרי הקודש, כאשר גזרו כל המדקדקים אשר היו עד היום הזה; כי מאור יקרות אשר הופעת אתה בדבריך יסורו כל צללי חשכת הספיקות — וכאשר נמצאנו מן הפעל אך בנין אחד על מכון הוראתו הישר, אז נוכל אנחנו מעצמנו לבנות את שאר בניניו השייכים אליו על פי הכללים אשר הנחת; כי ראשי חקי הוראות הבנינים הונחו על יסודות נאמנות אשר לא ימוטו, ולא נכריע אנחנו פעל אחד מחביריו להסר ממנו בנין אשר יוכל להבנות

שופטיהם (תהלים קמ״א ו׳), כי במותת הוא נכרת ונתק מארץ החיים. ובחלוף הטי״ת בדלי״ת יבוא כרבה על הוראה זאת, כמו וְנִשְׁמַדְתִּי (בחלוף האותיות נִצְמַתִּי) אני וביתי (בראשית ל״ד ל׳), וְהִשְׁמַדְתִּי (בחלוף האותיות הִצְמַתִּי) עָרֶיךָ (מיכה ה׳ י״ג).

להבנות ממנו, על פי הכללים הראשיים המונהגים, המקיפים את כל הפעלים הנמצאים בלשון ·

אמנם לא לבד בפעלים אשר ימצא מהם אך בנין אחד בספרי הקודש, נוכל אנחנו מעצמנו לבנות את שאר בניניהם השייכים אליהם, כי גם בפעלים אשר לא ימצא מהם אף בנין אחד בספרי הקודש, אם ימצא מהם רק שֵׁם הַפְּעֻלָּה, נוכל אנהגו מעצמנו לבנות את כל בניניהם השייכים אליהם — והשם הזה לא הזכירו אותו המדקדקים בספריהם, אף כי תועלת ידיעתו היא רבה מאד, כאשר ארצך; ואנכי אבאר לך כיום את כל עניניו, ועתה הסכת ושמע קמחי! אל הדברים אשר ידבר אחיך יואל באזניך —

תמו דברי המאמר הראשון

המאמר השני

בבאור ענין שֵׁם הַפְּעֻלָּה ומשקליו

(המשך מר׳ יואל ברי״ל), דע! כי מִלבד המקור תמלא עוד בהרבה פעלים שמות אשר הוראתם היא כהוראת המקור ממש, כי הם מסמנים את הפעלה בעודה יוצאת מעלם הכוח מופשטת ממושג הגוף והזמן; ולכן יקראו שְׁמות הַפְּעֻלָּה — ובלשונות העמים ימצאו גם כן שמות הפעלה כאלה טז), והם בנוים כלם על תבנית ידוע בכל לשון מלשונותיהם, ובלשון עבר הם מתדמים במשקליהם אל משקלי שְׁמות הַמִּקְרֶה יען כי גם באיכותם הם דומים אליהם במקצת, כאשר יבין כל משכיל — לכן טרם אבאר לך את משקלי שמות הפעלה, אקדים לדבר לך ממשקלי שמות המקרה, איככה הם נגזרים מן התארים; יען כי המדקדקים לא שמו את לבם עוד לבאר את משקלי שמות המקרה כראוי — ואומר: כי גזרת כל שמות המקרה הנגזרים על דרך ידוע מן התארים היא על שלשה אופנים.

האופן הראשון, הוא על ידי השתנות שם תואר מן הזכר לנקבה, או בהא נקבה וקנין לפניה או בוי״ו תי״ו, כמו בְּכוֹרָה, עֵדָה, עֲנָוָה, מְרָה, קָרָה, זָרָא; כְּסִילוּת, מַלְכוּת, עַבְדוּת, עֵדוּת, אַכְזְרִיּוּת, כְּבֵדוּת.

האופן השני, הוא על משקל פֹּעַל, כמו מן גָּדוֹל גָּבֹהַ

קדוש

טז) כמו בלשון אשכנז השמות (קרייצונג, היילונג, אכטונג, בעטראכטונג) הם שמות הפעלה הנגזרים מן הפעלים (קרייצען, היילען, אכטען, בעטראכטען).

קָדוֹשׁ, שָׂבֵעַ זָקֵן, עָצוּם, תאמר גָּדֵל גָּבֵהַּ, קָדֵשׁ, שָׂבֵעַ זָקֵן עָצֵם.

האופן השלישי, הוא על משקל פָּעֵל, כמו מן סָכָל, שָׁפֵל כָּבֵד, כְּסִיל, מָתוֹק; תאמר סֶכֶל שֶׁפֶל כֶּבֶד כֶּסֶל מֶתֶק.

ולפעמים תתוסף סימן הנקבה על שמות המקרה הבאים על משקל פֹּעַל וּפֶעֶל ויתהוה מהם משקל פָּעְלָה, פְּעֻלָּה, וּפְעֻלוֹת; כמו שָׂבְעָה חָזְקָה עָצְמָה; רִשְׁעָה כִּסְלָה; שִׁפְלוּת סִכְלוּת· ולפעמים נאבד הזכר מן השמות ונשארה רק הנקבה, כמו חָכְמָה עַצְלָה זִקְנָה כח].

ומשקל פְּעֻלוֹת יתחלף הרבה פעמים אל משקל פְּעֻלָּה. כי המלאפוס נעתק מן למ״ד הפעל אל עי״ן הפעל ונקודת למ״ד הפעל תהיה קמץ ואחריה הא נקבה (ולפעמים נשמט סימן הנקבה עם הקמץ שלפניו), כמו תחת עַבְדוּת מַלְכוּת יאמר עֲבֹדָה מְלוּכָה. והרבה פעמים נאבד משקל פְּעֻלוֹת מן השמות, ונשארה רק משקל פְּעֻלָּה, כמו גְּדֻלָּה גְּבוּרָה חֲלוּשָׁה קְדֻשָּׁה כְּהֻנָּה. ולפעמים יבוא משקל פְּעֻלָּה גם כן ברבוי זכרים או נקבות, כמו נְעוּרִים בְּחוּרוֹת זְקוּנִים, כי ימי הַנְּעֻרוֹת וְהַבַּחֲרוּת וְהַזְּקֻנוֹת הם רבים יז) ·

והנה

יז) ולפעמים ישתמש מניח הלשון בשם מקרה, תחת שם המין או שם קבוץ, כי כל אישי המין הם נאחדים תחת המקרה או העצמות המיוחד להם, ומבדילם מאישי מינים אחרים, כמו עֲנֶף הנגזר מן עָנָף (יחזקאל לו ח') וכולל כל ענפי העץ (דאז געצווייג) — עֵצָה הנגזר מן עֵץ והוא שם נרדף עם יער (ירמיה ו ו') (דאז געביש) — עֲנָנָה הנגזר מן עָנָן (איוב ג ד') והוא שם מורה על חברת ענני אופל רבים (דאז געוועלק); וכן שם יַלְדוּת

והנה שֵׁם הַפְּעֻלָּה הוא מתדמה גם כן במשקליו אל שם המקרה, כי עקרו הוא משקל פֹּעַל, כמו ממגד גֶּרֶשׁ ירחים (דברים לג י״ד), ביום נִטְעֵךְ תשגשגי (ישעיה יז יא), וְנַחַת זרועו יראה (שם ל׳ ל׳), ומלכים לנגה זַרְחֵךְ (שם ס ג׳), נַהַם ככפיר זעף מלך (משלי יט י״ב), הוד נַחְרוֹ אימה (איוב לט כ׳)— וממשקל פֹּעַל נתהוה אחרי כן משקל פְּעֻלָּה ופְּעֻלּוֹת, ואחרי כן גם משקל פְּעֻלָּה, כמו מדן נשמע נַחֲרַת סוסיו (ירמיה ח ט״ז), מקול שַׁעֲטַת פרסות אביריו (שם מז ג׳), וְזִרְמַת סוסים זִרְמָתָם (יחזקאל כג כ׳), שאגתי מִנַּהֲמַת לבי (תהלים לח י׳), מִנִּשְׁמַת אל יתן קרח (איוב לז י׳), התלביש צוארו רַעְמָה (שם לט י״ט), בן נעות הַמַּרְדּוּת (ש״א כ ל׳), רִפְאוּת תהי לשרך (משלי ג ח׳) —

הגהה

הנגזר מן יֶלֶד (תהלים קי ג׳) וכולל ילדים רבים (דיא יוגענד); וכן שם זִכּוּר [שמות כג י״ג דברים כ י״ג] (והראוי זְכוּרָה) הנגזר מן זָכָר, וכולל זכרים רבים (דיא מאנשאפט); וכן שם רְכוּב הנגזר מן רֶכֶב (השם עבים רְכוּבוֹ תהלים קד ג׳) וכולל מרכבים רבים (דאז געשפאן); וכן יקראו על דרך זה כל הדברים הכבדים אשר ישאו בעגלות במסעות על הדרך (דאז געפעק) בשם כְּבוּדָּה (שופטים יח כ״א); וכן נגזר על דרך זה מן בָּשָׂם שם בִּשֻּׂם או בֶּשֶׂם הכולל מיני בשמים רבים (געווירצע) — וכן נגזר לפי דעתי על דרך זה מן כִּסֵּא שם כֶּסֶא, ויקרא יום כֶּסֶא יום משפט גדול במדינה אשר בו יתאספו ראשי העם על כִּסְאוֹתָם לשפוט בין דין לדין ובין דם לדם; וכן נקרא בכתובים על זה השאלה יום ראש השנה, והיום הדין האחרון לכל העולם (דער יינגסטע טאג) יום כֶּסֶא, יען כי בו יבואו כל בני בשר למשפט לפני כִּסְאוֹת בית דין של מעלה — ולפעמים ישתמש העברי ג״כ להפך ברבוי משם הפעל או התואר תחת שם המקרה, כי המקרה הוא אשר ימצא בכל אחד מאישי המין ובו ישוו כל אישי המין זה לזה, כמו דוֹדִים חַיִּים מֵישָׁרִים בּוֹגְדוֹת תּוֹקְעִים, תחת יְדִידוּת חַיּוּת יוֹשֶׁר בֶּגֶד תֶּקַע — והמשכיל יבין! —

חֲנֻכָּה קְבוּרָה רְפוּאָה חֲלוּקָה יְרֻשָּׁה גְּאֻלָּה — (והתלמודיים בחרו בלשונם תחת משקל פֹּעַל וּפְעֻלָּה, את משקל פְּעִילָה, ועשו שמות הרבה על זה המשקל כידוע; ובתנ"ך ימצאו גם כן מקצת שמות הפעלה הבאים על זה המשקל. אבל השמות הבאים על משקל פְּעֻלָּה הניחו ע"פ הרוב על משקלם כי לא יאמרו קבירה רפיאה חליקה ירישה גאילה —).

והנה משמות הפעלה כאלה נוכל אנחנו לגזור את הפעל אם לא ימצא בכל המקרא, ולבנות את בניניו הקל עם שאר הבנינים המתיחסים אליו, כי השם הזה מן הפעל הוא נגזר תמיד, כי הוראתו היא כהוראת המקור יח), ומציאותו מופת על מציאות הפעל כמציאות הבן על מציאות האב, כמו משם הפעל שַׁעֲטָה, נוכל לגזור את הפעל אשר לא ימצא בכל המקרא ולאמור שָׁעַט הַשֹּׁעֵט; וכן משמות נַחֲרָה גְּשָׁמָה, נוכל לגזור את הפעלים אשר לא ימצאו גם כן בכל המקרא, ולאמור נָחַר הַנֹּחֵר, גָּשַׁם הַגֹּשֵׁם — וכן נשתמש בפעל הָמֹל אחד בבנינו עם הפעל הָמָה, אחרי אשר מצאנו במליצת ירמיה ויחזקאל שם הֲמֻלָּה; ואולם דעת קצת מדקדקים כי הה"א הראשונה במלת הֲמֻלָּה, אף היא איננה מן השרש, רק הֲמֻלָּה נגזר מפעל מָלַל והוא שם על משקל הֲפֻלָּה.

רד"ק. האתה תחשוב כזאת אחי? הלא הפעל מָלַל עקר מוצאו הוא מלשון ארמית, כי אחד הוא בענינו עם הפעל העברי

דבר

יח) ולפעמים יבוא שֵׁם הַפְּעֻלָּה גם לפני סימן הפעול ועם אותיות בכל"ם כמו המקור, בפרט בדברי המליצה, כמו לְיֵשַׁע את משיחך (חבקוק ג י"ג) בְּקֶרֶב שנים תודיע (שם ב'), כְּגֶלְלוֹ לנצח יאבד (איוב כ ז') (כי הוא שם הפעלה מפעל גָּלַל הנהפך נעומד בבואו לשמש תחת התפעל) וארח לְחֶבְרָה עם פעלי און (שם לד ח') —

דַבֵּר — והנה מדוע נתגלגל על מלה אשר מלאנוה בספרי העבריים לגזור מולאה מארמית ? אף כי אמת הוא כי מלאנו הרבה פעמים הפעל מַלֵּל בספרי הקודש, הנה די לנו בזרות הזאת אשר מלאנו, והבו לה דלא לוסיף עלה.

ר״י בריל. לא כן דעתי עמדי איש קמחי! כי ימלאו מלות ארמיות הרבה מאוד במליצות ספרי הקודש. ולא תחשוב זאת לגרעון או חטא אל המליץ, כאשר יחשב להסרון אם ימלאו בדברי הגדה פשוטית; אך להפך הוא בדברי המליצה, כי המלות הארמיות ההנה, הבאות תמיד בתמונה עברית מיפות מאד את המליצה העברית. והנה אנכי ארחיב לדבר לך בענין הזה דברים טובים ונכוחים למבין, את אשר העליתי אנכי בחקירתי, ועתה הסכת ושמע קמחי אל הדברים אשר ידבר אחיך יואל באזניך!

תמו דברי המאמר השני

המאמר השלישי

מהמלות הנמצאות רק במליצות ספרי הקודש

(המשך מר׳ יואל בר״ל) ידוע, כי אחד מן הדברים הגדולים, אשר יגדילו את כח המליצה ואשר יחזיקו את פעלתה בנפש האדם, הוא ספור מעשים נפלאים היוצאים מן המורגל אשר ישמיע אותנו המליץ, כי המעשים המורגלים בכל יום, המתהוים על פי חקי הטבע, ועל פי מנהגי מעשי בני האדם, לא יפעלו כל כך בנפש האדם כאשר יגיעון אל אזניו, כהמעשים הנפלאים היוצאים מחקי הטבע, או מדרך פעלות בני האדם; וכן המעשה הנפלא עצמו אשר התהוה פעם אחת על ידי סבה נפלאת, כאשר יורגלו בני האדם בידיעתו זמן רב, תאבד בענין מה הסגלה היקרה אשר לו, לפעול בחוזק רב בנפש האדם. עד״מ כאשר תאמר אל האיש הישראלי, כי בצאת אבותיו מתחת יד פרעה לבא אל ארץ מנוחתם; אז נבקעו מי הים והירדן מפניהם והם עברו בתוכם בחרבה, הנה המאמר הזה לא יפעל מאד בנפשו כפי גודל פלא מעשה בקיעת ים ונהר, אשר הוא שנוי גדול ונורא במעשה בראשית; יען כי מנעוריו הוא יודע ומאמין כזאת. אבל כאשר תשנה את המאמר הזה אל מאמר יותר נפלא ממנו — ותאמר, כי בצאת ישראל ביד רמה ממצרים, אז נס הים מפניהם בחפזה, למען ההבא מהדר גאון עוז מוליאם, ההופך ומשנה כל סדרי בראשית, וכן הירדן סב לאחור אל מקורו, אל מהלות ההרים ואל נקיקי הסלעים למען הסתתר שמה, כי ירא פן עליו יעבור הזעם להיות חרבה כל ימי עולם, כאשר בא מועד על צור חלמיש להתהפך

להתהפך למעין מים — מי זו נפש אנוש אשר לא תתפעל עד היסוד בה, בשמעה את כל המעשים הנפלאים האלה? כי ציורי מעשים מבהילים כאלה, לא צייר השומע עוד במחשבתו מיום עמדו על דעתו עד היום אשר הולדו בפתע פתאום הפעלות הנוראות האלה לנגד עיני דמיונו, מקסם אשר על שפתי המליץ — וזה אשר יקרא אלל חכמי המליצה — הנשגב (דאָז ערהאבענע).

והנה כאשר הוא מדרך המליץ המשובח, לצייר אל נפשות שומעיו ציורי מעשים נפלאים היוצאים מן המורגל, למען חזק את פעלתו בנפש; כן ישתדל הוא גם כן להשתמש לפעמים במלות חדשות בלתי מורגלות בהגדה פשוטית ובמאמר ספורי, למען הרבות את נועמו אל האזן. כי כאשר רב כח המעשה הנפלא על המעשה המורגל בכל יום, לפעול בנפש האדם ולרדות בה כרצונו; כן רב נועם המלות האלה הבלתי מורגלות בהגדה ובספור, אשר ינעמו יותר לשמע אוזן, מהמלות אשר ישמע וידבר האדם תמיד בשיחו עם רעהו · וכאשר תעדה כלי יקר בת רבת טעם; כן ייפה עדי מלה יקרה כזאת, את הוד המאמר הנשגב היוצא מלב המליץ, ואשר יכנס אל לב השומע — ומליצי העבריים הגיעו לתכלית הזאת על שני דרכים:

הדרך האחד הוא, בבחרם במלות ארמיות לשומן בין העבריות — אחרי אשר יצרו אותן על חוק הלשון העברית כמו ודם ענב תשתה חָמֶר (תחת יין) (דברים לב י״ד), ואתה (ובא) מרבבת קדש (שם לג ב׳), ויצא חֹטֶר (מטה) מגזע ישי (ישעיה יא א׳), לבול עץ אֶסְגּוד (אשתחוה) (שם מד י״ט) באו בעבים ובכֵּפִים (ובסלעים) עלו (ירמיה ד כ״ט), פן תֶּאֱלַף (תלמד) ארחותיו (משלי כב כ״ה), כי הנה הַסְּתָיו

(החורף) עבר (שיר השירים ב י"א) — וכאלה הרבה מאוד במליצות תורה נביאים וכתובים — כידוע לכל מבין בספרי הקודש ויודע בלשון ארמי — (וספר איוב יען כי הוא לא המליצה אחד על פני כלו, ומליצתו נשגבה ממליצת כל שאר ספרי הקודש, לכן ימצאו בו גם מלות ארמיות הרבה יותר מבשאר ספרי הקודש) — ולא ימצאו כל המלות ממין הזה רק במליצות ספרי הקודש, לא בהגדה פשוטית ובמאמר ספורי; כי כצרור אבן במרגמה, כן המעלה מאמר ספורי בעדי מלה יקרה כזאת, ולמה נשתמש במאמר ספורי אשר מועד תכליתו הוא לספר ולא להמליץ, במלות נכריות? — והנה רבי' אהרו למצוא הבדל בין מלות ארמיות כאלה הנמצאות רק במליצות ספרי הקודש, ובין המלות העבריות המתדמות אליהן בהוראתן; בחשבן כי הן מלות נרדפות. על דרך משל בין הפעל דַּבֵּר לפעל מַלֵּל, בין הפעל הִגִּיד לפעל חַוֵּה — ולא השכילו כי אלה הן עבריות במוצאן, ואלה ארמיות בתמונה עברית, ולא השתמשו בהן הנביאים והכותבים הקדושים רק למען יפות בהם את מליצתם:

הדרך השני הוא, בשומם עין תבונתם על דבר מן הדברים הטבעיים, למען מצוא אחד ממשיגיו המבדילו מאחר דברים זולתו, וע"פ זאת עשו להם שם חדש אשר יקוב את המשיג ההוא, ויכנה את הדבר בשם אחר מאשר יקרא בהגדה פשוטית, כמו השמש הַמְחַמֶּמֶת את הארץ ומלואה, תקרא לפעמים בדברי המליצה חַמָּה; הירח אשר לָבָן הוא במראהו יקרא לְבָנָה; העבים אשר יִנָּשְׂאוּ מן הארץ ועולים אל הרקיע נקראים נְשִׂיאִים; ובמליצת איוב הנשגבה יקראו העבים אשר יָצֵלוּ בכנפיהם עלי הארץ צֶאֱלִים (והאל"ף באה תחת אות הכפל כידוע למדקדקים.

ובכל

ובכל ספורי תנ"ך לא תמצא השמש נקראת חַמָּה, או הירח לְבָנָה, וכן כלס, כידוע לכל מבין בספרי הקודש; כי שמות כאלה אינם כשאר השמות בלשון אשר התהוו מהמון העם למען סמן בהם את העצם, רק בריאות המליצים הם אשר בראום למען יפות בהם את מליצתם.

והנה אם יש יתרון רב אל כל השמות החדשים האלה אשר יכנו את העצם על פי אחד ממשיגיו, מצד היותם בלתי מורגלים בהגדה פשוטית, והם נעימים על ידי זה יותר לשמע אוזן; עוד יש להם יתרון אחר רב מאוד מצד עצמות המליצה, כי ידוע כי אחת מן התחבולות אשר המציאו בעלי המליצה למען יפות את דבריהם, הוא, כי לא יקראו המה את הדברים והמעשים במלות אשר הונחו עליהם בלשון, רק יתארו אותם בשרד משיגיהם, אשר מהם בנקל נוכל להכיר את הדברים והמעשים ההם עצמם; על דרך משל, תחת כי יאמר האומר במאמר פשוטי: עַד לְעֵת עֶרֶב אֵלֵךְ — לִי אֶל הַר הַמּוֹר, תאמר הרעיה האהובה אל דודה במאמר מליצי: עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֵךְ — לִי אֶל הַר הַמּוֹר, כי אלה הם משיגי הערב, כי יפיחו מכל צד הרוחות המקררות את חום היום העבר, ובלי השמש ינוסו בכל מקום מחשכת ליל היורד ממרום לפרוש את לטיפו על פני הארץ; וכן תחת כי יאמר המגיד או המספר: כִּי הוֹצִיא אֲסִירִים לַחָפְשִׁי — יאמר המליץ כִּי שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ (תהלים קז י"ז). וכן יקרא על דרך זה הַיַּיִן במליצה דַּם עֲנָבִים — וְהַמֵּתִים יקראו שׁוֹכְנֵי עָפָר, או יְשֵׁנֵי עָפָר; כי בדבר הזה אשר יזכירו המליצים את משיגי הדברים אל אזנינו, הנה הם כאלו יציירו אותם

לנגד

לנגד עינינו והם מתחקים יותר בנפש האדם. וזה אשר יקרא אצל חכמי המליצה ההקפה (פעראיפהראזיס), יען כי יוקפו הדברים במשיגיהם והם עצמם לא ישמעו. והנה תועלת הקפה כזאת השיגו מליצי העבריים גם כן בכל השמות הנזכרים כאשר יבין כל משכיל.

ודע כי גם מליצי הרומיים עשו בזה כענין מליצי העבריים, בבחרם לברוא במליצה שמות חדשים אשר יכנו את העצם על פי אחד ממשיגיו, וליפות בהם את מליצתם, עד״מ הים אשר יקרא בהגדה פשוטית בלשון רומי (mare), יקרא המליץ הרומי לפעמים על שם יושר פני המים (aequor). הסוס אשר יקרא בהגדה פשוטית בלשון רומי (equus), יקרא המליץ לפעמים על שם אשר ירעש וירגז ברגליו (sonipes) — ושמות כאלה, אינם נהוגין רק במליצות הרומיים, לא בהגדותיהם וספוריהם, כאשר ידע כל משכיל בלשון רומי.

ובהיות כי אחת מסגלות מליצת לשון עבר היא כפילת ענין במלות שונות, לכן תבוא מזה עוד תועלת גדולה למליצי העבריים, כי יוכלו לכפול את הענין מבלי אשר יכפלו את המלות; או על ידי מלות ארמיות, אשר ישימו נוספות על העבריות, או על ידי השמות החדשים אשר יבראו המה, בכנותם את העצם על פי אחד ממשיגיו —

תמו דברי יואל

image
not
available

ומארץ ציה תוציא מים, כן תופיע רוח עצה, בלב איש נער, ומצעיר ימים תפיק תורה. — אתה מעוז לכל דורש חכמה, תְּרֶא מאויי לבו, תתן שכר ליגיעו, ולעמלו חלף; אשר יקרת את עבדך, הצמא אל מבוע הדעת, כעיף על אפיקי נוזלים, ותחנני להפיק אמרי בינה אלה. אם בלהקת כסילים לא יודעו, יזהירו בסוד אנשי רוח; אם הבוערים בעם לא ישמחו בהמה, חכמי לבב בם יתפארו; אם בוזי דעת לא יחפצו קרבתם, דורשי חכמה בם יושעו; אם כאשכלות מרורות, לחיך המתקנאים ימרורו, נופת וצרי תטופנה, אל לב אוהבי אמת וישרי לבב ילכו לאורם עד העולם.

בית האוסף

כֹּולֵל

כמה חקירות בדקדוק לשון עבר

גם בדקדוק לשון המשנה

מאת

שלמה לעוויזאהן

Digitized by Google

בית האוסף

1

ממנהג לשון עבר הוא, כאשר יתחברו שם עלם כללי ושם עלם פרטי יהדיו להוראת דבר אחד; יבוא הכללי ביחס הסמיכות אל הפרטי, אף כי לא תפול בו הוראה אחת מהוראות הסמיכות אשר יסדו המדקדקים. כמו נְהַר פְּרָת, מִדְבַּר פָּארָן, הַר לְבָנוֹן, בִּקְעַת עֵדֶן ודומיהם — ובלשון אשכנז יבואו תמיד שניהם הכללי והפרטי על משקל ישר, כמו (דער בערג ציון, דיא שטאדט ווינען, דער פלוס פאָ).

אבל האנגלי, הצרפתי, והאיטלקי, ידמו בזה בלשונותם אל העברי; כי כן יאמר האנגלי עד"מ of Spain the Kingdom, ישים מלת of אשר הוא יחס ההצטרפות בלשונו, בין מלת Kingdom אשר הוא שם עלם כללי לכל ממלכה, ובין מלת Spain אשר הוא שם עלם פרטי אל ממלכת ספרד — the island of Malta ישים יחס ההצטרפות בין מלת island אשר הוא שם כללי לכל אי מאיי הים, ובין מלת Malta אשר הוא שם פרטי אל אי ידוע בים התיכון. וכן יאמר הצרפתי על דרך זה le pais de Portugal; והאיטלקי di Venezia la republica, כלם במלה זעירא de או di בין שם הכללי והפרטי

והפרטי. והרומי ידמה בענין זה פעם אל העברי ופעם אל האשכנזי, כי כן יאמר עד"מ mons Vesuvius על משקל ישר כאשר יאמר האשכנזי, או mons Vesuvii על משקל נוטה כאשר יאמר העברי.

ובהיות כי בשם הנסמך לא תפול לעולם הא הידיעה; לכן לא תבוא לעולם הא הידיעה בשם עצם כללי הבא לפני הפרטי — יען כי נסמך הוא תמיד ביחס הסמיכות (מלבד לפני שם פרטי של אדם או עיר) אל השם הפרטי הבא אחריו, אבל תבוא לפעמים הא הידיעה בשם עצם פרטי הבא אחר הכללי, כמו הַר הַכַּרְמֶל (ולא יאמר לעולם הָהָר כַּרְמֶל); או גם בכללי בהתחלף מלבו, ר"ל בבואו אחר הפרטי, כמו הֹר הָהָר תחת הַר הֹר, או בהשנותו לפני הפרטי, כמו הַנָּהָר נְהַר פְּרָת (דברים יא כ"ד).

2

כלל גדול אמרו המדקדקים בשם עצם פרטי, כי לעולם לא תבוא בו הא הידיעה — והנה נגד הכלל הזה נמצאו שמות פרטים רבים במקרא הבאים בהא הידיעה — והמדקדקים חשבו כלם לזרים; אבל באמת רבים מהמה אין בהם דין זרות, כי כאשר נשכיל, נמצא שמות פרטים רבים במקרא, אשר על פי עקר הנהתם בלשון, שמות כללים המה, כמו עד"מ מִצְפָּה הוא שם עצם כללי לכל מקום גבוה אשר משם נוכל לצפות למרחוק, ואחרי כן נעשה שם עצם פרטי אל עיר אחת מערי יהודה העומדת בגובה ההר; ולזאת יבוא במקרא בהא הידיעה, כמו ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם הַמִּצְפָּתָה (ירמיה מ' ו') [ויהושע טו ל"ח]; כי כאשר נדבר מן העיר הזאת אזי נגדיל בדברינו את

המלפה

המלפה הזאת משאר המלפות אשר בעולם, ולזאת משפטה לבוא בהא הידיעה כידוע. וכן כַּרְמֶל עקרו הוא שם עצם כללי לכל חלקה טובה המוציאה פרי תנובות, ואחרי כן נעשה שם עצם פרטי אל הר אחד בארץ ישראל על דבר פריו וטובו, כי הוא כגן אלהים מלא גפנים וזיתים רבים, ועליו יצמחו עצי כל פרי הנחמד למראה וטוב למאכל, ולזאת יבוא במקרא בהא הידיעה, כמו וילך משם אל הַר הַכַּרְמֶל (מ"ב ב כ"ה); והשכל נא במליצת ישעיה (פרשה י') בספרו מסעות מלך אשור דרך ערי בנימין ויהודה, אמר: בא על עַיַּת, עבר בְּמִגְרוֹן וגו' כל שמות הערים בלי הא הידיעה, כדין שם עצם פרטי, עד בואו אל רָמָה אמר: חרדה הָרָמָה בהא הידיעה; יען כי שם רָמָה עקרו הוא שם כללי לכל מקום רם ונשא, כמו ותעשי לך רָמָה בכל רחוב (יחזקאל טז כ"ד).

ואעידה לי עד על הדבר הזה גם מלשונות העמים ומקריאת שם עיר האַג אשר בארץ האללאנד, כי שם האַג בלשון הולנדי, הוא שם כללי אל משוכת חֵדֶק כשם הֶעקֶע בלשון אשכנז, וכשם haye בלשון צרפת, ואחרי כן נעשה שם פרטי לעיר הנזכרת לסבה ידועה; והנה כאשר ידובר בלשונות העמים מעיר הגדולה הזאת, ידובר ממנה באופן הידיעה (איך בעשטיממטען ארטיקעל), עד"מ (ער קאמט פאם האג — ער רייזט נאך דעם האג) (il partit pour la Haye, il vient de la Haye) [וכן בשאר הלשונות].

ובהיות כי אין בידינו עתה מלשון עבר כי אם מה שנמצא ממנה בעשרים וארבע ספרי הקודש; מי יודע כמה שמות כללים אשר הורגלו לפנים בלשון, והנעלמים כעת ממנו, מחסרון ידיעת הלשון על שלמותה? — והמשכיל יבין.

מפעל

3

כִּילַי כֶּלִי

מפעל כול הנאמר על העצם המחזיק דבר מה בתוך חללו, כמו אלפים בת יָכִיל (מ"א ז כ"ו) נגזר שם כִּילַי, להורות על המקמץ; יען כי הוא מחזיק את הונו ומאודו בתוך אוצרותיו, ככלי שלם אשר יָכִיל היטב בתוך חללו כל הדבר הנכנס לתוכו, מבלי הפליט ממנו מאומה — ובהפוך גזרת נחי עי"ן וי"ו לגזרת נחי למ"ד ה"א, נגזר מן הפעל הנזכר שם כֶּלִי בעצמו, להורות על חומר אשר הוכשר על ידי מעשה אומן לְהָכִיל דבר מה בתוך חללו, כי זה עקר הוראת שם כֶּלִי; וכל עצם אשר לא יָכִיל עוד דבר מה בתוך חללו, בטל ממנו שם כֶּלִי, כאשר אמרו התלמודיים. [ע' הערה ג' לשיחה בעוה"נש].

4

נהה אנה ינה

השרש נהה אשר ענינו הוא אבל ויללה, אחד הוא עם שרש אנה כפי מנהג חלוף והפוך האותיות בשרשי לשון עבר, ומשרש אנה נגזר גם כן בחלוף אה"וי השרש ינה, אשר ענינו הוא לחילה ונגישה, כי כל לחץ מסבב מורת רוח ויללה בעצם הנלחץ, (כל מוּנֶה הוא מַאֲנֶה או מְנֻהֶה) — והנה העברי יעשה גם בזה השרש כמנהגו בשרשים אחרים רבים כמוהו, והוא, כי אחרי אשר נעתק זה השרש ממקום הנחתו הראשונה למען השתמש בו אל פעלת הלחילה, יראה העברי כאלו יהיה זה שרש הונה בעצם אל הפעל הזה, ויעשה ממנו בנין הקל יונה, כמו גִּיגָם

יחד

יחד (תהלים עד ח׳), אף כי לפי עקר הנחת השרש ולפי ראשית הוראתו, משפט היליאה הוא רק אל בנין הפעיל לבדו; ולזאת יתדמו ההפעיל והקל בהוראתם בפעל הזה, כאשר כבר עוררתי על הכלל הגדול הזה בשיחה בעולם הנשמות בין הרב ר׳ דוד קמחי ובין החכם ר׳ יואל בריל, אשר הואלתי לאור זה ימים לא כבירים.

ה

חלל חול יחל

הפעל חלל, הוא פעל מקרה לפי עקר הוראתו, וראשית הנחתו בלשון הוא להורות היות נבוב ונקוב (האָהל זיין, האָהל ווערדען), כמו ולבי חָלַל בקרבי (תהלים קט כ״ב), ואחרי כן נעתק ענינו בבנינים המוליאים, להורות: 1) על ההריגה בכלי מות, כמו ביד מְחַלְלֶךָ (יחזקאל כח ט׳), מְחֻלְלֵי חרב (שם לב כ״ו); כי ההורג את האדם בחרב חנית וכידון וכדומה לו יְחַלֵל אותו ר״ל יעשה חָלָל בגופו. 2) על הורדת הדבר מקדושתו וערכו, כמו אל תְּחַלֵּל את בתך להזנותה (ויקרא יט כ״ט), לא יַחֵל דברו (במדבר ל ג׳); והוראה זו היא כמו על לד השאלה מהוראת ההריגה, כי במוסרי, ההשפלה אל דבר קודש, הוא כרלח לגוף החי בטבעי, כאשר יבין כל משכיל — ובהיות כי אצל האומות הקדמונים, רבים מראשית קניני האדם, כמו לאלאי השדה והכרם ועצ׳ פרי, היו מקודשים לזמן ידוע אל אלהים בטרם היותם מותרים לבני אדם, וכאשר יעידו על זה גם מצות רבות בתורתנו, ומעשה הראשון אשר עשה האדם בהם להנאתו היה כענין חלול והורדה מקדושתם וערכם הנכבד; על כן התפשט ענין זה השרש

בלשון להורות גם כן בבנינים המוליאים, 3) על כל ראשית עשיה, כמו אשר נטע כרם ולא חִלְּלוֹ (דברים כ ו׳) (ר״ל לא התחיל לבלוע אותו לעצמו), אתה הַחִלּוֹתָ להראות (שם ג כ״ד).

השרש חול נגזר הוא מן שרש חלל, כדין גזרות נחי עין וכפולים המתחלפות זו בזו, והונח להורות על התחלת הלידה באשה בעת אשר תְּחַלֵּל האשה את רחמה ללדת, ר״ל בעת אשר תפתח את חלל הרחם לצאת הולד מקרבה, כמו לא חַלְתִּי ולא ילדתי (ישעיה כג ד׳), חֹלֵל אילות (איוב לט א׳), בטרם תָּחִיל ילדה (ישעיה סו ז׳) — והנה כפי עקר הוראת שרש חלל, היה ראוי הפעל הזה הנגזר ממנו להורות על פתיחת הרחם באשה, לבוא תמיד רק בבנינים המוליאים; אמנם אחרי אשר נעתק זה השרש ממקום הנחתו הראשונה בחלוף הגזרה להשתמש בזה הפעל, ירצה העברי כאלו יהיה זה שרש הונח בעלם אל הפעל הזה, ויעשה ממנו בנין הקל שוה אל הבנינים המוליאים, כאשר כבר עוררתי.

והנה ההרגשות בנפש היולדת שתים הנה, האחת היא הרגשת הכאב והרעדה אשר ישיגוה מחבלי לידה, והשנית היא הרגשת התקוה אשר תפרח בנפשה כי תזכור הימים הבאים בעת אשר פרי בטנה היולא כעת מרחמה, יהיה לה לשעשוע לב ולמשיבת נפש; ולזאת התפשטה הוראת השרש הזה בלשון להורות על שתי ההרגשות האלה יחד, כמו חוּלִי ארץ (תהלים קד ז׳) לחוף מים יָחִילוּ (שם עז י״ז) מענין הראשון, כי חָלָה לטוב (מיכה א י״ב) וַיָּחִילוּ עד בוש (שופטים ג כ״ה) מענין השני ומה שהוא מענין השני התחלף בלשון בגזרת נחי פ״א יו״ד, כמו לא כן אֹחִילָה לפניך (ש״ב יח י״ד) וגם מה שבוא מענין הראשון לפי דעת קצת

מפרשים

מפרשים שפירשו מעי מעי אוֹחִילָה (ירמיה ד י״ט) מענין רעדה—

6

דע כי כאשר יצורף בלשון עבר אל אחד הפעלים רעיון פעלה אחרת זולת הפעלה אשר יורה אותה הפעל לפי עקר הוראת השרש; ילך העברי בשמושי היחס רק אחרי רעיון הפעלה האחרת הנקשרת בפעל, לא אחרי רעיון הפעלה העקרית, המסומנת בהוראת השרש לפי עקר הנחתו, כמו עד״מ תחת הפעל גָּרַשׁ, יאמר העברי לפעמים בנין הפעיל משרש יָרַשׁ (הוֹרִישׁ), בהיות כי כל מגרש הוא מוֹרִישׁ (את נחלת המגורש לאחר שבא תחתיו), והשם הבא ביחס הפעול מן הוֹרִישׁ המורה על פעלת הגרישה יהיה תמיד המגורש, כמו וְהוֹרִישׁ ה׳ את כל הגוים האלה מלפניכם (דברים יא כ״ג), אף כי המגורש לא יירש מאומה אך אחר יירשנו — וזה כי העברי ילך בשמוש היחס רק אחרי הוראת הגרישה הנקשרת בפעל הוֹרִישׁ כאשר יבוא על הוראה הזאת, לא אחרי הוראת הנחילה אשר היא העקרית בשרש יָרַשׁ — וכן ישתמש העברי לפעמים בפעל הֵרִיק תחת הפעל שָׁלַף (בהיות כי על ידי השליפה תתהוה תמיד הרקה), ויאמר עד״מ אָרִיק חַרְבִּי (שמות טו ט׳) אף כי ההרקה תהיה תמיד בתער לא בחרב, ועד״ז יאמר ג״כ פִּצְחִי רִנָּה (ישעיה נד א׳) כי הרנה תהיה על ידי פליחת (פתיחת) הפה, וכן ופתחה בָּר (עמוס ח ה׳).

ומצאתי כדומה לזה בלשון איטלקי, והוא הפעל cavare אשר עקר הוראתו לפי מחלב שרשו, הוא עשית חלל בדבר מה (חויסהעהלען), כי הוא נגזר משם cavus בלשון רומי, המורה על התואר חלול (האהל), והאיטלקי ישתמש בפעל הזה

להורות

להורות בו על פעלת השליפה, בהיות כי על ידי השליפה יתהוה בהכרח חלל בכלי אשר יִשָּׁלֵף הדבר מתוכו, אבל השם הבא ביחס הפעול ממנו יהיה תמיד העצם הנשלף בעצמו, אף כי לא יעשה בו חלל כלל על ידי השליפה — כמו **cavar la spada cavar una dente.**

ובהיות כי השם הבא ביחס הפעול מבנין פועל יהיה תמיד נושא הבנין הפעול כידוע; על כן מצאנו הרבה פעמים בנין פעול במקרא אשר לא יפול בנושאו כלל ענין הפעלה, אשר יורה אותה השרש לפי עקר הנחתו, כמו נִבְקְעוּ כל מעינות תהום רבה (בראשית ז י״א) ענינו פה נִגְלוּ (כי הגלות מעינות התהום תהיה על ידי בקיעת הארץ), וכן אז יִבָּקַע כשחר אורך (ישעיה נח ח׳) ענינו גם כן יִגָּלֶה (כי הגלות אור שחר נוגה בבקר עבות תהיה על ידי בקיעת העננים אשר כסו פני נגהו) — והדברים עמוקים.

7

הרבה שמות התארים בלשון עבר ישובו להתחדש מתולדותיהם, ר״ל משמות המקרה הנגזרים מהם, על ידי תוספת סימן היחס, אשר הוא או יו״ד לבדה או נו״ן יו״ד וקמ״ץ או חולם לפניה, כמו מן גֶּבֶר אשר הוא שם המקרה הנגזר משם גֶּבֶר (עובדיה א י״ב) נגזר גם כן בהוספת יו״ד היחס שם נָכְרִי אשר הוא שם התואר כמו נֵכָר; וכן מן קֶדֶם אשר הוא שם המקרה מן תואר קָדִים המורה על פאת מזרח, נגזר בהוספת סימן היחס שם קַדְמוֹנִי, כמו הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי (זכריה יד ח׳) תחת יָם הַקָּדִים; וכן פְּלוֹנִי אשר ראוי בתשלומו פִּלְאוֹנִי נגזר מן פֶּלֶא אשר הוא שם המקרה מן תואר נִפְלָא; וכן אַדְמוֹנִי בודאי נגזר מן

אדם

אָדָם שם המקרה מתואר אָדוֹם ; וכן יאמר תחת רַחוּם רַחֲמָנִי הנגזר משם המקרה רַחֲמִים בהשמטת סימן הרבוי , ולפעמים ישמט יו"ד היחס ותשאר הנו"ן לבדה, כמו רַחֲמָן בדברי מיסדי התפלה ; וכן שם אַלְמָן אשר הוא נגזר משם המקרה אֵלֶם (תהלים נו א') בהשמטת יו"ד היחס, והעד אַלְמוֹנִי, כי הוא דומה לו בענינו ; וכן שם אֶבְיוֹן נגזר משם המקרה אֵבֶה (איוב ט כ"ו) הנגזר מן הבינוני אֹבֶה, והתחלפה הה"א ביו"ד בעבור כי לא תנוח באמצע המלה .

8

כבר הוזכר במאמר שני לשיחה בעולם הנשמות, כי העברי יגזור שם המקרה על ידי תוספת סימן הנקבה על שם העצם או התואר, כמו בְּכוֹרָה, עֲנָוָה, קָרָה, מַלְכוּת, עַבְדוּת , ועוד העירותי שם כי העברי ישתמש במשקל שם המקרה במספר היחיד, כשם קבוץ הבא תחת מספר הרבים משם העצם או התואר, כמו עֲנָנָה תחת עֲנָנִים, בהיות כי כל אישי המין הם נאחדים תחת מקרה עצמית אחד המיוחד להם, ע"ש [סמרה י"ז] — ועתה אוסיף עוד לאמר, כי ימצאו הרבה שמות הקבוץ באמת, כאשר יבואו ביחיד יחובר עליהם סימן הנקבה, וכאשר יבוא בסימן הרבים יבואו ברבוי זכר, כמו חִטָּה חִטִּים , שְׂעוֹרָה שְׂעוֹרִים , כֻּסֶּמֶת כֻּסְּמִים, וזה מטעם אשר אמרתי, כי היחיד בסימן הנקבה אשר הוא משקל שם המקרה, יבוא תחת הרבוי ; כי כל שם קבוץ ראוי לבוא רק ברבוי, בהיות כי הוא כולל כמה עצמים יחידים כידוע — ואומר עוד : כי רוב שמות העצם אשר

במספר

במספר היחיד יבואו בסימן נקבה ובמספר הרבים יבואו ברבוי זכר, הם שמות אשר מטבעם לא ימצאו על פי הרוב כי אם הרבה ביחד, כמו נְמָלָה דְבוֹרָה גַחֶלֶת שִׁבֹּלֶת לְבֵנָה תְאֵנָה ודומיהם; והנה כאשר יזכיר המדבר עד"מ נְמָלָה שִׁבֹּלֶת אף אם לא תהיה כוונתו בפרוטרוט על רבים מהמה, מכל מקום לא ימלט השומע מצייר בנפשו יותר מאחד, בהיות כי הם אינם נמצאים על פי הרוב רק הרבה ביחד, ולזאת יבוא היחיד בסימן הנקבה אשר הוא משקל שם המקרה, אשר ישתמש בו העברי כשם קבוץ הבא תחת הרבוי — והבן!

9

קשר קרס רכס

משרש קשר הנאמר על חבור שני דברים נפרדים נגזר בחלוף והפוך האותיות, 1) שרש קרס הנאמר על חבור וקשור, כמו שם קְרָסִים הנאמר על הווים הַקּוֹשְׁרִים יחד שפתי הבגד, גם מזה שם קַרְסֻלַּיִם על פרקי הברכים הקושרים ומחברים הרגל עם השוק בִּקְרָסִים המחברים שני שולי הבגדים והיו אחד, 2) שרש רכס הנאמר ג"כ על קשור ועניבה, כמו וְיִרְכְּסוּ את החשן (שמות כח כ"ח), וכן מֵרֻכְסֵי איש (תהלים לא כ"א) ענינו מתחבולות און אשר יצמיד ויקשור איש און במחשבותיו (אנזעטטעלונגען); גם שם רְכָסִים (ישעיה מ ד') ענינו הרים הרבה קְשׁוּרִים ומחוברים יחד כחליות השרשרת (קעטטענגעבירגע).

גם שם גֶשֶׁר הנמצא בדברי בעלי המשנה נגזר משרש קשר, בהיותו מורה על בנין עץ או אבן הקושר שני עברי הנהר הנפרדים על ידי זרמת המים.

ידוע

10

חנה חנן

ידוע כי המלאות רצון הנפש והפיק מאוייה תכונה בלה"ק בשם מנוחה, כמו שלהפך כל יגון ועולב בשם רגז יכונה, כמו יגענו ולא הונח לנו (איכה ה ה'), ר"ל לא הגענו עד תכלית חפצנו עם כל העמל אשר עמלנו, גם מזה שם נַחַת הנגזר משרש נוּח, להורות על דבר המשלים רצון הנפש ומרוה את תאותה — והנה הפעל חנן אשר ענינו הוא עשית נחת רוח אל נפש אשר יקרו מאוייה בעיניו במלאותנו את שאלה, אף הוא נגזר מן הפעל חנה אשר ענינו הוא שכון ומנוחה, כדין גזרות נחי ל"ה וכפולים המתחלפים זה בזה, ושוה הקל להפעיל בפעל הזה מטעם אשר עוררתי כבר כמה פעמים.

11

מערב ערוב

ידוע כי טעם הוראת שם כנעני בלשון עבר על עשה מסחר וקנין, הוא בעבור היות בימים הקדמונים אנשי צור וצידון (היוצאים מבני כנען בן חם) ראשי הסוחרים בכל העולם, וקניניהם התפשטו עד קצוי ארץ, וכאשר נראה גם כן מדברי מלכות שלמה.

ובהיות כי ממלכות צור וצידון היו ממערב לארץ ישראל וכל אניותיהן הנושאות כל מיני סחורה מכל אפסי ארץ באו אל חופיה מפאת מערב דרך הים התיכון כידוע לבעלי הגעאגראפיא; על כן תקרא לדעתי הסחורה בלשון עבר בשם מַעֲרָב, כמו

במערבך

בְּמַעֲרָבֵךְ היה (יחזקאל כו י"ט) ונבנה גם הפעל ממנו על הוראה הזאת לַעֲרב מַעֲרָבֵךְ (שם ט').

12

דע! כי בפעלים אשר יעתק רק בנינם המורה זולת הקל להוראה מושאלת ; ישאר הבנין המורה תמיד על מתכנתו, כאשר ראוי לבוא כפי הוראת הקל, ולא יתחלף ברעהו אשר היה ראוי לבוא כפי הוראה המושאלת, עד"מ הפעל יָצָא הנחתו היא להורות תנועה מפנימי לחיצון בדבר מתנועע בעצמו, כמו אך יָצֹא יָצָא יעקב (בראשית כז ל'), וכן בבנין הפעיל יורה הנעה מפנימי לחיצון בדבר שיש בו כח להתנועע מעצמו, כמו הוֹצִיאוּ כל איש מעלי (שם מה א'), ויהיה בנין הפעיל הבנין המורה כמשפטו, בעבור כי תנועת העלם המתנועע בעצמו, תכלה אחרי כלות פעלת המניעו (עיין שיחה בעולם הנשמות מאמר א'), אבל זה ההפעיל יאמר על לד השאלה גם על הנעת דבר אשר אין בו כח להתנועע בעצמו, כמו הוֹצִיא לחם ויין (שם יד י"ח), אף כי בענין זה תכלה תנועת העלם מיד בכלות פעלת המניעו ; אבל אי אפשר לבוא בְּפֹעַל, בהיות כי בנין הקל לא יורה על תנועת דבר בלתי מתנועע בעצמו, כי לא נעתק להוראה מושאלת, ולזאת ישאר בהכרח ההפעיל על מתכנתו, והדברים עמוקים — ומן הפעל הזה תקיש על האחר, כי ימצאו פעלים רבים הדומים לו בענין הזה.

כל

13

שרף צרף זרב שרב צרב רשף רצף

כל שבעה השרשים האלה דומים מאוד בעניניהם , ומן הראשון המורה על תבערה והדלקה נגזרים ששה האחרים , כי הצריפה תהיה על ידי אש שרפת , וכן הזריבה אשר היא ההתכה תהיה על ידי חמום אש, וכן שָׁרָב הוא כנוי לחום בוער וְשֹׂרֵף , וכן הַצְּרִיבָה הוא קמוט העור על ידי מכות אש שׂוֹרֶפֶת , וכן רְשָׁפִים וּרְצָפִים הם גחלים בוערים וְשׂוֹרְפִים .

14

ידע יעד עוד

משרש ידע אשר ענינו הוא בבנינים המוציאים , הגבלה והזמנה (בעסטיממונג) אם בזמן במקום או בפעלה , כמו ואת הנערים יוֹדַעְתִּי (ש"א כא ג') , יִדַּעְתָּ השחר מקומו (איוב לח י"ב) , וְהוֹדַעְתִּי לך את אשר תעשה (ש"א י ח') , נגזר: 1) שרש יעד (בהפוך האותיות) אשר גם ענינו הוא הכנה והזמנה מבררת , כמו מן המועד אשר יֻעָדוּ (הודיעו) (ש"ב כ ה') , ואם למשפט מי יוֹעִידֵנִי (יודיעני) (איוב ט י"ט) · 2) שרש עוד המורה על עדות והתראה , כמו וִיעִדֻהוּ לאמר (מ"א כא י') , הַעִדֹתִי בכם היום (דברים ח י"ט) בהיות כי כל מֵעִיד הוא מוֹדִיעַ ומברר האמת בדבריו , גם כל מתרה הוא מודיע ומיעד העונש הבא עקב החטא .

15

רע כי מסגלות המליצה העברית הוא להשתמש לפעמים

בשם

בשם הכולל תחת שם אחד הפרטיים אם הוא קרוב בפסוק אל שם אחר רעהו, אשר יגיד עליו איזה פרטי הוא. עד"מ תחת השם יָרֵחַ יאמר המליץ לפעמים השם מָאוֹר הכולל כל גוף מאיר, אם השם שֶׁמֶשׁ יהיה קרוב אליו בפסוק, כמו אתה הכינות מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ (תהלים עד ט"ז); וכן מצאנו להפך תחת מלת שֶׁמֶשׁ השם אור אשר הוא ג"כ שם כללי לכל גוף מאיר (כמו לעשה אורים גדולים) בעבור אשר קדם שם הירח בפסוק: צַר (סהר) וָאוֹר חשך בעריפיה (ישעיה ה ל'); וכן יאמר במליצה תחת יד שמאל יד כתם אם השם יָמִין יהיה סמוך אליו בפסוק, כמו, אשר בִּידֵיהֶם זמה וִימִינָם מלאה שחד (תהלים כו י'), וכאשר העיר החכם ר' יואל ברי"ל בבאורו שם, וכן בישעיה (מח י"ג) אף יָדִי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, המאמר הזה כלו הוא ציור מליצי, המצייר לנו את בורא העולם כבונה נפלא, אשר ברגע אחד יניח את יסוד הבנין בידו השמאלית ישלים את טפחות עליותיו בידו הימנית — והבן!

46

דע! כי העברי ישמיט תמיד פעל האמירה לפני תְּמוּנַת הַהַאֲמָרָה, בבוא פעל אחר לפניה — ובעבור כי חכמי עמי לא דברו עוד מִתְּמוּנוֹת הַמְּלִיצָה (פאעטישע פיגורען) בספריהם; לכן לא אחדל מהליע פה לפניך קורא נעים! מעט מן התמונה הנזכרת, והשתמשותה בספרי הקודש, ואומר:

כי אחת מן התמונות המפארות למאד את דברי המליץ והנמצאת לרוב במליצות ספרי הקודש, היא הנקראת בפי חכמי העמים (prosopopaeia) קראתיה אנכי בלשוננו הַאֲמָרָה, והוא

והוא כאשר יתן המליץ אומר מדעתו בפי גוף אחר, על פי המחשבות אשר ישפוט היותן טמונות בלבבו; כי הרעיונות הצפונות בסתרי כליות ולב יוגשמו על ידי הדבור, ועל ידו תפעלנה מאד בנפש האדם בצאתן בעזר מלין מן הכח אל ההויה, כמו:

יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ
וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד
עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ:
נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ
וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ. (תהלים ב׳)

הנה לולא חדל המליץ לסור פה מדרך הספור, ולאמר כאשר יאמר המספר: "יתיצבו מלכי ארץ וכו׳ למען נתק את מוסרותיהם" אזי החלים מאד את נועם מליצתו והגריע ערך יפעתה, בהאסיר בדבריו הציור הנעים הזה, המצייר למו את קהל המון העמים הרוגשים כאלו יהמו ברוגז לבם לנגד עינינו, וכאלו תקיפנו מסבת נוראי ארץ אשר יסעירו את נפשנו בשאון אמרי פקדים הגיעים אל אזנינו לאמר: ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו!

ועל דרך זה נשא בלעם את משלו:

מִן אֲרָם יַנְחֵנִי
בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב
מֵהַרְרֵי קֶדֶם:

לְכָה אָרָה לִי יַעֲקֹב
וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל (במדבר כג)

לא אמר כאשר יאמר המספר: "מן ארם ינחני בלק מלך מואב וכו' למען אאור לו יעקב„ אך שם בפי בלק דברים נקובים וכפולים בדרך שיר, ובזה השלים ערך מליצתו.

ומה רב כח התמונה הזאת! לצייר המדות וההרגשות אשר בנפש האדם, גאוה וענוה, אהבה ושנאה, חדוה ועצבת, אם נוציא אותן מלב נושאיהן ונשימן בפיהם; כלן תפעלנה מאד בנפש האדם, ותרוממנה ערך המליצה עד להפליא — וישעיה אשר כל מחמדי המליצה משובצים המה בין אמרי נבואותיו המסולאים מפז, אף הוא הרבה להשתמש בתמונה המפוארה הזאת, על דרך זה; ומה נמלצו דבריו אשר שם בפי מלך אשור, ברצותו לצייר את גאון לבבו הפורץ כל חוק וגבול.

כִּי אָמַר:
בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי
וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי
וְאָסִיר גְּבוּלֹת עַמִּים
וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי
וְאוֹרִיד כַּאַבִּיר יוֹשְׁבִים
וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי
לְחֵיל הָעַמִּים
וְכֶאֱסֹף בֵּצִים עֲזֻבוֹת

כל

כָּל הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי
וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף
וּפֹצֶה פֶּה וּמְצַפְצֵף . (ישעיה י׳)

וכן בפי מלך בבל :

וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ :
הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה
מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל
אָרִים כִּסְאִי
וְאֵשֵׁב בְּהַר מוֹעֵד
בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן
אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב
אֶדַּמֶּה — לְעֶלְיוֹן . (שם י״ד)

וכן בפי מושלי העם הזה בירושלים :

כִּי אֲמַרְתֶּם :
כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת מָוֶת
וְעִם שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה
שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר
לֹא יְבוֹאֵנוּ
כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ
וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ . (שם כ״ח)

ועל הרוב יתמתם ישעיה בתמונה הזאת, רק על גבוהי רוח, אשר שאו בשמים פיהם, כמו במשלים אשר הזכרתי, ולא יאהבה את אומר בפי אנוש נענה למען לייר היטב את נגע לבבו; אבל ירמיה להפך יאהב לתת אמריו בשפתי נכאי לבב, השחים עד לעפר מכובד מלוקיתיהם. ואם במליצות ישעיה התמונה הזאת היא כעטרת גאות, אשר יענדו לראשם בני רהב המדברים גדולות בלבבם; במליצות ירמיה היא כמעטה אבל, אשר יעטו אך שבורי לב ודכאי רוח, המלאים יגונות בקרבם, ובטעם הרה לאנחות. כמו:

שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד:
יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר
כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד
הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה
כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי
כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי
וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ
בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי
כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי. (ירמיה ל"א)

אֲכָלַנִי הֲמָמַנִי
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל
הִצִּיגַנִי כְּלִי רִיק
בְּלָעַנִי כַּתַּנִּין

מלא

מִלָּא כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָי — הֱדִיחָנִי
חֲמָסִי וּשְׁאֵרִי עַל בָּבֶל
[תאמר ישבת ציון]
וְדָמִי אֶל יֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים
[תאמר ירושלים] . (שם נ״א)

והמלך שלמה אף הוא בחר הרבה פעמים בתמונה המפוארה הזאת, לשים אותה עדי תפארת אל מליצותיו הנחמדות בספר משלי. כי פעם יתן אומר בפי החטאים המכוננים את חצי לשונם לירות בלב הנער הנחפז בפתיותו ללכת בעקשות מעגלותיהם, מבלי בחון תחלה כי אחריתם דרכי מות (משלי א י״א — ט״ו); ופעם יליג לעינינו החכמה קוראת דברי מוסר אל כל בני חבל, כאשת חיל אשר תביע תורת חסד אל אזני בניה, למען הצילם מרשת בני תהפוכות החומדים לצודד נפשות מארב לדיקים (שם כ״ב — ל״ג). פעם ישים אמרי דעת על שפתי אב חכם, המטיף מטל לשונו דברי מוסר נוזלים כטל על תלמי לב בנו הרך (שם ד ד׳ — ה ז׳); ופעם יתן דברי נהי תמרורים בפי בן סורר המתנודד על רעותיו אחרי עזבו לאחרים הילו, ואחרי כלות בשרו ושארו, יעש מספד מר על אשר לא שמע לקול מוריו (שם ה י״ב — ט״ו). פעם ישמיע אל אזנינו מסֵתר אחת הפנות הנהבאות, קול אשת זנונים המחלקת לשונה להטיף אל לב הנער נופת אמריה, המתוקים לחך כדבש ורכים כשמן, ותוכם חמת תנינים ורוש פתנים, המביאים כליון ומות אל חדרי בטן (שם ז י״ד — כ״א); ופעם ירכיב את התבונה על מרומי קרת, ובראש הומיות יכין מקום אל החכמה, למען תספר שמה באזני מתי חלד, את

יקר

יקר תפארת מעלותיה, המנחילות אושר וחיים אל נפש אוהביה (שם א ד׳ — ל״ו).

ובבלי פז וכתם אחרי כלות תפארת מעשהו מידי אמן מהיר, יעולף זר ספירים למען הפלות את יפיו; כן באה שירת דבורה הנחמדת עדויה באחריתה בעדי התמונה המפוארה הזאת מאת המליץ הנשגב. כי המשורר אחרי עברו על כנפי רוחו בשדה המערכה, בין רבבות חללי האויב, ובאהל מבורכת הנשים אשר שמה השודד נפל שדוד והבוגד בו בגדו; יַזָה בעוז דמיונו עד חדר יולדת המרשיע, ושמה הוא מציג לפנינו את אם סיסרא מסובבת מאת חכמות רעותיה, היא תודיע במעט דברים את רוב יגונה ודאבת לבה על בנה המתבושש לבוא לביתו, והמאחר על ידי זה את יום גאונה והדרתה, והן מטיפות באמריהן צרי תנחומים אל לבה הנחלה מתוחלת ממושכה.

בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה
וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא
בְּעַד הָאֶשְׁנָב:
מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא?
מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו?
חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶנָּה
אַף הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ:
הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל
רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר
שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא

שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה
צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל. (שופטים ה׳)

ומי לא יתפלא על חין ערך המשורר הזה ותפארת מעשהו? כי מלבד אשר הציור הזה מאם סיסרא, השופכת את מרי שיחה בחק רעותיה המתיגעות לנחם אותה בהבלי שוא: נעים הוא בעצמו, ומוליד התפעלות רבה בנפש — עוד השכיל המליץ הנשגב הזה לשפוך רוח חן על דבריו, על ידי שתי רעיונות נחמדות אשר ארג בין מסכת אמריו הנעימים, כשני שושני חמד מעלני עין העבותים בעטרת פרחים. והן:

(1) **השקפת אם סיסרא בעד החלון ויבובה בעד האשנב**, המורים אותנו לדעת, כי פנת החלון הוא המקום אשר בחרה בו כעת מכל חדרי היכלה, והוא המקלוע אשר אותה למושב לה משחר ועד הנשף; כי משם היא נכספה לראות את בנה רגע שובו נוצח מקרב, עם המון חיליו האבירים, בטרם ישמע עוד קול רעש פעמי מרכבותיו בשער ביתה, כי רגעי הפחד אשר תפחד על בנה כימי בלהות אל לבה יחשבו, ובזה צייר לנו המשורר את כליון עיניה ודאבון נפשה, יותר מאשר יצויירו על ידי רבבות אמרים.

(2) **מהירת ההשתנות מעצבון לתנחומים בנפש אם סיסרא**, אשר צייר לנו המשורר על ידי שימת דברי תנחומים גם בפיה כמו בפי חכמות רעותיה:

אף היא תשיב אמריה לה

ומה נפלא ציור ההשתנות הפתאומית הזאת! המציירת לנו, איך כל מזמות נפש המרשעת יחדיו נתקו, ואיך מורשי לבבה

לבבה כללמי אפע בחזיון לילה לרגעים יתחלפו . כי כאניה הנרדפת מעברת גלי הים המתגעשים בשאון הסער, רגע — תעלה שמים, ורגע — תרד תהומות ; כן היא איש תעוף באברת חזיוני תקוה מעמקי מצוקותיה עד רום גאותה, ואיש ישליכוה דמיוני בלהות משמי גאונה עד בור תחתית ; רגע — ימרדוה עשתנות פחדים, ורגע — תכין תקותה בלבה ; רגע — ירגיזוה לבא בלהות, ורגע — ימשול עוז בנפשה ; רגע — תחרידה חרדת אלהים וגבהותה לעפר תשח, ורגע — תשחק לחזיוני פחד, ונפשה תעדה גאון. עד בוא הפליט ממחנה סיסרא, ומדקרות השמועה הרעה יורדות מעל לשונו אל חדרי בטנה ; תקותה ובטחונה יפלו חללים מחצי לשונו הדולקים אל לבה כנחלי רתמים, והיא נטבעה לנצח במצולת היגון.

והנך רואה מרוב המשלים אשר הזכרתי, כי העברי ישמיט פעל האמירה לפני הָהַאֲמָרָה, בבוא פעל אחר לפניה. כמו :

וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד
עַל יְהוָֹה וְעַל מְשִׁיחוֹ :
(לאמר) נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ
וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ .

והקולר הזה מרבה עוז המליצה לאחד כידוע למבין.

17

אחד מתנאי הלשון השלמה בכל חלקיה, הוא : כי ימצאו בה מבטים המוכיים (שפריך ווערטער) רבים, והם מאמרים המורגלים

המורגלים בפי ההמון, למודיים, עלתיים, או אשר יאמרו רק על צד הדמיון. ומאמרים כאלה על פי הרוב אינם מאמרים פשוטים; אך ימצא בהם סגלה אחת או יותר מסגלות המליצה הנשגבה, אשר על ידי כן יוחקו הדברים בלב האדם, והולכים ומתפשטים בפי אנשי האומה מדור לדור.

והנה בספרי הקודש לא מצאנו משלים המוניים כאלה כי אם מעט מזעיר, (כי משלי שלמה אינם ממין הזה), והסרונם הוא חסרון גדול בלשון. ולהעתיקם מלשון אל לשון גם זה אי אפשר; בהיות כי הם נתחלפים מאומה לאומה, כפי התחלפות דרכי לשונה ודרכי נמוסיה והנהגותיה, כאשר ידע כל משכיל בלשונות. וגם רבים מהמה מיוסדים על קורות פרטיות אשר קרו באומה בזמן מן הזמנים, עד"מ מקרה היות שאול מתנבא בין להקת בני הנביאים, היה אחרי כן למשל בפי האומה הישראלית לאמר על כל איש המתפאר במעלה אשר לא נודע היותה בו עד הנה: הגם שאול בַּנְּבִיאִים? ומזה תקיש על הדומים לו.

אבל נוכל להשלים את החסרון הזה בלשוננו הקדושה, מספרי התלמוד; אשר ימצאו בהמה משלים רבים כאלה, נעימים מצד נאות הלשון, ונשגבים מצד סגלות המליצה. עד"מ לא לחנם הלך הזרזיר אצל העורב (ב"ק פרק ח'), אשר ילמדנו, כי כאשר נראה לפנינו איש אשר לא ידענו הנהגתו עד הנה המובה היא אם רעה, אמנם הוא דבק ברשע ומתחבר אליו כֵּרֵע, אזי גם הוא יהיה כאחד הרשעים בעינינו — נכנס יין יצא סוד (סנהדרין פרק ד') — עַשֵּׂר בַּעֲבוּר שֶׁתִּתְעַשֵּׁר (תענית פרק א'), ניעץ אותנו לחוק עניים ברכושנו, ובגלל זה יבורכו כל מעשי ידינו — מעשיך יקרבוך

ומעשיך

ומעשיך ירחקוך (עדיות פרק ה') — מי שלא טרח בערב שבת, מאין הוא יאכל בשבת? (ע"ז פ' א'), יאמר על כל המיון מאיש אשר לא טרח בעת העבודה, ומבקש להתענג בעת אשר יתעדן החרוץ מיגיע כפו — עשה מעשה זמרי, ומבקש שכר כפנחס? (סוטה פרק ג'). וכהנה רבים המפוזרים ומפורדים בספרי התלמוד; ועל מחברי ספרי השרשים לאסוף כל המשלים האלה, ולהכניס כל אחד תחת שרש המלה אשר היא היותר חשובה בדברי המשל, וכאשר עשו חכמי העמים בלשונותיהם.

18

א) מה היא לשון המשנה? ומאין תוצאותיה?

דע! כי לשון המשנה לא היתה לשון העם בארץ ישראל בזמן בית שני, כאשר חשבו מקלת חכמי עמנו (עיין רמב"ם פירוש המשנה תרומות פרק א' משנה א'), כי המון בני ישראל היו משתמשים כל ימי בית שני רק בלשון ארמית אשר העלו עמם מבבל, וכאשר יעידו על זה תרגומי אונקלוס ג) ובן עוזיאל, אשר נוסדו לפני חרבן הבית למען הבין לעם ה' את חקי אלהים ואת תורותיו; וכן במשנה עצמה כאשר ידובר מלשון כתבי ההמון, יהיה זה תמיד לשון ארמי, כמו: **לא כתב לה אם תשתבאי אפרקינך ואותבינך לי לאנתו** וכו'; וכן: **את תהא יתבא בביתי, ומתזנא מנכסי כל ימי מיגר ארמלותך בביתי** וכו', **כך היו אנשי ירושלים כותבין** (כתובות פרק ד'); וכן **לא את הבור ולא את הדות אע"פ שכתב לו עומקא ורומא** (ב"ב פרק ד'); וזה ג"כ לאות כי המון העם לא היו מבינים אז רק בלשון ארמי, על כן כתבו גם כן כתביהם בלשון זה אשר הבינו הכל כגדול כקטון, כאיש כאשה.

אבל בעלי המשנה אשר היו תופשי התורה בקרב העם, ומכירים בשפת עבר, רצו להורות גם כן הלכותיהם ודיניהם בלשון תפארת אשר מצלה מקדם בקרב האומה. אמנם בהיות לשון ארמית הקרובה ללשון עבר שגורה בפיהם למאד; כי גם הם היו מדברים ארמית בדברי חול כאשר העם, על כן לא נשאר לבוכם על טהרת לשון עבר ג) ; כי לפעמים העלו בדבריהם מלות

ארמיות

ארמיות (אף במקום שלשון עבר היתה מספקת להם), ונתנו לה[ן] תמונה עברית על פי דקדוק לשון עבר, כאלו ממוצא שפת עב[ר] יצאו; ולפעמים נתנו אל המלות העבריות גם כן תמונה ארמית ע"פ דקדוק לשון ארמי; ולפעמים הרכיבו האותיות או התנועו[ת] הבאות באחת מן המלות על פי דקדוק העברי, עם האותיות או התנועות הראויות לבוא על פי דקדוק הארמי — ולא ארכו ימי שקם הבית השני, אשר רוב התלמידים היו מכירים עוד בטיב שפת עבר, ותופשי התורה בקרב עם ישראל לא היו מלמדים עוד תורתם בלשון ארמי, כאשר עשו אחרי כן בעלי הגמרא; אז התהוה ברבות הימים מהרכבת לשון עברי וארמי, לשון חדשה מושלמת בכל חלקיה, כאשר התהוה זה אלף שנה לשון חדשה, מהרכבת לשון רומי עם לשון עם גאללִיא; כי כאשר התפשט העם הנזכר על ארצות הרומיים, ויתערבו עמהם, אזי רבים מהמה החלו לבטא מלות לשונם על פי הברה הרומיית ועל פי דקדוק לשון רומי, ולהפך רבים מהרומיים החלו לבטא מלות לשונם על פי הברת ודקדוק לשון עם גאללִיא, ומזה יצאה לשון איטלקי המפורסמת בצחותה ובנעימותה עד למאוד. אמנם אחרי חורבן בית שני, ואחרי מות רבי ובניו, אשר שפת עבר הלכה הלוך ודלה, ולא נודעה כי אם לאחד בעיר ולשנים במשפחה, וחדלה תורת מורי ישראל מלהאמר עוד בלשון המשנה, אזי חדלה גם כן השתלמות הלשון הזאת; כיונק העולה מבין מטעי שדה, יקטף באבו בטרם החל עוד לציץ ציץ ולהפריח פרח, וכאשר אודיעך פה בקצרה.

אמנם המלות הארמיות אשר באו בדברי המשנה בתמונה עברית, הן רבות מאד, כמו השם אִילָן אשר יגזור

בעל

בעל המשנה משם ארמי אִילָנָא ו) תחת השם עֵץ בעברי ; השם דֶּקֶל מן ארמית דִּקְלָא תחת תָּמָר בעברי ; התואר אֶמְצָעִי מן ארמית מְצִיעָא תחת תִּיכוֹן בעברי ה) ; השם מָמוֹן מן ארמית מָמוֹנָא תחת כֶּסֶף בעברי , (ולפעמים יכנה בעל המשנה הכסף בשם מָעוֹת , על שם מטבעות קטנות אשר נקראו בלשון ארמי מָעִין , ובלשון הקודש תקרא המטבע הזאת גֵּרָה כי תרגום עֶשְׂרִים גֵּרָה , עַסְרִין מָעִין , וכאשר ישתמש האיטלקי על השם כֶּסֶף בכלל בשם **danari** או **quatrini** אשר הן מטבעות קטנות ידועות בארצו) . הפעל נָטַל מן ארמית מְטַל תַּחַת לָקַח בעברי ו) ; הפעל תָּבוּעַ מן ארמית מִתְבַּע תחת בַּקֵּשׁ בעברי ז) — וכמוהן רבו מאד בדברי המשנה גם בשמות כן בפעלים .

וכן יתאר בעל המשנה לפעמים המלות העבריות בתמונה ארמית , כמו תחת יו"ד מ"ם ברבוי זכר, יאמר בעל המשנה ע"פ הרוב יו"ד נו"ן, כמו בונין מוסיפין גְּבוּלִין גִּידִין חִטִּין שְׂעוֹרִין ח), והוא על פי דקדוק ארמית ; וכן ישנה על פי הרוב שרשי נל"א לנל"ה ט), כמו קוֹרִין מְצוּיָה בְּרִיָּה, מן השרשים קרא מצא ברא , וזה גם כן על דרך לשון ארמית .

וכן יכתוב בעל המשנה הרבה פעמים סמ"ך תחת שין שמאלית במלות העבריות , כמו סִיד מְאוֹרָסָה סוֹחֲטִין תחת שִׂיד מְאוֹרָשָׂה שׂוֹחֲטִים ; וכאשר יכתוב הארמי המלות עַסְרִין בִּסְרָא בּוּסְמָא בסמ"ך , והן תחת המלות עֶשְׂרִים בָּשָׂר בֹּשֶׂם בעברית י) .

ומדרך לשון ארמי הוא להכניס בין אותיות שרשי הפעל

האות

האות הנוסף בשמות לסימן המשקל, כמו יִתְמַסְכֵּן נִתְרוֹקַן מן השמות מִסְכֵּן רֵיקָנִי; וכן יעשה גם כן בעל המשנה, כמו הפעלים תּוֹרְמִין מַתְחִילִין מַתְרִיעִין הנגזרים מן השמות תְּרוּמָה תְּחִלָּה תְּרוּעָה יח).

ולפעמים יניח בעל המשנה דקדוק העברי כמו שהוא באחת מן המלות, אבל יחליף אות אחת באות אחרת ממלה ארמית השוה בהוראתה אל המלה העברית, כמו תחת כמוהו יאמר בעל המשנה כמותו, בהחליפו הה"א לפני אות הכנוי בתיו הבאה במלה ארמית כותיה גם כן לפני אותיות הכנוי יב).

ולפעמים ירכיב בעל המשנה דקדוק העברי עם דקדוק הארמי באחת מן המלות, כמו בבנין נפעל הרבה פעמים. כי ידוע כי סימן הנפעל בעברי הוא נו"ן לפני פ"א הפעל, והארמי ישתמש בסימן ההתפעל תחת בנין נפעל, כמו נִטְמֵאת הוא בארמית אִסְתְּאֲבַת, נִמְנַע אִתְמְנַע, יֵאָמֵר יִתְאֲמַר, יֵאָסֵף יִתְכַּנֵּשׁ; ובעל לשון המשנה ירכיב שני הסימנים האלה וישתמש על פי הרוב בסימן נִתְפָּעֵל תחת בנין נפעל בעברי, כמו נִתְפַּצְּעוּ הָאֱגוֹזִים, נִתְפָּרְדָה הַחֲבִילָה, תחת נִפְצְעוּ נִפְרְדָה יג).

סימן מקור הקל בארמית הוא מ"ס נוספת לפני פ"א הפעל, כן בשלמים כן בנחים, כמו מֶעְבַּד מִכְנַשׁ מְהָב; ובחסרי פ"א נו"ן ונחי פ"א יו"ד יאמר הארמי עד"מ בהוספת למ"ד בכל"ס לפני המקור: לְמִטַּר לְמִפַּק, לְמִירַת לְמִיתַב, מן נפק נטר, ירת יתב. וכאשר תשמיט המ"ס הנוספת מלפני אותיות השרש במקור, ותשוה אותו בזה אל לשון עבר

אשר

אשר לא תטיל מ"ס נוספת במקור הקל, אזי תאמר לְטַר לְפַּק לֵירַת לֵיתַב; ובתמונה הזאת ישתמש בעל לשון המשנה במקור עם למ"ד משרשי לשון עבר אשר הם מחסרי פ"א נו"ן ונחי פ"א יו"ד, ויאמר עד"מ לִגַּשׁ לִטַּע לֵירַשׁ לֵיצֵא יד) תחת לָגֶשֶׁת לָטַעַת לָשֶׁבֶת לָצֵאת על פי דקדוק העברי.

סימן רבוי נקבה בלשון ארמי הוא קמ"ץ בלמ"ד הפעל מוסף אל"ף בכחו, כמו מן תִּשְׁבַּחְתָּא הרבוי תִּשְׁבְּחָתָא, מן גְּבוּרְתָּא גְּבוּרָתָא, ובלשון עבר הוא וי"ו תי"ו אחרי למ"ד הפעל כידוע, ובעל לשון המשנה ירכיב לפעמים שני סימני הרבוי יחד, באמרו עד"מ מֶרְחֲצָאוֹת פִּרְסָאוֹת שְׁבְבָאוֹת.

ידוע כי מלבד התחלפות קריאת הדברים בלשונות שונות מצד חומר המלות, ר"ל מצד הברתם המורכבת מאותיות ותנועות; גם מצד צורתן, ר"ל מצד טעם הראשי אשר יניע את מניח הלשון לכנות דבר אחד במלה זאת ולא באחרת; נוטות הלשונות בדרכיהן מאד זו מזו. כי בעל מניח לשון זאת יכנה את הדבר על פי משיג זה; ובעל מניח לשון אחרת יכנהו על פי משיג אחר, עד"מ הגרת מי נהר ממקום גבוה למקום נמוך יקרא בעל לשון הקודש מַשָּׁק (ישעיה לג ד') (ע' פירוש רש"י שם) משרש שקק שענינו המיה, והאשכנזי יכנה (וואססערפאלל) על שם הנפילה מפעל (פאללען). הנך רואה כי העברי יבחר בשם הזה על פי הפעלה אשר תפעל הגרת המים במורד בחוש השמע, והאשכנזי יבחר בשם האחר, על פי הפעלה אשר תפעל ההגרה הנזכרת בחוש הראיה; והנה אם תרצה לכנות ההגרה הזאת בלשון עבר בשם מַפַּל מַיִם, על שם הנפילה, כאשר יכנה האשכנזי, שוב לא תהיה הקריאה הזאת עברית, אף כי המלות הן מלשון

עבר, בהיות כי העברי יכנה את העלם הזה על פי משיג אחר כאשר ראית.

והנה כזה עשה בעל המשנה הרבה פעמים. כי בדברים רבים יבחר הקריאה הארמית תחת הקריאה העברית, אך תחת המלות הארמיות ישתמש הוא במלות עבריות, עד"מ הבית אשר יתאסף שם קהל העם להתפלל, יקרא בלשון הקודש בֵּית תְּפִלָּה (ישעיה נו ז׳) על שם תכלית האסיפה אשר היא להתפלל, אבל הארמי יקראהו בֵּי כְּנִשְׁתָּא על שם האסיפה עצמה (כי כנש בארמית כמו כנס בעברית); ובעל לשון המשנה יבחר בקריאה הארמית ויעתיקה ללשון עבר במלות עבריות בֵּית הַכְּנֶסֶת. וכן יאמר על עלם המוכשר לדבר מה רָאוּי כמו רָאוּי לִשְׁתִיָּה טו) והוא גם כן על פי לשון ארמית, כי הארמי יאמר על ענין זה חָזֵי, כמו חֲזֵי לְמִשְׁתֵּי, והוראת שרש ראה בלשון עבר, כהוראת שרש חזה בלשון ארמי. וכן יאמר על דבר הרגיל מָצוּי תחת אשר הארמי יאמר שְׁכִיחַ, כמו רוּחַ מְצוּיָה תחת זִיקָא שְׁכִיחָא, כי הוראת שרש מצא בעברי כהוראת שרש שכח בארמי, דוק ותשכח. וכן יאמר תחת מלת לְבַד חוּץ *) כי הארמי יאמר בַּר תחת לְבַד בעברי, והוראת מלת בַּר בלשון ארמי כהוראת מלת חוּץ בלשון עברי, כמו מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא טו). וכן ישתמש בעל המשנה במלת יָפֶה תחת טוב, כמו יָפֶה עָשִׂיתָ תחת טוב עָשִׂיתָ, והוא על דרך לשון ארמי אשר יכנה הטוב בשם יפה כמו מַלְכֵּי

ישפר

*) וימצא גם פעם אחת בספר קהלת, ומי יחוש חוץ יז) ממני (קהלת ב כ"ה), וימצאו בספר כזה עוד הרבה דרכי הדבור, אשר אינם על מסרת לשון עבר, ובטעם ידוע למשכילי עם.

יִשְׁפַּר עֲלָךְ (דניאל ד כ״ד) ר״ל עֲצָתִי תִּיטַב בְּעֵינֶיךָ, הפך העברי אשר יכנה היפה בשם טוב, כמו: ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טֹבֹת הנה (בראשית ו ב׳) — והבן!

ולפעמים יגזור בעל המשנה מלות חדשות מן המלות הארמניות, בהחליפו אחת מאותיות המלה הפך מנהג החלוף אשר מלשון עברי ללשון ארמי, עד״מ מנהג לשון ארמי הוא להחליף הצד״י בתי״ו העבריות בקו״ף, כמו תחת אֶרֶץ יאמר הארמי אַרְקָא, וכן תחת הפעל פצל יאמר קלף בחלוף והפוך; ובהפך זה יגזור בעל המשנה השם רְצוּעָה ממלה ארמית עַרְקְתָא. וכן הוא מדרך לשון ארמי, להחליף הזיי״ן במלות העבריות בדלי״ת כמו תחת זָכָר יאמר הארמי דְּכָרָא; ולהפך יגזור בעל המשנה הפעל חזר מפעל ארמי הדר יח) בהחליפו גם הה״א בהי״ת כנהוג *).

וימצאו גם מלות עבריות חדשות בלשון המשנה הנגזרים מן השרשים הנמצאים בספרי הקודש, כמו הפעל חָפַן אשר יגזור משם חָפְנַיִם, השם מַחַק אשר יגזור מפעל מָחַק להורות על הכלי המשוה פני המדה במחיקה׳ וכהנה רבים המועילים להרחבת הלשון.

---

*) וראוי שתדע כי תרגום יונתן בן עוזיאל איננו על טהרת לשון ארמי כתרגום אונקלוס, כי לפעמים יבחר הוא במלות לשון ההגאים, וישתמש בהן כמלות ארמיות בתתו להן התמונה ארמית, גם הרבה מלות יוניות ורומיות ימצאו בלשונו.

פראג בחדש אלול תקע״ב לפ״ק

הערות ונוספות על ספר שיחה בעולם הנשמות

א] אמר אד"ם הכהן, בטרם יבואו המשכילים הקרואים לספר זה לקרוא ולהבין דברי החכם המחבר ז"ל, המפקד צבא הבנינים הכבדים והנוספים (פיעל והפעיל) למשמרותיהם בפקודתם, להורות ביד מי מהם יצא כל פעל קל וראשי, בתוצאותיו למינהו, ומי אשר יצא ביד שניהם גם יחד, ומי הוא אשר הנוסף ידמה לו או יבוא במקומו; מבלי אשר יביט בכל הורותיו אלה אם הפעלים המה מן העומדים או מן היוצאים. ראיתי אני כי טוב להקדים ולהורות מה הוא דבר העמידה והיציאה בפעלים, ומה בין יציאת הפעלים העומדים בקל ויוצאים בכבד או בנוסף, ובין היציאה אשר לפעלים היוצאים כן מתחלה בבנין הקל; ומה בין יציאת היוצאים האלה בקל, ליציאתם המה עוד לשלישי או לב' פעולים בבנינים שאחריו. ומבלי אביט ג"כ להבדיל בכל אלה בין הכבד ובין הנוסף אשר זה עבודת המחבר. ואשאל ואומר: א) אחר כי מצאנו כי כמעט כל הפעלים העומדים בקל יהפכו גם ליוצאים (כפי לשון כל המדקדקים) כבוא עליהם או הכבד או הנוסף, ואם המה אז יוצאים (כדבריהם) כמו כל הפעלים יוצאי הקל, ונאמר כי כלה בכבד יוצא כמו גמר בקל, והדק בנוסף יוצא כמו כתת בקל, ואם כלה והדק עומדים בקל, המה עתה יוצאים בטבע כמו גמר וכתת, א"כ מי הוא זה אשר יעמידה בקל, אחר כי בטבעה הוא גם לצאת, כפי שנראה בבנינים זולתו, ואף כי לפי הנראה אשר כמה מן העומדים בקל או בכבד או בנוסף יהיו גם הם יוצאים לפעמים באותו בנין עצמו וכמו שאזכור מעט מהם להלן; וגם מי הוא זה א"כ אשר לא כתן גם לפעלים היוצאים בקל להיות עומדים, ויצאו גם המה בבנינים שאחריו (או גם בו בעצמו) כאשר יעשו עומדי הקל. ובמה יחזק טבע היוצאים לבל יוכלו עמוד בקל, מטבע העומדים אשר יוכלון גם לצאת בכל הבנינים כאשר עינינו רואות מן הבנינים הפעולים ומיחס הפעול מלת את ומן הכנוים הנספחים אליהם (כי מיחוסי בכל"ס אין להוכיח את צאתם,

כי המה יבואו גם בעומדים תמיד). ואם נאמר כי באמת הפעולה יוצאת היא גם בעומדם, רק כי אז יעשנה הפועל בעצמותו, א"כ הוא הוא המתפעל כי מה עוד יבדיל ביניהם? ב) גם הפעלים היוצאים בקל לשני, אשר יש בכל המונם רק מעט אשר יצאו בכבד או בנוסף או גם בקל לשלישי (כאשר אערכם כלם להלן) מה זה אשר עצור עצר בעד היוצאים כלם לבלתי יצאו בבנינים אלה לשלישי, כאשר גם יצאו כמעט כל העומדים לשני בכל הבנינים, והלוא נקל הוא ליוצא לצאת עוד הלאה מעט, מהנוע ולנוד העומד והנח במקומו תחתיו, ולמה זה בעברם (היוצאים לג') על יד מונה לא יגיע מספרם לעשירית מספר העומדים בקל ויוצאים הם אח"ז לשני, אף כי לא לעשירית מספר כל היוצאים לשני גם בקל, אשר רבו הם על העומדים. והלוא האיש אשר הוא המוציא לשלישי פעל האכילה בתתו לחם לאוכל, הלוא הוא יהיה גם מגיע לשלישי פעלי החרישה הזריעה הנטיעה והבניה, בתתו לאיש, חלקת שדה, מחרישה, זרע, וארן, ועצים, לחרוש לו ולזרוע וגם לנטוע וגם לבנות לו שם בית, ולמה זה לא יבואו גם הפעלים: מחריש מזריע מטיע ומבנה, להורות כי זה ראובן הנותן אלה לשמעון הנה סבב שיהיה שמעון חורש זורע נוטע ובונה, וכמו מאכיל וכל חבריו, והננו רואים הפך כל זה, כי יבואו פעלים אלה יוצאי הקל גם בכבד וגם בנוסף, והנם נשארים בכלם יוצאים לשני כבתחלתם, ולא אחד בהם יוציאם לשלישי, כמו בוקע מבקע מבקיע, נוסך מנסך מסיך, שולח משלח משליח, נותח מנתח מנתיח, ושרים גם ישירו כמשוררים', ויבדלו רק בחזקת הפעולה וכדומה; או למה לא יצאו לשלישי, גם העומדים אשר באחד הבנינים כבר יצאו לשני, כאשר יצאו לג' קצת היוצאים לשני מתחלה, ולמה לא נמצא כזה אף באחד מהם, ואף הבנין הבא אחר הבנין אשר בו יצא כבר העומד לשני, לא יניעהו עוד מן השני והלאה, כמו שנראה כי האביד כמאבד, והוגענו כמיגעים, וכמכעיסים כעסוני, וכהמר כממרר, והפנו ערף כמפני הבית, וישכינו כמשכנים, והמשכיר כמשכר, והמשמית כמשמח, ורבים דומיהם. או למה זה לא יצאו היוצאים לשלישי, גם לרביעי ולחמישי, כמו שאומר כי יעקב הנותן לחם לראובן להאכילו לשמעון, הוא ג"כ מאכיל ונאמר גם עליו האכיל את ראובן, ולבן אשר נתן כספו ליעקב לקנות הלחם ולעשות זאת הוא המאכיל גם את יעקב. וכמו שנאמר

בבנין הפעיל אחד: ומביני מדע, ומביניס את הפעס, זה יוצא לב׳ וזה לג׳. או שיתן על השרש אות אחרת להורות יציאה רחוקה כזו. או במקום אשר כבר יצאה הפעולה לשלישי בכבד כמו מלמד, למה זה לא יבוא מלמיד בנוסף להוציא לרביעי, ויורה כי נתן לראובן את בנו ללמדו תורה. וכל הדומה לזה.

והנה לפרוש דעת בעל הלשון בכל אלה הנני לכנוס ולכלות במקום צר כזה דבר אשר ימלאנו ספר שלם, ואולי לקוראי ספר זה יהיה גם זה המעט להם למדי, וחכם ישמע ויוסיף דעת להשלים את כל הנשאר עוד עמדי. ואומר: כל הפעלים גם העומדים וגם היוצאים, הנם כן בטבעם ובתולדתם כאשר המה, ולא יד כל לשון תשלט בהם להפכם ולהחליף דרכם (לבד ממעט מוער הנוסים כה וכה, אשר אותם השוו הלשונות אשה כחפצה. ובלשוננו יש אשר לא נכרו עדנה למי מהם המה) והנה הפעלים העומדים לא יהפכו טבעם לעולם, שהשי׳ פעולתם השרשית (הפעולה אשר השרש יורה עליה) יוצאה לגוף שני חוץ מן הפועל אותה, אחר כי טבעם הוא לבלתי התחלק בין שני גופים פועל ופעול, כ״א לעמוד בגוף אחד אשר הוא גם הפועל גם הפעול, ואין כח ביד הכבד או הנוסף (ואם יהיו עוד בניניס כהמה אלף פעמים) לברוא חדשה בארץ לתת לפועליהם גופים מקבלי הפעולה, כמו לפועל השוכב והיושב, הישן והער, החזק והרפה, החולם והחולם, החי והמת, הבלה והקם. ואשר נראו אלינו בפעלים האלה שני גופים כבואם בכבד או בנוסף או בשניהם, לא בריאה נבראה פה גוף מקבל הפעולה המאוחר לפועל, ולא שנחלקה פעולה השרשית לשנים, מה שהוא נמנע כיש מאין, כ״א שנוסף פה גוף מוקדם, אשר הוא אמנם לא יהיה לו כל חלק ונחלה בתוך הפעולה השרשית והוא לא יעשה בה דבר, רק שהוא הגורם והמסבב, העוזר או המכריח את הפועל העצמי הפועל פעולה השרשית בקל, לעשות פעולתו זו העומדת כקדם, ולהיות הוא לבדו גם עתה הפועל והפעול בה כבתחלה, ולא נשתה מעולם הפעולה העומדת ליוצאת (מה שהוא נמנע) כ״א שנוספה פה פעולה חדשה (ומרכבת בפעולה השרשית) שהיא הוצאת פעולה השרשית, ובפעולה זו החדשה, יהיה הגוף המוקדם הנוסף המוציא הוא הפועל, והפעול הוא המקבל פעולת ההוצאה והוא גם הוא הפועל והפעול בפעולה השרשית כפי טבעה אשר גם עתה היא עומדת על עמדה בגוף אחד כעמדה כן בשרש הולאה.

והמשכיב והמושיב, המישן והמעיר, המחזק והמרפה, המחלה והמחלים, המחיה והממית, המבלה והמקים, לא עשה ולא חל בו דבר מן הפעולות השרשיות האלה בעת העשותם עתה, כ"א שהוא הוציאם בגוף הפועל אותם המקבל רק פעולת ההוצאה הלזו, ואשר על כן נקרא זה המקבל מושכב מושב וכו' בבנינים שלא נזכר שם פועלם בבחינת קבלת הפעולה החדשה שהיא ההוצאה, אבל עודנו נקרא גם שוכב יושב ישן ער וכו' בבנין הקל הפועל בבחינת הפעולה השרשית אשר הוא הפועל בה גם בהוציא אותה בו אחר זולתו, כמו בהיותו הוא לבדו הפועל אותה מעצמו. ואם כן כל המון הפעולות העומדות אשר יהפכו גם ליוצאות ולנעשות ע"י שני גופים אינן גם אז פעולות יוצאות (כאשר יקראום המדק') כ"א פעולות מוצאות ע"י מוציאן; ויען אשר ביד הלשון להרחיב גבולה ולמלא מלות יחידות התלות והרומזות על שני גופים, ואם הפעלים היוצאים בטבע גם מתחלתם (הנזכרים להלן) מצאה לאל ידה לעשות כן גם בפעלים העומדים בטבעם בגוף אחד, ולאסוף גם בהם לפעמים עוד גוף שני, המוציא הפעולה בגוף הפועל ולכלול גם אותו בשרש הפעל העומד עצמו ובבנינים אשר זולת הקל; ויש אשר התירה את ידה לאסוף את הגוף השני המוציא גם לתוך בנין הקל, וקל כזה הוא עומד ומוציא, לא עומד ויוצא כדברי המדק' אשר זה נמנע הוא. וזה לך האות, כי בכל הקלים האלה, תמצא כי הפועלים הם רק פועלי ההוצאה, והמקבלים הם פועלי השרשית, ומקבלי ההוצאה. והא לך איזו מהם: נטה לך — נטה את מסך (שים את מסך לנוטה), יערוך לה' — תערכו לו, תמוג ארץ — ותמוגגו. דבק — הדבקני. ויחלש — ויחלוש. גדל — גדלני. דומה דודי — דמיתי בת ציון. פנה דודך — פנו אלי ערף. ולא דמו — ודמיתי אמך. הפך לבן — הפך ים. שמטו הבקר — תשמטנה. תקצר — לא תקצור (לשום הצמחים קצרים) הלמו — הלמוני (שמוני הולם עומד כעקבי סוס —) תם — תמי אותם. וכן תמצא בהם פעלים אשר יעמדו עוד גם בכבד ויש אשר גם בנוסף, ויהיו גם מוצאים בהם עצמם כמו יעופף — בעופפי חרבי. הלכו בו — ערום הלכו. יחל ישראל — יחלתני. ושעשע יונק — ישעשעו נפשי. הזנית אפרים — להזנותה. תחרישי — מתים יחרישו. והשקט — ובוא ישקיט. יעשיר איש — יעשרנו המלך. לא הרחיקו — כי הרחקתים.

שעירה והקיאה — ויעירני . ולא הבאיש — יבאיש יניע . החשיתי — מחשים לכל העם . משמים — השיאותי . והנה נמצאו עוד מעט פעלים עומדים הנראים כי יהפכו גם ליוצאים באמת ולא למוצאים , ויעיד בם מה שהפועל בהם הוא הפועל פעולה השרשית העומדת (לא שיוציאה בזולתו) ויש להם גם מקבל פעולה זו השרשית מהם , אשר הוא רק הנפעל בפעולה זו השרשית , ואלה הם : אשר דרך בה — דרך קשתו . חמק עבר — עברת יין . חלף הלך — וחלפה רקתו . חלה ויחזק — חלה את חליו , את רגליו . שוכי לו — חכה את איוב . שכל דוד , השכלתי — ישכילו זאת . ואם אמנם כי מעוטם זה לעומת כל ההמון הרב מאד השומרים את חקם ולא יצאו לאחר כ"א שיהיו לפעמים מוצאים וגם או על עמדם יעמודו , אין בכחו להחשיך אור האמת , וכאשר כן הוא בכל חקי הלשון כנודע . אבל בשום לב יראה המבין כי בפעל, דרך, עבר, חלף,באו אלה היוצאים להוראה אחרת, כי דרך בה יורה לכת בשתי רגליו לפניו בצעדים חליפות ככל חבריו הרבים , ודרך קשתו וחבריו יורו רק על רמוס הרגל תחתיה לבוסם את זולתו או לסחוט ולזור מה מקרבו וכדומה. וכן חמק עבר, וחלף הלך, יורו ככל חבריהם זה על העתקו ממקומו לעבר אחד וזה על החליפו חיש את מקומו , ועברו יין וחלפה רקתו יורו כחבריהם זה על השלימו מעבר איזה מקום כלו מקצה אל קצה , ועפ"כ יהיו פעוליו רק מקומות מים ערים ומחוזות ידועות(אוה"ש ש' עבר בקל והפעיל) אבל בהוראה א' הפעולים שם הם רק חלקי מקום ושונים תמיד ובני בלי שם ולא יוכלו להתחשב לעצמים מיוחדים לחול עליהם יחס הפעול את או כנוי והבן , וזה על החליפו מקומו דרך איזה גוף . ואם כן המה ככל השרשים , אשר גם יעמדו וגם יצאו ואף בבנין אחד אבל בהוראות שונות אשר זה יתכן מאד להחשבם או בהוראותם השונות כשני שרשים שונים.(ושיות ש' אחד נמנע להיות עומד וגם יוצא הוא רק בהוראה אחת כמובן) וכמו : וחפרה הלבנה — וחופר גומץ . ואשיבה חורפי — עליו תחרף . יחלמו בניהם — יחלמו חלום . ואל יחרש — חורשי און . חלקו מחמאות — חלק אחז את . רוחי זרה — ויזר את . ורבים דומיהם . וכן מה שבא חלה את חליו מובן שהוא כמו מחליו וכפי' הרד"ק על חלה את רגליו וכאשר מכרתים אנו לפרש כן זרים רבים (תל"ע § שנ"א) לבד מאשר נוכל לפרש את

השני כמוציא ולא יוצא(כנמצא גם בעומדים וכאמור)כי אולי הודיענו הכתוב כי הוא סבב שתחלינה רגליו, וחלה אך גם על חלק גוף כמ"ש מחלה לב. ומלת תצי יען כי אין קל שני לו במקרא טוב לעשותו גם הוא יוצא לבל יצא מטבעו בכבד והלמ"ד כמו את ככל דומיו הרבים וגם במלת לו , כמו שחת לו . אבל כפי הנראה מכל הכבד יהיה גם חכה את איוב עומד , ואת איוב כמו אל וכרוב יחוסי זה הספר המחלפים , וכמו והראה את הכהן , ולא נשאר כ"א ש' שכל , אשר גם המעט הנראים בו כעומדים הם יוצאים באמת ויובנו בחסרון הפעול הרבים כן וכנודע , אף כי בשרש זה שלא יזכיר בו הפעול במקום שההוראה על כל מעשי ועל כל דרכי הפועל וכמו במלית עיין והבן זה ועיין אוה"ש ש' שכל וש' צלח .

והנה כל זה עשתה לשונו כמעט בכל הפעלים העומדים, לאסוף(לעת הצרך) אל תוך הבניינים הפועלים הוראת הוצאת הפעולה ואל תוך הבניינים הפעולים (או הכנוים או מלת את עם שם הגלדי), הוראת קבלת ההוצאה וגם עשות פעולה הפרטית , וזה יען כי כבר הוכנו בידה כל הכלים האלה לפעלים היוצאים בטבע לשני גופים (או בהרגל הנמצאים מעולם בלשון המחבר להלן) אשר למענם נעשו, כי לא יסופרו ולא ידובר בם מבלעדיהם , כאשר כן גם לא יעמדו לעולם, ומצאה לה מקום לשרת בם גם בעומדים באסוף עליהם גם הוראת הוצאתם , ולא הניחתם ריקים כל עוד שיש בכחה למלאותם , ולהרבות הוראות ענינים בשרש א' כדרכה בקדש , וגם השותה בזה מדת העומדים למדת היוצאים , להשתרע כמוהם על ב' גופים , אבל לא התירה ידה עוד לאסוף עוד מוציא שני בבנין מאוחר אם נמצא כבר בבנין הקודם מוציא ראשון כמו שתאמר ויהפך את רכבו את ידו , בבנין כבד , תחת אמרה ויאמר לרכבו הפוך ידך ויהיה הרכב מוציא ראשון ותחשב מוציא שני (בסדר הבניינים)ותאמר על המרבין בעוף אם על ביצה לחממם כי הוא מחמם את העוף, והנותן חרב ביד איש להמית אויבו הוא ממית את האיש ההורגו , והנותן שמן לעבדו לדשן בו ראש בנו הוא מדשן את העבד , ויהושע החיה את המרגלים בצוותו אותם לחיות את רחב , והנותן את בנו לחכם למען יחכמהו הוא מחכים את החכם , והאומר ככלני לא יצריך לומר הרף ממני והכלה את פלוני , והנה לא מצאנו כל דומה לזה , יען כי אין כח עוד ביד פעל אחד לפרוש כנפיו על

גופים יותר משנים אשר גם זה לא היה, לו לא אכפו עליו הפעלים היוצאים אשר לא ימעטו מהיות שנים, כי אם ירבו הגופים בפעלים לפי רוב הסבות אין לדבר סוף כאשר אין קץ להרוזי המסבבים והמסובבים.

והנה ישאלני השואל ויאמר: הן אמנם הבינותי עתה כי גם הפעלים אשר יקראו המדקדקים יוצאים לשלישי בפעלים היוצאים, המה ג"כ אינם יוצאים לשלישי כ"א שהם מוציאים, ואין יוצא נמצא אחר הפעל השרשי אם עומד ואם יוצא, כי כמו שנמנע הוא לעומדים לצאת, כן הוא נמנע ליוצאים לצאת הפעל השרשי בהם לשלישי, אשר אין זה בטבע כל פעל מהם במציאות, וכאשר יעיד ע"ז היות גם בהם (ביוצאי הנ') הפועל הא' רק פועל ההוצאה, ואין לו כל חלק בעצם הפעלה השרשית (כי גם הלם יאכיל וכדומה) והפעול הוא הגוף השני. המקבל פעולת ההוצאה, והוא הוא גם פועל השרשי (שהוא האוכל) והגוף השלישי מקבל ב' הפעולות מב' הפועלים האלה (שהוא הלחם), ושני הפעולים יבואו ביחס הפעול את. אבל לפי כל האמור למעלה הלא תהיה גם הוצאה זו מלאכה גרועה, לדבר בפעל אחד על שלשה גופים, ואם היא פה ההוצאה הראשונה, הלא הראשונה ביוצאים היא כשניה בעומדים שגם היא איננה, ואם אמנם לא הניעו המוצאים האלה לחלק העשירי בכל היוצאים עכ"ז הלא רבים המה עד אשר לא נחשבם למקרה המעט אשר דרכו לרוב בלשון לצאת מן הכלל?

והנני לגלות אל הקורא את אשר גלה ה' את עיני לראות בחכמת לשון קדשו, כי אחרי עמדי להתבונן בכל אלה נקבצו אלי כל המוצאים האלה על לוח, אחר אשר סדרתי עליו בטורים נצבים כל שלשת הבנינים הפועלים וכן המוציאים כן בעומדים כן ביוצאים, ואשא עיני ואראה כי כל מוצאי היוצאים נבדלו מכל המון חבריהם באות המוסם עליהם ביד הטבע להכירם ולהבדילם, וזה לך האות בהם. כי המה כלם פעלים אשר פעולתם היא לכנוס את גוף הפעול אל תוך גוף הפועל או עליו או אל תוך נפש — או יד ורשות הפועל, אשר בעת עשות הפעולה המה מתלכדים עד שנראים דבוקים כגוף אחד, או שהם דבוקים כבר באחד מן הפנים האמורים, והפעולה היא בדבקים אלה להתפרד עתה. ואם כה ואם כה הנה הפעולה נעשית בין שני דבוקים או מתדבקים, והנה פעלים כאלה ראתה לשוננו, ויהיו בעיניה

הפעלים עומדים אשר גם בהם הפועל והפעול גוף אחד , על כן תמצא מקום להוסיף גם אליהם את מוציאם הראשון כמו בפעלים עומדים , כי אחר שהפועל והפעול בהם כגוף אחד , יש לאל ידה לספח אליהם גוף המוציא והיו גם הם לשני גופים ככל הפעלים היוצאים וככל העומדים המוצאים , אבל בעומדים אשר גוף השני החדש הוא מוציא ואין לו כל חלק בפעל השרשי לא יחשב עם הפועל השרשי כגוף אחד לעולם לשיוכל לבוא בהם מוציא שני , והבן (וע' בסמוך 17) . והנה הם כלם נפרדים לשמונה ראשים ואלה הם :

א) בהביא הפועל גופים לתוך גופו
ב) בהפרידו אותם מתוך גופו
ג) בהשגת הפועל בחושיו ובשכל את המוחש והמושכל
ד) בהפרדם מתוך השגתו דעתו וזכרונו
ה) בשום הפועל גופים על גופו כמו מלבוש ותשא וכדומה
ו) בהסירו אותם מעליו
ז) בהביא הפועל דברים אל תחת ידו ורשותו וכדומה
ח) בהפרידו אותם משם .

א) יאכילנו , הטריפני , הגמיאיני , הלעיטני 1), שבעה והשביע , הבריאכם להברות , ירווך הרוה , ויניקהו , השיך 2) הורה 3) , הרביע , לרעות את צאן וירעם בהשכיל (ורעו אתכם דעה) 4) , ויבער מגדים , כי

1) אף כי איננו בבנינים הקודמים הצגתיו פה , כי יעידוהו כל חבריו אלה כי להם הוא , ולדעתי השרש מרכב מן לוע ועיט , כי עיט שם כולל לעופות כמ"ש לעיט צפור כל כנף (תוס"ג) והם יעלטו בלוע , וכמו כרסם מן מלא כרסו , והושאל את"ז גם לאדם , ועשו הוא הלועט והנלעט , ויעקב המוציא הוא המלעיט —

2) תחזקנה בזה ידי החכם יש"ר בתגרתו כע' כי אשר בפעל נשך הוא מפעלי האכילה אות כי גם הוא מוציא אחרי נאהו בקל ע"ש והבן .

3) תחזק בזה דעת הי"ת בתוס"ת ב' זה עיי"ש .

4) הפעל השרשי הוא אם האדן רועה כנודע , אם כן רועה את הצאן מוציאו .

יבער איש וגו׳ ושלח את בעירו ובער 5), יצא קדש 6), ואסכך שמן 7), ולמלאם את פגרי 8).

ב) המילדות והולידה, והצמיחה 9), ולא תפלים, ולא יצעיל, מגעילו (לח״ל), הפרני אלהים, להלאותו 10) ואשביעך, האמרת, יזעיקו, ארנין, ורוח מבינתי יענני (ישימני עונה), תשיחך, והפחתם אותו (על הוצאת הרוח באנחה) הזיל למו לד״ק.

ג) והראני אתו, וישמע שאול את, השמיעך את, והריעו ביראת

---

5) כאש בוערת מגדיש וגו׳ והמבעיר מוציא וכן המבלת בעירו ובער בשדה הוא מוציא ומבעיר.

6) באורתיו למוציא פיעל יצאנו, ונאמר על המתקדשים לשפות אנשים להקדיש קדשים בנדר ויצאהו את נועם לצאת קדש, וכמו דברי בלע דברי לעו, ח״א מוקש אדם ילע קדש, כי בזה לא יקדשום כ״א יבשילום, ואחר נדרים אשר ככר בעאו בשפתם וינחמו ע״כ יבואו לבקר בין טוב לרע ויעברו מצות התורה.

7) פעל הברשי הוא ושמן לא תבוך והקל הזה הוא מוציאו ויהיה בפעלים אלה היוצאים גם קלים ותוציאים כמו שישנם בעומדים והראגום למעלה ופירושו נפשי לך שמן לבוך בו א״ע כי כן פירושו ע״כ בדפ״י ויכוהו ע״ש.

8) ע׳ אוה״ש ש׳ מלא והראה כי מפיעל זה מוכח כי הקל הבא גם על המקום הוא יוצא, וכן יובנו כולם בחברון מלא את, כמו מלאו רע, אם הרע, וכן נראה גם בכל השאר.

9) המלה הזאת היא נאות ומופת על כל דברינו אלה, כי היא היחידה בזה שהקל שלה עומד וההפעיל תוציא ונופל על הפועל ברצון כמו ה׳ או האדם, וגם על האדמה המצמחת בטבע כמו וכגנה זרועיה תצמיח, ובא עוד הפעיל זה להוציא גם פעולת המוציא שהוא ה׳יצמיח את האדמה את צמחיה והוא מוציא על מוציא ולא בא כמוהו וכאמור למעלה, אבל יען כי בפעל זה המוציא הא׳ שהיא האדמה היא דבוקה בפועל העומד שהוא בצמחים כגוף אחד נשאר מקום פנוי לאסוף אליו מוציא שני, והיו שני גופים. או כי נאמר שהקל גם עומד וגם יוצא כמו יער צומח עצים לרד״ק במכלול ויהיה והצמיחה מוציא זה היוצא, ולי״מ (אוה״ש) ולא תפליט על שהוזכר מסבב שתפליט ותמליט והוא כמו הוליד יהיה גם זה מוציא המוציא (לטעם האמור) כי פלט בקל עומד והבן:

10) מזה ולהלן הבאתי במחלקה זו פעלי הדבור והקול והדומה.

ה' 11); משעימו (לחז"ל), והמישני את, מלמדי, מלפנו, יבוננהו, מבינים את, הזכירני, ידעת השחר מקומו, הודיעני נא את, אשכילך ואורך 12) .

ד) נשני אלהים, השה אלוה, שכח ה', להשכיח את עמי את, ליאש את לבי .

ה) המאורני חיל, מלובשים 13) והלבש את אהרן את, אנעלך 14) וינעילום, ואעדך עדי, ושכותי כפי, מסובלים, והשיאו אותם עון, ויעמוס איש על חמורו 15), העמים עליכם, והעבדתיך את אויבך 16) .

ו) והפשיט את אהרן את .

ז) לנחל את ב"י תנחילנה אותם, אשר יורישך, אוכל בכסף תשבירני, מקנה את (בדחז"ל), אם כסף תלוה את, וישאילום (לשומם לוים ושואלים), תמשילהו אל תשלם בי (אם הם יולאים בקל), הסגרתני ביד אויב, מאחיזין את האור (בדחז"ל), ותקרא אותם את, וכאורח איש ימליאנו (ישימהו מולא את גמולו), אל תעבירנו את הירדן 17) .

---

11) פי' ישימנו מרית וכמ"ש חז"ל דמורת ודאין .

12) אם השרש הזה כלו יולא כמ"ש למעלה יבא השולית הגזה על מקומו פה, ואף אם נודה כי יש לו עומדים נראה יותר כי זה הוא מולית אם סיולאים בו, ודרך האמור אחריו בכתוב הוא פעול ההבלה .

13) לא בא על הבגדים כ"א על הלובשים א"כ יהיה כל יתר הבנין הזה מולית, וכן תבונלים להלן .

14) בנעליהם היו מסגרות, והמשים נעל ברגלו יאמר עליו נועל, כמו ונעל הדלת, וא"כ הקל הזה הוא מוליאו (וכמ"ש 7) .

15) הקל יולא אל השאת כמו כל עומשים וגו' וא"כ העומס על החמור מוליאו .

16) וכן העביד את חילו עבודה, כי העבודה עמוסה על העובד כמשא, וכן בעליו, ע"כ יבאו הניסים ביתם השפעל א"ת, ואולי הונח באשלה על עבודת משא כהמלאו לרוב הלוים נושאי המשכן, וז"א אח"ז כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה, וא"כ מקומו נכון בזה ועוד לי דברים בזה אבל יארכו .

17) פיהם הפעול את הבא בגוף הבלישי מוכח, כי הוא וכל הבאים בימס"ג

ח) והענשת 18), שכלה נשים חרבך.

הראיתיך בעיניך אשר ראה לבי, ועתה שים לבך ומצא דעת איך כל אלה אך מוציאים המה לשלישי ולא יוצאים, ולא ע"י אמצעי, ולא לשנים פעולים כאשר תארום המדקדקי', ולא גם מה שהם רק מסבבים פעל מה, הוא סבת שלשת הגופים, כאשר דמו, כ"א פעל כזה שתארנוהו פה הוא הסבה שיוכל להאסף אליו גוף שלישי מוציאו ומוקדם לו, וראה עתה ותמצא כמה מדקדקים תעו במדברותם בם, וכמה מפרשים ומבארים שגו לשום דרך להוצאה זו בכמה פעלים אשר לא מן השם הזה המה. ונפלאתי על חכמת המחבר הזה, כי אם גם לא דבר בכל זה כל מאומה אבל מדי דברו בלשוננו את דבריו בעניניו, ואני קורא אותם בספרו זה אחרי אשר כבר נראו אלי כל הדברים והאמת האלה, ואכירה בו ואראה כי קסם על שפתיו לקרוא את כל מעשי הכבדים והנוספים הבאים להוסיף גוף חדש בפעולה בין בעומדים ובין ביוצאים בשם הוצאת פעל הראשי, אשר מזה נראה כאלו ידע מכבר חלק גדול מדברינו אלה, והוא כי כל גוף הנוסף על הפעל השרשי בע"ובי הוא רק

את השרש ובנין זה, הם מוציאים את הקל היוצא ג"כ בשרש זה והנה ג"כ ביתה"פ את שכרנוהו למעלה, ואינם מוציאי הקל העומד בו, כי בהוציא ההפעיל אותם לא יבוא הגוף השלישי או ביתה"פ את, כמו שלא יבא כן השני בקל, וכמו ויעבירני אל הרבעת, ויעבירני במים, והנה אם גם נאמר כי הפועל והפעול בקל היוצא הלזה אינם כגוף אחד ככל חבריו, עכ"ז יוכל ההפעיל להוציאו, יען כי המעביר הוא תמיד גם עובר כמובן והוא א"כ גם פועל שרשי אשר בפעולתו זו אין בה רק שני גופים כמו בקל זה, או שנאמר כי יען שכבר בא ונעשה בגדר זה ההפעיל להוציא את הקל העומד בבנין זה, הואיל (ולא נעשה) גם להוציא את היוצא, אשר כי כאמת הוא, כי המקום אשר יעברנהו העובר מעבר לעבר (אשר רק אז יהיה הקל יוצא כאמור למעלה) אותו יראה הרואה העברי, כאלו הביאו העובר אל תחת רגליו ואל תחת רשותו, וכמ"ש יגמא ארץ (ולפי"ז יהיה ויעבור את הכושי ככל חבריו אם כי עברו כלו, ופי' הפניסו לאחוריו שהוא רשותו המדומה) וא"כ הפועל והפעול בו כאחד, ובמשפט יוציאהו ההפעיל ככל אחיו הפעלים האלה פה לפנינו.

18) הפעל ענש בקל בא גם על הנותן הענוש וגם על המקבל (ע' אוה"ש) וא"כ זה ההפעיל הוא מוציא את הנותן, פי' כי תביא אותם לנושי ענוש, וכמוכח מן הקל הבא גם אחריו ואשה לא תענוש.

מוציא ולא פועל הפעולה השרשית , ומבלי אשר יורנו זאת עתה , כ"א כמדבר בדבר נודע לו כבר , ואנכי לא ידעתי מאין ? — ואיך שהוא, הנה יובנו לך עתה דעת שפתיו אשר ברור מללו על דבר ההוצאה הזו כדברי רד"ק לד
8 במה שיקרא פעולת הגוף החדש הנוסף בבנין פיעל והפעיל בשם פעולה יוצאת מעצם הנושא — למען הוציא — בעצם אחר , ואת גוף פועל החדש יקרא העצם המוציא, לא כמדקדקים אשר לפניו אשר רק לפעמים ורק בשטף לשון יקראו את הבנין הכבד והנוסף מוציאי הקל והיא רק מליצה בפיהם על הבינינים ע"ש עשותם את העומד ליוצא ויוצא לב' ליוצא לג' או לב' פעולים , לפי דעתם , אבל לא על העצמים הפועלים והפעולות והבן , משא"כ בדברי החכם פה · ויותר עוד תראה בדבריו בשם ר"י ברי"ל להלן מן § 1 עד § 4 ובהערות שם . וכאשר תבין גם מן השם פעל ראשי אשר יקרא לפעל אשר קראנוהו פה פעל שרשי . ותראה מחכמתו עד כי בחר במשלים ש' כבה ולמד בכבד וש' כפל אכל בנוסף למען תפוש בכ"א מהם עומד ויוצא בקל שלו , ולהורות כי בשניהם נוספים מוציאים ולא מקבלי השרשית (מה שהוא נמנע בשניהם) וכן בחר בש' קום וחיה (בחירי וטבעי) , עומדי הקל ובש' ידע היוצא בו ; וכן להלן § 5 תפש ש' דלג ואכל בכבד הא' עומד והב' יוצא , ועוד מטמונים לו בדבריו ויארך עלי זכרם ובאורם . ועל דבר ההבדל אשר שם בין הכבד והנוסף בהוצאתם, יש למצוא טעם בסמני שני הבינינים כי יען אשר הדגש יורה הכפל וכמו שנראה כי יבוא תמורת אות הכפל , וכן בשורש מבנין הכבד יכפלו תחתיו האותיות כמו כונן כלכל גלגל , ע"כ נבחר הכבד הדגוש להוראת הוצאה גומרת שהיא משוכה כמשך כל הפעולה השרשית אשר אז היא כפעולה כפולה ביד המוציא וביד הפועל , ובא הדגש בע"פ שהוא התיכוני בשרש להורות כי נכפל על פני משך כלו , כי המרכז והתוך הוא הכל ; ונבחר הה"א לפני השרש ובתחלתו להוראת הוצאה גורמת שהיא ג"כ רק לפני ובתחלת משך הפעולה שהיא גם הוצאה רפויה כאות הה"א אות הנקבה . ואולי נבחר לזה הה"א להיותו ראש וסוף וגם רוב בנין פעל ההויה והמציאות שהוא ש' היה , וגם המפעיל לפ"ז איננו גורם כ"א הויה שהוא רגע תחלת צאת היות דבר אחרי שלא היה ואם עוד לא נשלם אז , ואולי גם לזה ישמש הה"א לנקבה והבן . ובמקום אשר הבינינים האלה לא באו להוציא ולהוסיף גוף

פועל חדש והשאירו את הפעל כמו שהיה אשר או לא יורו כ"א חזקת הפעולה שלא תהיה כ"א בהתחזק הפועל בהחלו לפעול , ויורה או הכבד התחזקות רב אשר לא יסוג עד כלות הפעולה , והנוסף התחזקות מעט אשר בהגיעו לתוך משך הפעולה כבר פג ואיננו . והנה את כל דברי אלה אנכי נותן היום לעיני חכמי הלשון— ולעיני לומדיה — ועל משמרתי אעמודה ואצפה לראות דבר מה יענוני ואשיבה אמרים אמת — ונכוחות — לכל חכם מבקר — ולכל שואל ודורש — אם להודות — ואם להורות —

ב] ולא זכר המחבר את הכבד השלם ק י ם , כי בא רק לקיום דבר שפתים ע"י מעשה , והוא כהוראה אחרת , ואם אולי נראה אליו כמנגד לדבריו ולא מקימם , במה שנמצא בו גם לקים דבר להעמידו לעולם , הלוא קיום זה בעת הקבלה בלב ובגמרו אומר לעשות כמו : לקים עליהם להיות עושים וכן כל חבריו שם באסתר , והוא כמו תחלת הקימה בקל (בהשאלה) הנגמרת מפעולת המוציא בקבלת לבו , או שיבוא לקים דבר במעשה המדובר , וקיום המדובר הלוא נגמר בגמר המעשה , והעושה מוציא קיום המדובר וגומרו , ובזה הוא כמו מכבס ומלמד,כמו נשבעתי ואקימה , לקים כל דבר , ויחלו לקים דבר — ומה שאמר בתחלת דבריו כי ההתחלה והמשכה כב' פעולות , דאל"כ הוא כמפיל ומאכיל , ואיך הוציאם גם בכבד הגומר משא"כ אם הם כב' פעולות .

ג] ולהפליא לא נמצא הנוסף הזה בפתיד במקום אשר הכבד ירב מאד, ואולי בדבר נכבד כמו החיים אין ראוי לדלג על הכבד מורה את הקודם והיסוד בפעולה ולספר את הנמשך המאוחר , משא"כ בעבר בשכבר היו גם שניהם . והנה בענין השב רוח בפגר מת לא נמצא כ"א במעשה אלישע — ואגל ה' בכתוב שזכרו המחבר, וכן בתורה אני אמית ואחיה , אשר בב' הכתובים אין מכריח כי על המתים ידבר ולא על הארכת החיים , כי אם בא כל שאר הכבד וכל שאר הנוסף לרוב על הפך השלילה לבלתי המית ולהשאיר בחיים במקום אשר המות היה ראוי וקרוב מאד וגם על הצלה ממות והחזיק את מי בחיים , וגם באלה יוכלו להבדל הכבד והנוסף כפי דברי המחבר , כי יבוא הכבד על תחלת הפך השלילה בהוא ההשארה והצלה כאלו השיבו ממות לחיים והנוסף יבוא על משך חיי הנשאר והמוצל אח"ז . אפס כי על

בוראת החזקת החיים בכלכלה לא בא כ״א הכבד לבדו כמו יחיה איש עגלת בקר, וגחיה סוס ופרד, יהומיך אני אחיה ודומיהם, ואולי ידמה זה הכבד אל הכבד שיזכור להלן הערה ח׳, כי גם הכלכלה תבוא פעם אחר פעם ויחייא בן כל משך ימי חייו. והנה הכבד בש׳ ידע שזכר המחבר אח״ז הוא יחיד במקרא, ואולי על כי השחר אך רגע הוא ואיננו וכבוא במקומו כן יחיש וילך מתנו כמ״שכ עפעפי שחר, עושה שחר עיפה (שניהם מלשון עוף), כנפי שחר, וע״כ אין גם כל משך לידיעת השחר את מקומו; וגם בכל יום מקומו אחר ושונה (לרוב מאד) כנודע, וא״כ יש להודיעו כן תמיד בכל יום ובכל רגע והבן, וע״כ בא בכבד הנומר. וכן נראה להבדיל בין שני המוליאים האלה בש׳ חלף, כי הכבד לא נמצא כ״א בחלוף בגדים, ביוסף ובדוד, כי בשניהם נאמר ויחלף שמלותיו, זה לבוא אל המלך וזה ללכת בית ה׳, אשר חלוף כזה לא ימשך, כי לא לעולם עזבו את בגדיהם הראשונים, כי בשובם ולבשום עוד; ובא הנוסף בענין זה להורות חלוף נצחי כמו הסירו את אלהי וגו׳ והטהרו והחליפו שמלותיכם, כלבוש תחליפם ויחלופו, ולא נמצא גם בו עוד יותר בענין זה.

ד] ירמוז אל הכתוב אשר לא מותתני מרחם (ירמיה כ י״ז *), ומה שפי׳ החכם יש״ר על תמותת וגו׳ (בהערה הנ״ל) הוא דרך דרש, ופירושו על ונכאה לבב למותת שוב ויותר מזה, וכן נראה לי לפרש גם המותת וגו׳ ומוסב על שאמר שם רבות רעות צדיק אשר דכאוהו ואם גם עד שנחשב כמת (כמו נכאה לבב) עכ״ז יצילנו ה׳, ושמר אך את נפשו כמש״כ שם שומר כל עצמותיו וגו׳, ויאמר עתה לעומת זה אבל הרשע כאשר תבוא עליו

---

*) ועוד ת׳ פעמים בא הפיעל מן׳ מות בתה״ק, ואת כלם באר החכם יש״ר (בסה״ע תקפ״ו) גם הוא כפי הנחת המחבר שלנו, ואחם: הכבד עם הנוסף הקודמו בש״א (י״ז כ׳ נ״א) וע״ב בביאור שהעיר ג״כ בזה וע״ש בכאו״י שלי, וגם תמותת רשע רעה, הוא על כי הרשע כבר מת מיתת הנפש כו׳ ובבוא עליו אך רעה אחת היא תמותתהו, לא כן הצדיק כי שבע יפול וקם כו׳ וז״ש רבות רעות צדיק כו׳. וכן ונכאה לבב למותתם כי העני ונכאה לבב נחשב כבר כמת כי חייו אינם חיים, והאכזרי ירדפהו עוד למותתהו. וגם השאר והם (שופטים ט׳ נ״ד. ש״א י״ד י״ג ש״ב א׳ ט׳ וי׳ וט״ז) מבוארים אצלו שם, והמעיין בכתובים, יבינם בנקל. — תמוציא לאור —

כרעה בעל הצדיק שוכר לא תחדל עוד ממנו עד שנה הגמור למותתאו • וכמו שקדם ואמר שם , פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם .

ה] (עיין בהערה למטה)

ו] ירמוז על הכתוב ומולדותיך ביום הלדת אותך (יחזקאל טז ד') אשר בא כהפעיל ולנקבות רבות , והשיב אשר באר .

ז] הלך בזה בעקבות בעל אוה"ש (וכן לרוב) לפרשו מלשון הרמי נגד ונפיק ולחברו עם הביע מן נבע עיי"ש . ולפי שהביע יבוא תמיד בדעות , אשר הם משולים תמיד במקרא בדבר נגר כמים יין שמן דבש חלב וכדומה , משא"כ הגיד הבא על כל הודעת חדשות לשומע אשר נעלם ממנו , ולו המשפט לדעת זה כי אליו הוא נוגע ; וגם זאת שזה שרשו עברית וזה ארמית , ע"כ טוב יותר לפרשו מן הוה"פ נגד בעברי , ע"ש כי ישים מנגד לשומע את הנעלם ממנו עד כה , ויעידו זאת כל הכתובים אשר יבוא בם , וכמ"ש הפרחון כי נגידים אדבר כמו נכוחות , ר"ל מן נגד ומן נכח , (ולדעת בעלי השכיים נראה לי כי גם הוכיח ונוכחת יהוכח והוכחה מש' יכח , כלם מלשון נכח ונגד , והיסוד בשניהם כח) וע"כ יבוא תמיד הגיד רק על דבר אמת וכמו הודיע והבן ; משא"כ בכל שאר הנרדפים אל הדבור , וכן בש' נבע בא יביעו ידברו עתק , יביעו אולת , כי גם בדעות יש נשחתות . והנה גם המחבר כתב להלן מאמר ג' בסוף דרך א' כי הגיד בעברי כמו חוה בארמי , ודבריו אלה הלוא יתמכו דברינו , כי גם חוה בארמית הודעת והגדת דבר נעלם לשומע וכמו תא ואחוי לך , ועי' אוה"ש ש' חוה , ותראה למי האמת .

ח] ויותר נראה כי הוא מן ינג בחלוף אותיות ש"ל כמונא , ויהיה שנ ולג היסוד בשניהם ולפ"ד בעה"שנ , יען כי המשיג מניג את הנרדף כי יעמוד בעצמו ולא ינוס עוד בראותו כי קרב אליו רודפו לתפשו , אבל לא שיסוג עוד

ה] אשר המחלק נחלה הבאה כבר להנוחלים ממקום אחר והוא גומר להחזיק הירושה ביד כאו"א ע"פ גורל וכדומה הוא המנחל (יהושע י"ג ל"ב , י"ד א' , י"ט נ"א) וכן לנחל את ב"י (במדבר לד כ"ט) וע"ש פי"ז ברש"י ובאור , אבל המקנה בנחלה כמו כאב שהוא הגורם ראשית קנין הירושה ליורשיו במיהתו (או ביום נותו ביום הנחילו את בניו) הוא המנחיל , וכן כי אתה תנחיל את העם (יהושע א' ו') ע"י כבוש במלחמה , וכמבואר כן בש' אוה"ש . — המ"ל —

אחור מה שלא כן הוא. ועוד יותר נראה אף לפ"ד השלישיים כי גם הצג שרשו נצג כמו הסג אחרי שאין במה להוכיח עליו כמו בכל חפ"י זולתו (ובמסלול הוכית מן בקרכס יצג וטעה כי היו"ד או"תן כאשר העירני ע"ז אחד המדקדקי') ולבעבם"כ יהיה גם כשג נסג סוג נצג או יצג כלם מן נג, כי הנסוג אחור איננו הפונה ערף וגם ולא יעמוד, כ"א הנזור לאחוריו מעט ועומד ונג שם.

ס' י' יא] לעומק הדברים טוב לדלותם מעט, בתחלה הורה ואמר כי יאהב העברי לפעמים לכנות איזה פעולה חדשה בשרש פעל אחר ובהפעיל ממנו, אם ידומה לו כאלו גם הפעל האחר הזה נעשה בעשות הפעולה החדשה והוא כמו תולדתה בהשאלה, ותבוא הפעולה החדשה בהפעיל משרש ההוא בבחינת הוצאתה בהשאלה את הוראת הפעל הראשון ההוא הקל העומד, וע"ז הביא ב' משלים הגד והשג אשר יורו פעולות חדשות הגדה והשגה, ובאו בשרשים אלה ובהפעיל, יען כי בפעולהם זו החדשה תולד גם פעולת השרשים האלה בקל שהם נגע נסג בהשאלה, ובאו בהפעיל כמוציאי' זה הקל, ויאמר כי כן כל הפעלים הנמצאים רק בהפעיל נגזרו רק מאיזה פעל קל אשר ידומה הוצאתו בזה ההפעיל בהשאלה ואם גם לא נודע לנו בכלם הקל ההוא עתה, ויאמר עוד כי לפעמים לא שמר זה ההפעיל לבא בכל אותיות שרש הקל ההוא ובסדרן כ"א שנתלפו או נהפכו בו, כמו הורות והועל אשר בפעולתם זו ידומה הוצאת ראות ועלות במקבל אשר על כן באו בהפעיל כדין המוציא רק בחלוף אותיות לאשר פעולתם גם חדשה. ועליהם יש להוסיף הריק מן ירק והשליך מן כשל והוראתם עשהו יורק שמהו כושל והבן. ואמר אח"ז כי יש שרשים כאלה אשר לא הניחם העברי בבנין הפעיל אם גם אך לו המשפט לבוא בהוראת הפעולה החדשה מצד היותה כמוציאה את הקל הא' בהשאלה, אבל מצד גם היותה פעולה חדשה יראה אותה ככל פעל מיוחד ויתן לה בנין הקל בהוראה זו מצד הפעולה החדשה, ולרוב יעשה או גם

ט] וכאשר יבא גם הוא (ש' נחה) בהפעיל (וינחם) על המנוחה מתש הרפה באוצ"ב ע"ש. — ה מ"ל —

י] וכאשר בא גם כראוי ע"ד הכפולים אל תמר בו (שמות כג כ"א) לבהורתא המרי והסירוב (ע"ב בביאור) . — ה מ"ל —

תבנית חדש משרש הראשון להוראה זו , ויבוא גם הפעיל ממנו בתבניתו , או שיסב את הקל הראשון כמתכונתו גם להוראת פעולה זו החדשה , וגם יסב או שיוכל להסב גם ההפעיל מזה השרש הראשון גם להוראת הפעולה החדשה , והם המה השרשים אשר הקל וההפעיל שוים בהם , וההפעיל לא יוסיף כל מאומה על הקל , רק ששניהם יש בהם הוצאת הקל הראשון מעומד , אם בשרש נגזר מן הראשון או בראשון עצמו , יען כי פעולתם זו החדשה תוליד בהשאלה הפעולה השרשית הראשונה , ומה שבא גם בקל הוא רק להיותו גם כמו פעל חדש להוראה זו החדשה , אבל היסוד בשניהם הוא ההוצאה את הפעולה הראשונה , ובא הקל מצד החדוש וההפעיל מצד הוצאת הקודם עם שים בשניהם זה וזה ומשתוים , וע"ז הביא משלים מד' שרשים , אשר הקל מהם , נחה מרה קצור (התבואה) צלול (עשות צל וירמוז אל הכתוב כאשר צללו שערי ירושלים כפי פי' המפ' והקונק') , אשר השנים הראשונים מהם נגזרים משרשי נוח ומרר , והשנים האחרונים משנים את השרשים הראשונים קצר צלל אשר יורו קטנות ושקיעה בתומם ובמתכונתם גם להוראתם זו החדשה , יען כי כלם תולידנה בפעולתם החדשה הלזו הפעולה הראשונה , ובהשאלה כפי שבארם פה , וכפי שירמוז במקור ההפעיל אשר לתבניתו הראשון נוח ומרר אשר השגירם , לבאר גם הוראת זה הקל החדש , כי הוא מציא את הקל הראשון כאשר יוציאהו זה ההפעיל שלו רק שבא בקל להיות בו גם פעולה חדשה , ובמקור (הקצר) שהוא ההפעיל מן ההוראה הראשונה כמו שבא הקצרת ימי עלומיו יבאר הקל קצור (את התבואה) בהוראה החדשה כי גם הוא יורה הוצאת הקל הראשון שהוא קצר המצע , כמו שיוציאהו ההפעיל שלו הקצרת וגו' , ובמקור (הצל) יבאר את הקל צלל בהוראה החדשה עשות צל שהוא צללו שערי וגו' , כי גם הוא יורה הוצאת הקל הראשון שהוא צללו כעופרת , כמו שיוציאהו זה ההפעיל שלו הצל שהוראתו להשקיע , ואם שלא נמצא ההפעיל בכתוב להוראת השקיעה כי אם להוראה החדשה והוא תרש מצל , מי זה לא ידע כי נוכל להסב אותו גם להוראה זו , אחר כי זה השרש בתומו יורה גם בקל ב' ההוראות , ושתיהן כתובות , וגם כבר נמצא תמונת ההפעיל בהוראה אחת הלא גם יוסב להורות על השנית אשר בקל , מלבד אשר גם זה מצל ע"כ הוראתו גם שקיעה כי על כן ובגלל זה בא גם הקל שלו צללו

שערי על עשות אל כי הוא הוא עשות שקיעה . ואח"ז ישלים דבריו באמרו והנה בכל הפעלים וכו׳ , וירמוז כי כל פעלי הקל תורי ההוראה השניה שזכר פה כן הנגזרים וכן המוסבים יש להם גם הפעיל אם בשרש הנגזר ואם בראשון שמוסב, המתדמה בהוראתו אל הקל הזה המוציא וכמבואר, כי מלד הוראת ההוראה א׳ שהיא עצמית וראשונה בש׳ זה הלוא המשפט רק אל ההפעיל , והם הנחה המרה הקצר שלל, אשר לא יוסיפו עד מה על הקל שלהם בהוראתם זו . והקורא המשכיל יבין לתת את האמור בהפעיל הנל אשר לא בא ליד סופרי הקדש בהוראה א׳ , גם בהפעיל הקצר אשר לא בא לידם בהוראה ב׳ , פי הדברים אחדים, מלבד אשר עתה אין מעצור עוד לפרש הקצרת ימי וגו׳ היית קוצר . והנה הקל בנוח ומרד עומדים וההפעיל הניח והמר מוציאים , וכן יוציאום נחה ומרה הנגזרים מהם בבחי׳ הוראה א׳ , אבל הם גם יוצאים בבחי׳ הוראה ב׳ , וכן גם ההפעיל שלהם הנחה והמרה מוציאים וגם יוצאים , והקצר וכלל שאין להם לב׳ ההוראות כ"א שרש אחד , ולזה גם קל וההפעיל אחד , יורה בהם הקל האחד ג׳ הוראות אשר בב׳ הקלים גם יחד , היסודי והנגזר בכל א׳ מהשרשים ההם , וכן גם ההפעיל והבן . עתה קורא נעים שוב והתבונן בכל אמרות טהורות אשר המחבר פורסם על פי עטו פה , ולהלן § 7 ובבית האסף 4 . 5 . 10 . 14 . ותראה כי כל דברינו התחקו על כל שרשי דעותיו . והנה לדברי המחבר בהערה ג׳ יש למצוא עוד שרשים כאלה ואולי יהיה מהם דון וידין על כי הדן לאיש או בין שנים יתן להם דומיה מן דום (בפרוהיגען) או שישים לו דמיון עם שהתקיף ממנו ביתרון כח (חויסגלייכען) מן דמה בחלוף אותיות המוצא והאף, ושוה הקל להפעיל מטעם המבואר , וכן דלק והדליק מן דלג ע"ש שנראה לעין שידלג האש מן הגוף הבוער בה אשר ביד המדליק על הנדלק , (והוראה ב׳ של דלק בקל לרדיפה למד)וכן שמן והשמין (בשאלתו הנ׳)מן ש׳ שמה אשר השמן נשמה ונסתם ביד שומטו בעפר או בדבר אחר מלשון נשמינו בעיניכם , ובדחז"ל טם ספח ודומיהם , ועל כן שוה בשני אלה הקל עם ההפעיל ; נרח יצריח על כי הצועק מרה יחרץ את לשונו ; קשב והקשיב על המעמיד את אזניו והן נטויות לבקש את הקול הנשמע , לדעת תאין הוא בא כנראה בכל בפ"ח , ונהפכו אותיותיו לבוראה הב׳ ; ואשר יסיך נסך על גוף מה נראה כאלו יסוך אותו בנסכו זה ,

וזה גם הקל נסך להוציא פעל סוך ושוה עם ההפעיל הסך, וכן שר ויְשִׁיר הנגזר מן ישר לפ"ד להלן (§ 8 הערה י"ג) וכן פושט בגד ומפשיט העור מן פשטו על כל וגו׳, כי הבגד והעור הנגללים על החי יתפשטו בפשוט אותם.

יב] את זה הוסיף על האמור בפנים, כי שם דעתו רק על המשל הא׳ שהביא מן נוח ונחה, והשלימו בבית האסף (10) בשרש חנה וחנן ולא הנח לנו מן ינח, ונחת מן נוח עיי"ש, ונכלל א"כ בו לבדו כל הפוך וחלוף שזכר.

יג] לפניהו יוצא שרשי, והלפינהו הפעיל נעשה ברוב ימים על חלק הפועל מהתפעל אשר נהפך לעומד אשר רמז עליו במשלו זה, למען אשר יצפון שמה, ואם כן הוא הפעיל מוציא את העומד כדינו ולכן שוה ההפעיל בו לקל השרשי היוצא, אבל תשובתו זאת לא תעלה לטמן והטמין בשאלה ג׳. א) כי לא נמצא טמן עומד אשר נצטרך לתתו לחלק התפעל ולהוציאו בהפעיל הטמין, ב) כי אם לו גם היה נמצא טמן עומד לא יכלו לפרשו טמן א"ע, יען כי כל שרש טמן לא בא על בע"ח ואדם, פן יחנק, כפי מה שבארנוהו למעלה, וע"כ אם נמצא בם הוא רק לקללה, כמו טמנם בעפר, והטמן בעפר(ומ"ש ותטמנם בפשתי העץ אחר מ"ש ותצפנו, בארתי בס׳ עמק יהושע).

יד טו] המחבר אך חידות יחוד בספרו זה ולמצוא גם חידתו זו נקדים ליתר באור כי גם בשרש סגר תפול שאלה הג׳ כי ישוו בו הקל וההפעיל כמו והשער סגרו והסגיר את הבית, כי כן תלא עצמות פעולת הסגירה תמיד אל דבר פתוח המקבל אותה, והנה כפי שהראה כי נמצא גם בפעל זה קל נהפך לעומד בכתוב סגר עליהם המדבר, ושגם הוא חלק הפועל מהתפעל, א"כ הונח גם בו ברוב הימים ההפעיל להוציא זה העומד, וע"כ הוא שוה אל הקל השרשי היוצא, והמחבר לא עשה בשרש זה את המשל אשר עשה בצפן יצק רחץ ועתק, והשאירו בין כל יתר השרשים שהביא לד 15 כאשר אמר ומאלה תקיש על השאר, ואעשנו אני: האיש אשר ידחוף את הדלת הפתוחה למען אשר הבית י ס נ ו ר נאמר כי הוא סוגר או מסגיר הבית, והנה האיש או הדבר הנתון במקום אשר נסגור פתיחתו, יבוא הוא כשם לדדי ונקשר אל הפעל במלת היחס על או בעד, כמו סגר עליהם, יסגור על איש

יב] והוסיף המחבר בבית האסף (אות 3) כי עוד מן הפעל כ ו ל נגזר שם כ ל י (כלי"ם) ע"ש וא"כ הם נפ"י ע"ו ול"ה שלשתן זו כזו. — ה מ ׳ ל —

(עיין או"ם) ויסגור ה' בעדו, ודומיהם, אבל לא יבוא האיש או הדבר ההוא ביחס הפעול או בכנויי פעל סגר, אחר כי הפעול בם' סגר אינו כ"א המקום שהיה פתוח ולא הנמצא בו ע"כ כאשר מצאנו והסגירו אשר כנוי הפעל מוסב על המוסגר בתוך המקום שלא יתכן לדבר כן ולא נזכר במאמר כלל המקום שסוגרים אותו, אין זה כ"א פעל יוצא לשלישי, שהכהן יצוה על המצורע שיסגור את הבית או השער והדלת בעדו (וא"כ ההפעיל הוא המוציא פה את הקל השרשי היוצא וכמו שהבאנוהו למעלה בין מוציאי היוצא עיי"ש) וכן והסגיר את הנגע את בעל הנגע והפש העיקר כנודע, משא"כ בהפעיל והסגרתני ביד אויב וכל דומהו שלא נוכל גם לפרשו כן על האיש המוסגר כי מי זה האיש אשר ישמע לקול מצוהו לסגור את יד אויבו עליו לרעתו, אבל אחר שזכינו לדין הפעל היוצא הנהפך לעומד שהוא חלק הפועל במתפעל, וגם סגר הוא מהם, הנה תהיה יד האויב היא הסוגרת בקל עומד, וההפעיל המוסב גם על היד הוא המוציא את העומד הזה כי בתת אותו ביד אויבו חיש תסגור היד בעדו (שכן פי' הכנוי), וא"כ זה ההפעיל פה יוצא רק לשני, וזה אשר יאמר: ומן הענין האמור פה בדבר פעל יוצא הנהפך לעומד, וגם סגר הוא כן תוכל להכיר ולהבדיל כו', כי עתה יש לנו גם בזה השרש ב' בניני הקל א' יוצא וא' עומד, והמה יבדילו בין שני הכתובים האלה.

טז] ירמוז אל הכבד והנוסף בשרש עוף, כי באו בשני כתובים הכבד על החרב והנוסף על העין ושניהם יוציאו את הקל עוף כשאלתו שב', והם התעיף עיניך בו (משלי כג) בעופפי חרבי (יחזקאל לב), ויבדיל ביניהם ע"פ דרכו למעלה כי את עינו יעיף האדם ולא יעופפנו, כי אך רעיונו אשר עלה בנפשו להגיע עינו היא מסבבת את העין לנוע בעצמה ולשוף והעין לבדה היא הפועלת (עיין להלן הערה יג) והאדם רק ברעיון נפשו ולא באחד מאבר חלקי הגוף הוא הגורם אשר גם בכלות הרעיון לא תכלה עוד כרגע פעולת העין וע"כ באה הפעולה בהפעיל, משא"כ בחרב כי לא תעוף רגע אשר לא תעופפנה יד האדם אשר היא הגומרת ובאה ע"כ הפעולה בפיעל.

יז] עיין בכתוב אשר רמז עליו והנה לפניו (שם ט"ז) אמר גם על בשם יקניאוהו בזרים בתועבות יכעיסוהו בהפעיל הגורם ואחר יהדל, ולא בפיעל כשם אחר פעם? ואולי יאמר כי הלך הכתוב בזה מן הקל אל התאר

כדרכו וכאשר ירמוז על זה בהערה ס׳, וכמו שהוא גם כטבע פעולות כתוספת, וכן יורה גם הכתוב שאחריו (שם יז) כי יאמר שהתלו בזרים ישנים אשר לעמים קדומים זולתם, ואח״ז בחדשים מקרוב באו אשר בדו מלבם והם שערום ולא אבותיהם, עד אשר גם כעסוהו, והנה הזכיר גם בשרש זה שאלה הב׳.

יח] ירמוז אל הכתוב אם תעירו ואם תעוררו (שה״ש).

יט] ויש עוד דומים לאלה אשר גם נושאם יהיה חזק או נעלה כמו חדש קמא שבת כתר כסף מגר נאר מגן רתח גמא טלטל הלל (כמו שחשב הוא ברך אם שיש לו ג״כ קל להוראה אחרת כמו הלל, אבל יש מהם באלה אשר אין לקל גם שם בקרבו) ואשר זכר שרש דלג בראש סי׳ זה כאלו יש לו הפעיל אשר איננו באמת יובן במש״כ למעלה (בסוף הערה ס׳ י׳ י״א) על דלק והדליק עיי״ש.

כ] גם בהערה זו בא להשיב ידו על עוד ב׳ שרשים אשר גם הכבד גם הנוסף יוציאו את הקל כשאלתו הב׳, ואמר כי אחר שגם הקל העומד בהם בא לפעמים גם להוציא כמו ההפעיל וע״ד זרות, כבר נוכל לומר כי בא אך לחזק את המוצא כבר בקל, ולא להוצאה, וא״כ אין להפעיל זה עוד מליא כמוהו שהוא הכבד כ״א הקל הזר אשר בעבורו לא יעזוב הוא את מקומו ופקודתו, משא״כ בשאר כבד המוציא כמו ההפעיל בשרש אחד, כאלה שזכר למעלה, שלא יוכל לחזק שם את הוצאת ההפעיל הבא אחריו, ולשון חכמים מרפא כי בדבריו אלה כבר נרפא כל הפעיל המתדמה בהוראתו עם הקל במקום אשר הקל גם עומד וגם מוציא א״ע שזכרנום למעלה, כי קל כזה עמדו הוא תחלתו והוצאתו זרות כמו בש׳ שוב ונשל ולא בהפך כמו בנפש וחביריו, א״כ גם ההפעיל המוציא הונח בו בתחלתו כדין ולא ברבות הימים כמו בהם, ולא יסור ג״כ בעבור הזרות, והבן זה, וגם הכבד אשר בין כל הדרכים שזכר ושיזכור עוד.

כא] במה שהסיר החכם מהרא״ו בספ׳ יורדה מים שרש אחד ירד מבין הקלים העומדים וגם מוציאים, לא עוד מעט עד מאד כדבריו,

---

יט] כי מלוס ברכה נגזרים מהקל (ע׳ פ׳ מל״א סי׳ קנ״ז). — המ״ל —

כאשר כבר הראיתי רבים מהם למעלה בהערתנו הא׳, והשארתי עוד כמוהם ואין להאריך. ואשר רמז אל משלי ה׳ ג׳ לדעתי ע״ם כי על תפופנה אין מי שיאמר כי עומד הוא כ״א שיולא ככל שרש זה הקל ונפת הוא הפעול, וג״ל ה׳ והוא יורדות מות, ורלונו כי גם הוא עומד אחר כי לפ״ד מהרא״ז אין להשען עוד על יורדה מים לפרשו גם הוא למוליא וכמו מורידות למות, וכן יזלו שחקים אשר אליו ירמוז באיוב ל״ו כ״ח עומד הוא וג״כ ע״פ באור מהרא״ז שם באיכה, ויבואר גם הוא כי מרוב נזילת הממר נראה כאלו השחקים נתכים ארלה, וכן נפרש שחקים יזלו לדק, כי כן והגבעות תלכנה חלב, וכל דומיהם.

כב] באורו זה טוב ויפה למאמר הבודד, אבל לא ליתר המאמרים לפניו ולאחריו, אף כי לא נאוה הוא לנביא האומרו, כי הוא כמקל באמת העון לאשר הוא טבעי, וגם כי לפי״ז הלוא לא נאמנו דבריו בעתיד כי באמת משה האבן גם אם לא מש העון, ונראה לפרש עפ״י דרכו ולהפך, כי כה יאמר הנביא בשם האבן, אם לא תשמעו אל דברי הנביאים ומוסב גם אל האמור שם (ו׳) אם בדרכי תלך וגו׳ ותשיבו עמכם עתה בשובכם אל הארץ גם את העון אשר בגללו גליתם ממנה, הנני מעידה בכם היום כי בהשיבכם העון הנה אז אמושה אני ממקומי זה את ועם העון גם יחד ביום אחד פי׳ ביום שובו הלום אלאה מן המקום הזה אני והוא עמי, ורלונו, כי יחרב הבית ועושי העון יגלו עם עונם כאשר גם שבו ובאו עמו אל הארץ, והפעל מוש נאות מאד לאבן פינה המשוקעת בעמקי האדמה וכמו, תמוש היתד התקועה, ההרים ימושו. גם הדמיון במבטא ב׳ המלות אבן ועון נעים בפי הנביא, ושבעת המלות אשר במאמר המפותח הלזה המה שבעה העינים שזכר (שם ט׳) אשר ינטו בארץ לשור כנמר שוקד על עביהם לראות אם אך שב העון והמוש כן חיש גם אבן הפינה והבית, ועלו עמו מן הארץ, ולפי״ז הנה הוא באמת מאמר קלר וחד הכולל תכלית כל שיבת שבות הגולה, והבנות בית ה׳, ועל מה יקום כל ימי תקומתו, והודעת גם היום והעת אשר ימוש בו (והנה זה לי כ״ה שנה אשר אז באתי לתלמידי פה את ז׳ המלות בז׳ העינים ונשמע הפתגם אל החכם בעל ביה״א, והביאו שם ואמר כי שמעו) ובבאורי לת״ע הוכחתי מכל הנבואות שאחריה שם אמתת פי׳ זה.

כג כד] (עיין בהערה למטה)

כה] ירמוז אל המקום אשר אמר כי הקל אשר גם איננו במקרא יעידו עליו השמות הנגזרים ממנו , וא"כ יעידו קשורה וקשרת על הקל הזה , וכן יעיד לו השם שרש על הקל שרוש עיין ראש סי' . § 6 .

כו] היא יציאה מן הפסוק כי ישע נגזר מן שעה , כי המושיע ישעה להציל וגורם ומסבב בשעתו שישעה אחריו כל הרואה ויצילו גם במה את הנושע אשר שעו אליו (כאשר עינינו רואות כן תמיד) אשר הוא הנצעק לישועה שהוא לשעות אליו השועים והמושיעים אשר על כן הוא נקרא גם מ ש ו ע כי הוא לא יחדל מלצעוק שישעה אליו כל השומע , עד שתגמור תשועתו בידם והבן כל זה . ויהיה לי לעד הכתוב ישועו ואין מושיע בתלים, ישעו ואין מושיע בש"ב, אשר בא שם הקל העומד להוציא תחת הכבד ויהי' גם הקל בש' שעה גם עומד גם מוציא כאשר כבר הראיתי רבים כמוהו , ועפ"י טעם זה נאמנו מאד דברי הרד"ק בשרשים אלה , כי ישע שוע ושעה לאחדים הם בלשון .

כז] ירמוז אל הכתוב והמשכילים יזהירו*) , ואני אוסיף עוד שני שרשים כאלה אשר עוד גם בזאת ישוו אל זה השלישי אשר אין הקל גם בהם אבל יחשבו לרב ומריב שזכר בפנים , ולחבריו שזכר לך 16 · והם הפיק ע"ש שהמעיק דבר לא ימלט בטבע הכחות להתחלף שלא יעיקהו גם אותו הדבר המועק ; וכן הודה , כי הנותן תודה לרעהו על חסד שגמלהו , אזי כן יחיש איש החסד להשיב לו אות תודה על כבדו אותו בהודאתו זו . ואולי יהיה זה

כג] נלעים קלעים (ת"א ו) , תרלדון תרקדון , פצל קלף (בחלוף והפוך) , צלי קלי, צלחת קלחת וכדומה · — ה מ " ל —

כד] כי כמו ש ה ו ע ל נגזר מן ע ל ה (בחילוף נפ"י ול"ה) כדבריו בפנים (לד 12 וגם לפנינו עוד), כן הפוכו ה ש ח ת (מש' שחת) נגזר (בחילוף פ"א ופי"ו) מן ש ח ה (לי' כפיפה ושפלות); והנה ה ו ד ו ת (שזכר בהלכה כג')יורה תשובתו לדעתי במלת ה ו ר ו ת , וכמו שהפעיל זה מן ר א ה (כדברי המחבר) כן הודות מש' ידה (על הכרת טובה זולתו לו או רעת עצמו) מן י ד ע בחילוף המוצא · — ה מ " ל —

*) ומזה ג"כ והארץ ה א י ר ה , אל נקמות ה ו פ י ע (עומדים בהפעיל ע' או"ע , ואולי גם לזה רמז המחבר במתק לשונו · — ה מ " ל —

גם להשובת שאלתו על הודות בשאלה ג׳ , ובהוסיף עוד כי המודה יתן אות על תודתו על הטוב , בידו , כמש״כ ותישק ידי למו פי , או בשומו ב׳ כפות ידיו זל״ז כתאומים כמנהג הסגפי במודה על הטוב או במודה ועוזב , וא״כ תהיה פעולת הקל והכבד בשרש ידה אשר היא אומנת היד בהשלכה כתולדת ההפעיל בהשאלה, אז תהיה התשובה נכחת. ומש״כ בסוף הערה זו, ולא הבינו (לגם) עמו, נוכל לפרש עפי״ז הפעל בכתוב ולבבו יבין (ישעיה ו׳) שיהיה מוסב על העם הזה שזכר אשר הוא גם הנושא בכל פעלי הכתוב הזה , וגאמר גם עליו שהוא הפעיל מוציא והלב פועל קל וכמש״כ בסי׳ § 9 שאח״ז .

(ההערות אשר מזה ולהלן , נוספו עתה ולא בא עליהם האות בתוך הספר) •

בסי׳ § 16 . הביא עוד שלשה פעלים על הנזכרים למעלה (לד . 16 . 15) אשר הקל שלהם נהפך מיוצא לעומד והוא חלק הפועל מהתפעל . והשלים ענינם בסי׳ § 17 , כי ברוב הימים יושת לקל זה בנין הפעיל להוציאו אשר הוא ידמה אל הקל היוצא בראשית הנחתו בש׳ זה , והג׳ פעלים הם שמש חבא — ה ושבע . והנה שבע הוא כלו פעל עומד ואין איש יוצא בו , וחבא — ה לא נמצא בקל כ״א זה לבדו שהביאו פה ומי יאמר כי כל יתר הקל (אלו נמצא) הוא יוצא , ומן הנפעל נחבא אין להוכיח , כנודע מהרבה פעלים עומדים בקל ויש להם גם נפעל , אף כי מנפעל זה , אשר כל הנמצא בכתובים ממנו בא תמיד מבלי היות לו פועל אחר , זולת הנפעל עצמו . ודבריו תמוהים , ויש ליישבם על פי דרכו .

מאמר שני

לד 31 . שם התאר זכר אשר לשמות המקרה שזכר באופן א׳ ידוע , והם בכור , עד , עניו , מר, קר, זר, כסיל, מלך, עבד , עד , אכזר , כבד .

לד 32 (ואות כת) פעלה פעלה ופעלות שזכר , ידוע כי מן פעל (בחולם וסגל) נעשה פעלה בקמץ כמו שיבא זה המשקל בכנוים קדשו חדשו . ופעלה פעלות בחיריק נעשה מן פעל המסוגל כלו , כמו שיבוא זה המשקל לרוב בכנוים כמו שברו בגדו , ומובן כי שבעה חזקה עלמה שהביא למשל פעלה בקמץ הם מן שורש חוזק עולם חולמי הפ״פ , ורשעה כסלה שפלות סכלות שהביא למשל פעלה ופעלות בחיר״ק , הם מן רשע כסל שפל סכל

המסוגלים, ולא מן רשע כסיל סכל שפל התוארים כי משקלים כאלה לא יצאו כ"א מן המסוגלים ופה המה שמות המקרה שזכר מגא"כ עבדות ומלכות שאינו מן התוארים עבד מלך כי המה סגולים בשדים תוארים, ומובן כי ג' שמות הנקבה שזכר אח"ז כי אבד זכרם יהיה חכם (בחו"ם) המובדל לחכמה ועגל זקן מסוגלים המה המובדים לעגלה זקנה, ופ"א עגלה נפתח כי גרונית היא, וזיק בחולם שזכר לעיל אינו הזכר לזקנה זו בחיריק כ"א לזקנה בקמץ אשר אינם — .

— (שם שם), ולפעמים נשמע כו', ירמוז אל השם זכור רכוב שיזכיר בהערה י"ז —

(שם בהערה עד סופה 33). תראה כי ענף שזכר הוא מאופן הג', ועלה ענבה וילדות מאופן א' (כי גם ילד הוא תאר כמו מלך), וזכור מן זכר בקמץ שנשמט בו סי' הנקבה והקמץ שלפניו (זכורה) יובן מכל האמור למעלה כי נאבד גם זכר מסוגל שם מקרה, ועמו גם זכרות בחיריק הפ"א הנגזר ממנו, בין זכר התאר ובין זכורה, וא"כ אולי גם זכר מסוגל שם המקרה בא בזכר עמלק לשם קבוץ זכרים כמו זכרך, וא"כ במה נדע יואב בקריאה ובמשמעה? ואולי יהיה ההבדל בין שתי נקודות לחמש, ונאמר כי אשר הוא בחמש לא יבוא לשם המקרה וממנו לשם הקבוץ ומן זכר בקמץ, ויהיה מוכח מזה כי נמנע הוא להיות זכר עמלק בשתי נקודות בב' הפעמים בתורה, ויואב טעה וקרא שניהם בשש כד"ק המדקדקים, וא"כ טעו מפרשי הש"ס! — והתשה השמות שזכר בסוף ההערה ידידות כו', מובן כי ג' הראשונים הם מאופן א' והתכוני מאופן ב', וב' האחרונים מאופן ג'.

— 33 . ביום נשפך כו'. מובן כי גם הוא מן פעל מסוגל נטע, ובן זרתך מן זרח אשר גרונם פתוח בסופם, אבל נחת נהם נער שעם רעם, הם ג"כ מן פעל מסוגל אשר כלו פתוח אם תוכו גרונית.

— 34 . חנכה כו', הבן להבדיל בין אלה ובין הנזכרים 32 גדלה כו' כי שם המה מקרים מפעלים מתוארים, ופה המה מפעלים מפעלים והם שמות הפעולה.

הערות לס' בית האסף

לד 46 . של אדם או עיר , כמו והמלך דוד , הבת ירושלים , הנביא עדו (דה"ב יג) לעיר ספרוים בקמץ הלמ"ד , אם שהם ג"כ להוראת דבר אחד כמ"ש בתחלת המאמר .

— 47 . ובהיות כי אין כו' , לישב השי הירדן הגלבוע ודומיהם שלא בא מהם השם עצם כללי . *)

48 . מבלי הפלים כו' . ואולי נכלל בו עוד גם הוראת כלא , וכמו כלוא ולא אלא . **)

50 . ולא חללו . לדעתי טוב מזה לפרשו כמו חול מלשון וחלה חרב וגו' , ופי' לא שמהו עוד חל במציאות , וכן כל פעל מלשון תחלה , פירושו הוצאת דבר מן הכח לחול במציאות בפעל , והשם תחלה לעת צאתו שהוא ראשית חולו , והוא א"כ רק חילוף כפולים בנע"ו חלל בחול , והמחבר לא זכר לזכור פה הוראה זו , ולדברינו יהיה גם הוא מלשון חולל אילות , כי חול דבר במציאות הוא צאתו מרחם תוהו .

51 . כאשר יבוא על הוראה הזאת. פי' הגרישה, אבל כבואו להוראת הירושה יפול על היורש וגם על הירושה כמו יורשך והורישני הורשהו וכמו כל מוציא את היוצא שזכרנוה למעלה .

52 . ובהיות ט' , פי' כי השם הלזה במאמרים הקודמים הבא ביחס הפעול את כמו גוים , חרב , רגה , בר , הפעלים לבניני הפועלים שם , הלוא אם נבוא לספר מהם קבלתם פעולה זו בבנינים פעולים יהיו המה נושאי הבנינים ההם . ונאמר הגוים הורשו , החרב הורקה , הרנה נפלחה ,

---

*) והמחבר חקר בספרו מחקרי ארץ , הוראת ש"ע כללי גם לשם ירדן ע"ש , ועל הפי אמר לעיין שם הערתו לגלבוע אשר שמה העתיק כל דברי זה המאמר אשר לפנינו פה , וכי תחקור מעל ספרו שמה תמצא עוד שמות ערים רבים הבאים בה"א הידיעה , הגלוים לנו גם לשמות עצם כללי , ושאינם גלוים לנו (כמו קרקר נעה ודומיהם) . — חמ"ל —

**) כי גם כלא בא ע"ד גזרת כלי (נל"ה) , לא יכלה , כלאתי רגלי (בהיריק הע"פ) , וזה לאות כי נרדפים גם בהוראה . — המ"ל —

כבר נפתח, אף כי בנושאים האלה לא תפול פעולה זו השרשית כ"א בנושאים אחרים, ושם הארץ (או יורשה) כהעבר הפה והשק או הממגורה, המקבלים פעולה זו בעת אשר יקבלו הראשונים פעולה אחרת שהיא נקשרת בה והיא הגריסה כשליפה הרמון ושבר בר, ומזה יבוא לבאור נבקעו ואז יבקע, אשר פעולתם האמתית היא בנפעל מש' גלה. ואני הנני נותן מופת על דבריו בהראותי לך, את החלוף ההפכי בענין זה, והוא יגלו מוסדות תבל, הבא על בקיעת הארץ, אחר שאמר על מי התהום את הפעל האמתי ויראו אפיקי ים, כי לפי דרכי לשוננו בשיר הלוא יהיה כפל ענין אחד במלות שונות. והא לך עוד חילוף הפכי בענין הירושה והגרוש שזכר, ובג' מקומות קיים במקרא, אשר לפי חילוף זה יתגלה באורם האמתי, והם: למען מגרשה לבז (יחזקאל לו ה'), שהוא כמו ירושתה, פי' למען ירוש אותה (ועפ"י דרך הרד"ק שם) כי בגרשם את יושביה יירשו אותה וכמ"ש שם לפניו למורשה כי הארץ איננה גרושה כ"א ירושה, ויושביה אם גם יהיו מגורשים, לא יהיו הם עפ"ז לבז, כ"א הארץ. ושם (מ"ה ט) הרימו גרושותיכם, שהוא כמו ירושותיכם, ועומד לעמת החמס בכתוב שם, וכמו הרצחת וגם ירשת, כי הגרישה שם תפשט, והיא לא תורש כ"א הירושה וכמו שיוסר החמס, ופי' מגרשי הלוים אשר תעמיסים על העם, אשר יגרשום מהם ויירשום. ובמיכה (ב ט) נשי עמי תגרשון שהוא כמו תירשון (ות"ס מבית לפי פעל גרש כי לפי ירש יאמר בבית תענוגיה ופי' בית בעלה) כי מפשיטי אדר ולוקחי הדר לא יגרשו את הנשים כ"א את בעליהן ואותן יירשון, ולפי"ז גם תקחו הדרי שם הוא כפל ענין הנשים כי אשת הבעל ואם העוללים היא הדרת בית התענוגים שזכר, וכמ"ש כתפארת אדם לשבת בית על האשה, והנה תפש בשלשתם ת' פעל ירש את הפעל גרש הנקשר בו.

55. ושוה הקל להפעיל כו', איננו במקרא אבל מוכח מן ההפעל יחן רשע.

57. שרף לרב זרב וכו'. ואני כבר השמעתי בדרושים פה סדר הנכון לשרשים אלה בטעם ודעת, והוא אחר כי סבת הפעולה בכל השרשים האלה הוא החום, אזי כל אות אשר יבואה ביתר כח כלי המוצא יורה על חום יותר חזק ופעולה יותר חזקה, וזה הסדר: זרב. שרב. לרב. שרף (רשף).

נרף (רנף) • ואמר על השלג והקרח הנמס לחוש שמש קל, בעת יזרבו , ועל האגם אשר בחום גדול ממנו יבשו מימיו , יאמר בשובם אליו והיה השרב לאגם, ועל חום גדול ממנו היוצא מאש השורף גם עץ לח , יאמר על האדם אם גם ידע להזהר, ונצרבו בה כל פנים , כי יחרו ויקמטו . ועל חום האש בגוף אשר אחזתהו יאמר שרף ועל נחלתו רשף . ועל חום אש לוהט אשר בכחו להתיך גם המתכות יאמר נרף ועל נחלתו רנף .

אמר אד"ם: מזה והלאה ילך לו הקורא לבדו לבטח דרכו , כי אין עוד מה שיהיה לבאר או להוסיף עליו ואני עבודות רבות כאלה תקראנה אותי לשוב אליהן . ואך בדבריו על לשון המשנה אחת היא אשר מצאתי בידי , וגם אותה אתננה לו אל הקורא האהוב , כי אהובה גם היא , והיא המלה מ מ ו ן — אשר ראיתי כי הביאה המחבר (צד 71) בין המלות הארמיות אשר תמונתן עברית , ואני אמרתי כי גם שרשה עברית כתמונתה , ותמונה תהיה אחותה , כי גם היא משרש מ ו ן כמוה , כמו מקום מן קום , והונתה בלשון בדור אחרון לעת נאת עלי ארצות המטבעות בתמונות טבועות עליהן .

אפס כי זה ידידי השלם המ"ל ספר זה , הגיד לי כי עתה זה יצא מחבר אחד במדינתנו , אשר לא פג לבו גם מהאמין כי פגע באֲרִי שבחבורת כל חכמי לשוננו יהלזה , בהליכות המשנה אשר לו הנה , ובלבבו דמה להיות הוא המפגיע אל הארי הזה . אבל אחרי מותו — אשר אין משיבין או על הארי עוד — . ויראני כי גם כבר השיבו הוא מעליו , והראני את דברי המשיב וגם את השיגו אותו אחור, וראיתי כי אמנם כן הוכיח במישרים כי לא פגע ולא נגע בו האיש , וכי גם לא השיגו , אחר כי כל דברי המחבר לא נסוגו אחור (ע' למעלה צד 12). והנה ראיתי גם הטס (אחרי רואי) את חזקת דברי חז"ל אשר אמרו להעמיד דבר על חזקתו — ומה חזק מן המופת אשר כבר הראה המחבר על חזקתו, בבית האוסף ובשיחתו— בטרם יבוא אל המשנה — ; ומה מתוק הדבש אשר רדינו מהם גם בגויע"ת האר י הגדול הזה — , הלוא כל הרואה אותם , ואת האומר להבזותם , וקרא עליו בגערה ואמר „הס ! — מה עז מארי ומה מתוק מדבש ! ! “

הערות למאמר על לשון המשנה מאת המוציא ס' זה לאור

א) אמר יהודה בסו' יחיאל: המאמר היקר הזה בדקדוק לשון המשנה, כבר נודע הוא לכל דופקי שערי ספרי המשניות (דפוס וויען ווילנא), בהמצאו לעינימו בראש חלק הראשון בהם; באשר הוצב לו יד שמה — ומה מאד יקרו דבריו (אם גם מעטים המה) לעיני כל חוקר משכיל אוהב התחקות על שרשי הלשון! ובפרט לכל דורשי ספרי דקדוק שתי הלשונות עברית וארמית, אשר ממקור שתיהן לשון המשנה יצאה, ותהלוכותיה נוטות הנה והנה, כפי אשר יורנו בזה החכם המחבר — . והנה זה עתה ראיתי חכם אחד מקרוב בא, בספרו אוצר השרשים הכללי (ווארשויא תר"ו), וחשב מחשבות להרוס את כל דברי זה המאמר עד היסוד בו בכלל — ובפרט — ; ובעברי על כל דבריו אשר בהם אמר להשיג את דברי המחבר, והנה דברי רוח המה, ובכל אשר בונה וסותר דברי החכם המחבר שרירין וקיימין; אז אמרתי אערכה פה — בתוך הערותי — גם טענותיו בקצרה ותשובתן בצדן, כאשר התנשא גם הוא (שלא כדת) עם דברי החכם המחבר — ועיני הקורא יראו וישפוטו! —

ב) כי גם הת"א נעשה בפני הבית, כאשר הוכיח במישור החכם בעל אוהב גר, שאין זה אונקלוס המוזכר בפ' הנזקין שהתגייר אחר החורבן (והמתורגמן בהקדמתו לא כן יחשוב) ע"ש.

ג) פה האריך המשיג להמליץ בעד טהרת לשון המשנה, עד שבדה: כי בקש המחבר להרחיקה מקדש — וסוף דבריו גם הוא: כי אך יסוד ועיקר לשון המשנה עברית היא, ולפעמים נמצאו בה המון מלות זרות ונטיות נוטות מדרך לשון עברית כפי הרגל העם אשר העלו על לשונם מלשון עם ועם אשר התגוררו בהם כו'. וכל המתבונן בדבריו שם רואה, כי ברובם לא ישנה מני דרך המחבר אשר סלל לנו בזה, ובעקבותיו הולך גם הוא (בפיו קרב ומלחמה, ולבו תמים עמדו), אפס באמרו כי רק למען יבינו העם הוכרחו בעלי המשנה למרות רוחם להביא מלות זרות ולהשתמש כמו כן בנטיות זרות כפי הרגל העם (ע"כ), בזה לבד נראה לנוטה מדרך המחבר, אבל גם מדרך האמת, כי העם לא השתמשו העברית בנטיות זרות, כי היתה לשונם אך ארמית כאשר יסכים בזה גם הוא; וגם אשר אמר על שמות הכלים

והנאמנים: כי לא רצו חכמי המשנה לחדש מלות חדשות עבריות אשר לא יבינו העם. אם אמנם יתכן כי כן, וגם לדברי המחבר; אבל יתכן גם כי טוב לא היתה לשון עברית מספקת להם בזה, וע׳ דברי החכם בן זאב בהגעה לספרו אוה״ש ואין להאריך עוד.

ד) אף כי גם תמונת פשוט לו בארמית א י ל ן (בדניאל ותרגום) ספ״ז במשנה נכרת תמונתו לעברית, כמו ברא״ש ה א י ל ן (שבארמית דינו אילנא) וגם הרבוי א י ל נ ו ת יוכיח; וכן תקיש על דקל וממון שהביא. ופה אמר המשיג: שנה ברא״ה! כי במקרא נמצא גיר חמר חטר, ובארמית גירא חמרא חוטרא ע״כ, ורצונו שיהיו כ״כ אילן דקל ממון עבריות ובארמית אילנא כו׳; ובאמת כי גם על חמר חטר והרבה כאלה הבאות רק במליצות סה״ק כבר אמר המחבר בשיחה בשוה״ב (מאמר ג׳ דרך א׳) כי ארמיות הנה בתמונה עברית ובאו רק ליפות המליצה כו׳ ע״ש, ומה גם באלה שלא נמצאו כלל במקרא כמו אילן כו׳, וכן העיר בצדק גם החכם בעל מ ב ו א ה ל ש ו ן (בלוח הצלמים אות ק׳) שגם בתורה נמצאות הרבה תיבות ששרשיהן ארמיות וגם מלות עבריות שהולכות ע״מ ארמית ע״כ—ואל תהי לשון ארמית קלה בעיניך!—

ה) פה יתחכם המשיג למצא טעם על מה שהשתמשו חכמי המשנה במלת א מ צ ע ארמית ולא במלת ת ו ך ת י כ ו ן עבריות, ואומר: כי בעל המאמר לא ירד לסוף דעתם, ולא לבד שאין טעם בטעמו (ומה יענה על ה ת א ר א מ צ ע י בפכ״ב מ״ו דכלים, וכדומה עוד?), עוד גם לא יתנגד בו מאומה למה שאומר המחבר ויודה לו גם הוא, כי מוצא המלה ארמית והמונחה עברית (כי בארמית התאר מ צ י ע א ה וע׳ תשבי ש׳ מצע וס׳ שרשי לבנון ש׳ אברך הערה ב׳) — ושערי טעמים לא ננעלו — ולזאת לא אתום לא להעתיקו ולא לשבינו.

ו) מצא המשיג פעל נ ס ל בעברית: ו י נ ס ל ם וינשאם, אמנם המחבר דקדק ואמר תחת לקח בעברי (כמו זה נוטל ג״ח וכו׳) וזה מארמית (ע׳ תשבי ש׳ נטל ואוה״ש), וכ״כ הא״ר סי׳ תרמ״ד סק״ג (בשם האבודרה״ם) על נטילת לולב כי נטילה לשון חכמים הוא במקום לקיחה (דכתיב ולקחתם לכם) כו׳ וע״ש, (וע׳ מבוא הלשון בהקדמתו).

ז) גם בזה טען המשיג ואמר, כי נמצא גם במקרא: אם תבעיון בעיו, אמנם אם גם יצדק זה בדברי המשיג שיהיה הפעל ת ב ע מן שרש

ב ע ה, ועל התי"ו נאמר שהוא נעשה עיקר מן השם ת ב י ע ה, וע"ד הודמין מן תרומה שאומר המחבר להלן; אולם כאשר נדוק היטב בתרגום הארמית נמצא כי שני שרשים יש ב ע ו ת ב ע (ע' מוסף הערוך ע' תבע) ולכן נראה יותר כי גם במשנה התי"ו הוא מן השרש ולא מן השם הוא. ועוד כי גם שרש ב ע ה במקרא מוצאו מארמית וכמ"ש הראב"ע שם, וע' רש"י עובדיה (א' ו') וכ"כ באוה"ש ע"ש (וע' תוי"ט תרומות ד' י"א). . .

והנה מלת מ ב ע ה במשנה (ריש ב"ק) שהוא השן, אולי מוצאו מארמית(על ל ח י כ ת הבהמה את עשב השדה) ותמונתו עבריה; כי כן ת"י כ ל ח ו ך השור את ירק השדה (במדבר כ"ד ד') היכמא ד מ ב ע י תורא כו' (וע"ש בגמ' ד"ו ב' האי הנא ירושלמי הוא כו') והוציאו המשנה בלשון זה שמובן בו היזק השן ו ב ד ב ר ה ר א ו י לה (ע"ש כ"י ותו"מ והבן); וע"ש בגמרא וברש"י(דף ג' ב'), וע' פי' המשניות להרמב"ם איך שמפרש הוא מלת מבעה (וע' גם באוה"ש), וע' תוי"ט פ"ה מ"ה דנזיר, והבן. והנה כן גם להיפך: מים ת ב ע ה אם ת"י מיא מ ל ח כ א אשתא (וע' מ"א י"ח ל"ח) ולזאת הקשו בגמ' שם (ד"ד ב') ואימא מבעה זה האש כו' (וע"ש ד"ו ריש ע"א) דוק והבן כי קצרתי.

ח ט י) חילוף אותיות מ' ג' ידוע בעברית, וכן ש' וס', וכן נלע"א בגל"ה רפה ת' רפא (מדברי המשיג); ולא אדע איך דרך זר ישר בעיניו להביא מזרות הגמלא לפעמים בלשון ולעקם את הישרה אשר הוכיח המחבר במישור ממה שנהגו חכמי המשנה הרבה בלשונם כלשון הארמית הדוברים בה — ודע כי במלת קורין אם אמנם י"ל שבתשלומו קוראין (וכהמצאו כן במשנה) והושמט האלף כדרכו לפעמים אם שוא קודמו (וכ"ד בעל נסיונות אברהם ראש ברכות), אך קרינו ת' קראנו טוב לא יתכן עפ"ז אם לא שבא ע"ד גל"ה כדברי המחבר, והפרחון אומר ג"כ (בש' ספא): והאל"ף נהפך ליו"ד בדברי רבותינו מגא מלינו קרא קרינו ע"כ (ובעל הנסיונות לא דק שם בזה). וממילופי אותיות עוד במשנה (ומהם ע"ד ארמית): הבקר ת' הפקר, וקפסה (חלה ב' ה') ת' וכבשה; ספלין (נדרים ו ד) מל' היאכל תפל, תפלות (סוטה ג' ד') מל' טפלו עלי שקר (ע"ש בתוי"ט): ומקרדין (ביצה ב' ח') ת' מגרדין, ומקרצפין (שם) הוא תרגום של גרוד, אך הפרש היה בלשונם בין גרוד לקרצוף (ע"ש תוי"ט), ועד"ז בין דלג לקפץ (אהלות ח' ה') ע"ש

ברע"ב , ואולי כן בין מזג ומסך (ע' ע"א כ"ח ב) , וכהנה עוד אותיות לפעמים מהגראתן בעברית , וכאמרם (שם) לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן (והאריך בזה גם החכם בעל המסלול במכתב באר רחובות ע"ש) ; גם הפוך אותיות יש במשנה : וכאבשים (מעשרות א' ב') ת' והבאשים , מאיפקל ת' משיקלף .

יא) וכ"כ הרד"ק בשרשים (ש' כסם) שרז"ל מרוב שמושם בלשון מכם קבעו המ"ס שרשית מוכסים כמו תי"ו תחלה תרומה כו' ; ושן עשן מן מ"ס משכון שרשית , כדברי השבי (ש' תלל ומשכן) ; והר"ש פרחון אומר גם על כדור אל ארץ וגו' שהכ"ף שמוש ורבותינו שמוהו עיקר הכדור והאמוס כדי שיבין השומע , וכ"כ על מלת בראשית (בחלק הדקדוק שם) שעשוהו שם זמן וגם את הבי"ת כאלו מעיקר המלה הוא משום שדשין בה הרבה כו' ידוע לכל העולם עם הבי"ת שלו ע"ש .

יב) אמר המשיג: נעלם ממנו, כי גם בלא כינוי השתמשו בתי"ו כלי כמות—שהוא ע"כ . וממנו המשיג נעלם כי כינוי כמותו כמלת הגוף שהוא וע"ד כמוני (כמו — אני) , כמוהם (כמו — הם) , כמונו (כמו — אנו) , כמוהו (כמו — הוא), כמותו (כמות — שהוא) — והחילוק בין כמוהו לכותיה אשר הוא עוד ממציאנו , איננו ענין פה אצלינו .

יג) דע כי בנין מורכב זה נמצא גם בת"י (ש"א כ"ג ז') כתמסר (כ"ה במק"ג ד"ו ובאזעל , וכן העיד בעל מרפא לשון ארמי § ע"ו, אבל במתורגמן ובס"ח אתמסר) והוא כדברי המחבר בהערתו סוף המאמר ע"ש , ומה שטען המשיג מן בניינים מורכבים הנמצאים גם במקרא כמו וכפר כו', כבר השבנו על כעין זה למעלה בהערה ח' ס' י' , ותשובתנו עולה אף לכאן , ואין להאריך בדבר המובן למבין מדעתו .

יד) אשר טען המשיג : כי נמצא גם בקהלת לישון , לא אבה להתחשב במשכילי עם אשר אליהם דבר המחבר דברי הערתו להלן ד"ה וימלא גם כו' ע"ש ; אמנם גם הנמצאים בנביאים , לרא מפני דוד, וליסוד ארץ, וכל דומיהם, יבואו רק בחולם הע"פ (וגם אלה על המעט) אבל במשנה נהוגים בצירי הע"פ לירד לילך לישב בסוכה (כי ברכות ותפלות נוסדות לפעמים בלשון חכמים) . ודע כי שרשי פ"נ הבאים במשנה ביו"ד כתובה אחרי למ"ד בכל"ס כמו ליגח ליגוף ליסוך (שהראוי לגח כו' בדגש הע"פ)

ורבים כאלה, הוא רק להורות הקריאה בעבור חסרון הנקוד; אם לחיריק כאלה שזכרתי, ומבואר כן במכלול בנקוד (ה' כ"ט), או לצירי כמו שמיה ליה ודומיהם, אשר בדניאל חסר היו"ד משא"כ במשנה ותרגומים.

טו) וגם באסתר הראויות (וע' פרחון ש' ראה) וכן יש עוד הרבה בו הגוזמות ממקור לשון עברית, כי מספרי הגולה הוא (ע' אוה"ש ש' קבל).

טז) ועד"ז יאמר בעל המשנה על אשה שדרך זכר לה לבלי ראויה ללדת: א י ל נ י ת, ופרשוהו בגמרא ד ו כ ר נ י ת א דלא ילדה, ולמה בלשון איל ולא בל' אחד משארי זכרי הבע"ח? הוא: כי הארמי יאמר ד כ ר תחת ז כ ר בעברי, וכן יאמר ד כ ר תחת א י ל, ויורה א"כ מלה א י ל נ י ת על ד ו כ ר נ י ת א המורה גם הוא יורה ללשון ז כ ר.

יז) לבד ממלת הוץ רומז גם למלת יהוש של' חכמים הוא אין הושבין (ע' שרשי רד"ק), והנה כן מלות: זמן כבר כשר ענין פשר תקן (ע' אוה"ש בשרשיהן), לב מתנה לרז"ל (במדרש) מל' מתיגות (ובעל שרשי לבנון פי' כן מעצמו אף כי היו דברי המדרש לנגד עיניו ע"ש ש' מתן), הכל נ ש כ ח להתרגום מל' מציאה, וכן להפרחון וישתכחו בעיר (וא"כ מקורן ארמית); וכן את הכל ע ש ה י פ ה בעתו, ע"ד ודבר בעתו מה ט ו ב דוק ותמצא עוד.

יח) פעל ח ז ר הרבה בתרגום, וגם באונקלוס? ויש מיחסים אותו ללשון עברית ויעידוהו מדרז"ל: ויקח ויחזיר מבעי ליה —

ובאמת כי נשארו מלות עבריות רבות אשר לא באו זכרם בסה"ק, ורבותינו ז"ל הבקיאים בטיב הלשון ידעו מהם על פה וכמ"ש הרמב"ם ז"ל על ש' יפך והפך במשנה (כלאים ב' ג) שהמה עבריות ע"ד ילך הלך כו', ועוד הרבה כאלה כן בשמות כן בפעלים דעת לנבון נקל להוציא מדברי המשנה.

והיטיב אשר עשה לנו החכם הנזכר בספרו או צ ר ה ש ר ש י ם ה כ ל ל י לאסוף ולכלול בו גם כל שרשי לשון המשנה אשר לא נזכרו בסה"ק אשר רבות מהנה ילידי השפה העבריה הנה— ישמע חכם ויוסיף לקח! —

Digitized by Google

537 y
Lewisohn, Sal.

A. hebr.
537
y